

ДОН БОСКО

ЛЮДИНА
ПЕДАГОГ
СВЯТИЙ

Milena Rudnycka

DON BOSCO

HOMBRE - EDUCADOR - SANTO

Creyó contra toda esperanza, en la esperanza de que sería padre de muchas gentes, según se le había prometido.

(De la Misa en honor de S. Juan Bosco)

PUBLICACIONES SALESIANAS — ROMA

1963

Мілена Рудницька

ДОН БОСКО ЛЮДИНА - ПЕДАГОГ - СВЯТИЙ

«Він проти надій у надію повірив, що стане батьком багатьох родів, як це йому було заповіджено»:
(З св. Літургії в день св. Івана Боска).

САЛЕЗІАНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО — РИМ

1963

За дозволом Церковної Влади

Авторські права застережені

Обкладинка роботи графічної майстерні Anneliese Scharf München.

Власником фотографій є видавництво Don Bosco Verlag München, якому дякуємо за їх безкоштовне визначення.

Printed in Germany by Buchdruckerei und Verlag „Biblos“ G.m.b.H.
München 13, Hess-Str. 50-52

Внукові моєму Петрусеві прислачую

РОЗДІЛ I

ПІДГОТОВКА

Дівнічно-західня Італія була його батьківчиною, в бідній селянській хаті стояла його колиска. Мати присвятила дитину, зараз після її народження, Богородиці. Але про це вона скаже синові аж двадцять років пізніше, напередодні його вступу в духовну семінарію.

На другий день малого охристили й дали йому ім'я Джованні, себто Іван. В метриці хрещення записано: народжений дня 16 серпня 1815 року, в оселі Беккі, в парафії Кастельнуово, Торінської області, королівство П'емонт; батьки — Франциск Боско і його дружина Маргарита.

Першою подією, що врізалася назавжди в його пам'ять, була смерть батька. Йому було тоді несповна два роки. Обличчя батька він не міг пригадати, але пам'ятав, що мама дуже плакала. І він плакав, хоч не розумів, у чому справа. Тримався запаски мами і не хотів іти з кімнати, де лежало тіло батька. Запам'ятав також слова матері: «Моя бідна дитино, ти вже не маеш тата!» Цей важкий спогад з раннього дитинства виригав часто на поверхню свідомості, навіваю-

чи, навіть ще на старості літ, сум і почуття сирітства.

Зате інші спогади з дитячих років були здебільшого погідні. Пам'ять зберігала картини рідної домівки і її жителів, епізоди занять і забав, малі радощі і малі турботи з будня селянського хлопчини.

В хаті, хоч бідно, було привітно, бо мама дбала за чистоту і порядок. Крім мами і двох старших братів була ще вдома баба, батькова мати, стара селянка, яку всі оточували любов'ю і пошаною. Брат Осип, старший за Івася тільки на два роки, з природи лагідний і слухняний, був товаришем усіх дитячих забав. Найстарший Антін, якому було вже дванадцять років, коли Івась прийшов на світ, був сином з першого подружжя батька; отже Осипові й Іванові він був тільки зведеним братом. Антін мав грубу і брутальну вдачу. Хотів верховодити над молодшими братами і розумів цю роль на свій лад: дошикуяв їм, де і як тільки міг, та частував їх при кожній нагоді штовханами. Саме ця його безсердечність була не раз причинотою гірких сліз малого Івася і кидала тінь на його дитинство.

Від наймолодших літ хлопці були призвичайні до твердого життя: пісний хліб на сніданок, кукурудзянка на обід, твердий сінник до спання і обмаль нічного спочинку. Такий гострий режим мати запровадила не тільки внаслідок матеріальних зливнів. Вона

робила це свідомо, щоб загартувати змалку здоров'я і моральну витривалість синів. «Хто зна, що вас чекає в житті. До доброго можна привикнути без зусиль, але відмовитися від вигод, коли до них раз звикнеш, — дуже гірко» — казала бувало мати. Особливу увагу вона звертала на те, щоб хлопці рано вставали й не марнували часу на довге спання та лежання в постелі. «Життя наше коротке. Кожна година зайвого сну — це змарнований час» — повчала дітей.

Дармувати, байдикувати — мати синам не дозволяла. З ранку до вечора кожен мав свій приділ праці; бавитися вільно було дітям тільки тоді, коли зробили свою роботу. Вже чотирирічною дитиною Івась мусів вишарпувати волокна з конопель. Згодом помогав при малих домашніх роботах: замітав хату, приносив воду, чистив городину. В міру того, як йому прибувало літ і сил, поширювалися його обов'язки. Під спільним дахом з мешкальними кімнатами була стайня, в ній корова й телята; за хатою — кусень поля, садок і толока. Івась випасав худобу, чистив стайню, збирав у недалекому лісі сухі галузки, рубав дрова, збирав гриби й лікувальне зілля. Вроджене почуття обов'язку наказувало йому виконувати сумлінно всі доручення мами. Руки в нього були дуже зручні, тож поспішав, щоб впоратися швидко з роботою. Бо тоді можна було погуляти з Осипом і хлопцями з сусідства.

Був дуже товариський і веселий, — любив забавлятися з ровесниками. І хлопці його любили і слухалися, підпорядковуючись добровільно під його команду. Де тільки з'являлася Івасева кругла голівка, обросла густими чорними кучерями, там довкола неї збиралося веселе товариство. «Джованніно виводить забаву, ходімо скоріше!» — перекликалися хлопці і бігли наперебій до Івася. Мав завжди безліч помислів, знав усікі гри і вмів їх організувати. Тож не диво, що був проводирем в гурті однолітків і, навіть, старших від нього хлопців. Мама бувало упоминала Івася, щоб не товаришував з сусідськими дітьми, бо вони, мовляв, нечесні, говорять погані слова. Тоді Івась відповідав з повагою: — «Мамо, я саме тому з ними бавлюся, щоб вони стали чесніші. Ти ж бачиш, що коли я з ними, тоді вони не говорять поганіх слів.» І справді, коли Івась керував забавою, тоді не було ні бійки, ні лайки. Мати задумливо хитала головою: що виросте з цієї дивної дитини? ...

Ема сумніву: цей милій цікавий хлопчина був інший від інших. Понад свій вік бистрий і дотепний, він умів бути водночас дуже вдумливим. Говорив мало, але спостерігав і розумів уссе, що діялося довкола нього. Відзначався великою силою волі і, коли раз чогось захотів і собі щось постановив, з великою витривалістю прямував до мети. Був жвавий як іскра, гарячий як кип'яток, і мама не раз мусіла приборкувати свого любимчика Джованніна, коли його темперамент і енергія переходили в упертість і самоволю. Був приемним на вигляд і своєю привабливою усмішкою та жартами притягав до себе симпатії дітвори і дорослих. Але його думки кружляли не тільки довкола домашніх занять і забави. Вони підіймалися вгору, до Бога.

Саме глибока релігійність була тією пріметою душі, яка накладала на чоло Івася печать винятковости. Молитва, Бог, небесний світ — ось що притягало його думки і наповнювало його душу. Завдяки мамі він виростав в атмосфері, пересиченій релігійним духом. Вранці і ввечорі ціла родина, навколо

лішках перед Розп'яттям, відмовляла наголос молитви. Перед ідою і після неї всі клали на себе знак хреста, щоб просити в Господа хліба насущного і дякувати за нього. В кожну неділю діти, святково одягнені, йшли з мамою на Богослужбу до сусіднього села, бо в Беккі церкви не було. Це були речі самозрозумілі, що увійшли у звичку, згодом у кров і кісті Івася. А втім, в італійських селянських родинах така побожність не була в ті часи винятковим явищем. Зате небуденним явищем було, як Івась сприймав церковну відправу та як він молився. Даний йому був дар молитви гарячої, безпосередньої, що відривала його від землі і еднала з Небесами. До церкви він ходив не з обов'язку або тому, що так наказала мама, а тому, що церковна відправа і молитовний настрій церкви давали йому велику насолоду. Коли мама казала: — «Діти, пам'ятайте, Бог усе бачить, усе знає, навіть ваші найсекретніші думки», — то Івась цілою своєю істотою відчував присутність всевидючого і всевідаючого Господа. — «Бог мене бачить» — повторяв собі і жив з цією думкою. А коли град вибив збіжжя і виноград, і мама казала: «Годі, така була воля Божа», Івась повторяв: «Так хотів Бог», і в устах цієї дивної дитини це не були пусті слова, а вираз найглибшого переконання, що треба піддатися волі Того, Хто всім керує, бо в Його руках усе наше життя.

Ця дивна, небуденна дитина відрізнялася ще одною надзвичайною рисою характеру. Івась не тільки сам був дуже побожний, але відчував непереможну потребу повчати про релігійні справи інших хлопців, щоб і вони «стали добрі». Нахил до апостольської діяльності проявився в Івася дуже вчасно, вже в перших роках його життя. «Бажання збирати коло мене дітей та скеровувати їх на добру путь прокинулось в мене, коли я мав ледве п'ять років. По правді кажучи, вже малим хлопцем я нічого іншого не бажав, як тільки могти займатися дітворою. Праця для дітвори видавалася мені єдиним завданням, ради якого я взагалі був на землі.»

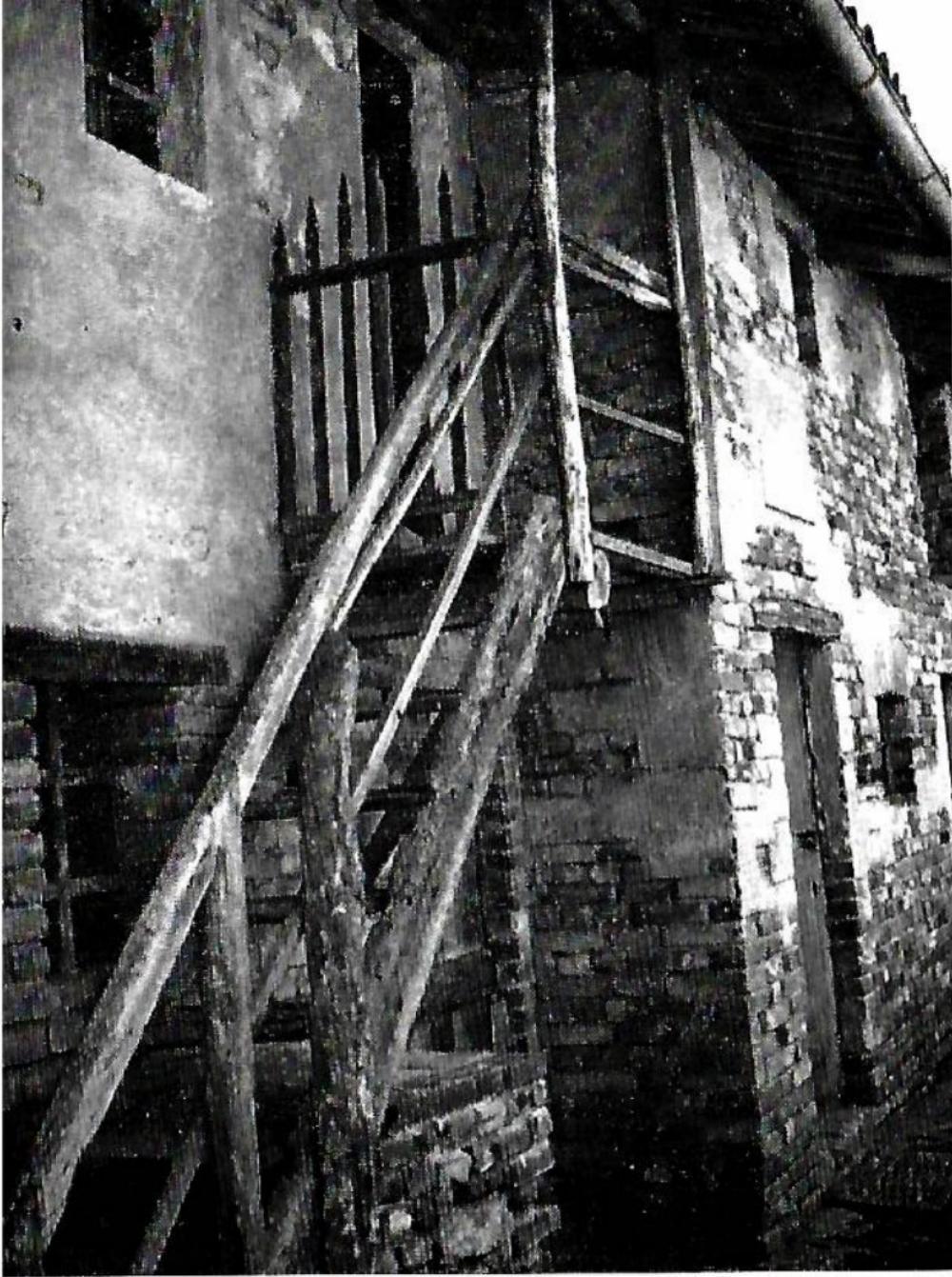
Так писав про себе Іван у своїх «Спогадах», коли вже був дорослим мужчиною.

оли Івасеві було дев'ять років, приснився йому чудний сон.

... Ось перед ним великий майдан. Ніби скількє подвір'я, ніби ігрище. На ньому безліч хлопців. Хлопці бігають, пустують, галасують. Згодом починають бійку, сваряться, з їх уст падуть лайки, прокльони. Івась стоїть між ними і намагається їх втихомирити. Особливо прокльони виводять його з рівноваги, бож це гріх і тяжка для Бога образа. Тому він хоче покласти край цим вигукам. — «Не лайтеся, не проклинайте!» — кричить з усіх сил. Але хлопці його не слухають. Тоді він кидається на них, б'є їх кулаками. Це ще більше розлютило хлопців, вони віддають Івасеві штовхани. На його потилицю і обличчя падуть щораз сильніші удари. Тепер на майдані цілковитий розгардіяш... дикі крики... юрба розгуканих хлопців... Івась стоїть розгублений, близький плачу, доведений до розпачу...

... Нагло коло його з'являється світла постать і каже йому: — «Не бий їх! Старайся по-доброму прихилити їх до себе!» — «Я цього не вмію» — відповідає безпорадно Івась.

В цій бідній селянській хатині, в тісній кімнатчині над стайнею, прийшов на світ 16 серпня 1815 р. Джованні (Іван) Боско, що став згодом геніяльним вихователем і великим святим. Тут він провів своє дитинство і тут, будучи студентом, проводив вакації. Хатина стоїть в оселі Беккі, 40 кілометрів на схід від Торіна, в північно-західній Італії.

— «Вони ж мене не слухають, вони сильніші від мене... Як же я можу це вчинити?» — «Я дам тобі мою Матір за опікунку, Вона тебе навчить, як це треба робити»...

... Тепер на майдані, замість хлопців, товпляться дики звірюки: вовки, ведмеді, злющи собаки. Коло Івася стоїть сяюча світлом і небесною красою Пані. — «Поглянь — каже Вона — Я тобі покажу, як треба з ними поводитися.» Пані витягає руку і під її ласкавим дотиком дики звірі перемінюються в лагідні ягнята...

... Знову міняється картина. Блакить неба, залите сонцем пасовисько і на ньому, як далеко оком глянеш, скрізь пасуться ягнята. Лагідні, ласкаві ягнята. — «Оце твоя отара» — каже Пані. — «Бери твою пастирську палицю і паси їх! Не бйся! Будь відважний, будь міцний, будь покірливий! Прийде час, — зрозумієш цей сон»...

Здалека насувається стіна, заслонюючи пасовисько, ягнята і небесну Панію. Видно ще тільки сине сяйво, але і воно поволі розплівається...

Івась прокинувся. — «Мамо, мамо, я мав у сні чудесне видіння!»

Всі слухають розповіді Івася і кожен пояснює його сон на свій лад. «Цей сон значить, що будеш громадським пастухом» — каже злобно Антін. «Так, сину. Це був сон від Бога» — каже мати. І міркує собі: яка доля судилася цій дитині?...

Тринадцятилітнім юнаком Джованні Боско мусів покинути родинний дім і шукати праці у чужих людей. Він найнявся за наймита в молочній фармі. Оце кімната, де він проживав.

Цей сон мав рішальний вплив на весь життєвий шлях Івана. В різних варіантах він повторяється в переломних моментах його життя. Головні елементи сну залишилися незмінними: майдан, повний розбещених хлопців, і Небесна Пані, яка показує Івасеві, як треба з ними поводитися, щоб вони перемінилися у служнякі ягніта.

Так зустрівся Івась у сні вперше з надприродним світом. З цього часу в його житті земне сплелося з небесним, природне з надприродним.

«

амо, я хочу вчитися!»

Івасеві вже дев'ять років, а він ще не вміє читати-писати. Ще не почав ходити до школи. Закону про шкільний обов'язок в тодішній Італії не було. Батьки могли посилати дітей до школи, або й не посиляти: це було їхне діло. Жадної спромоги вчитися Івась не мав, бо в Беккі школи не було. А до Кастельнуова, де була найближча прилюдна школа, — п'ять кілометрів віддалі. При системі дворазової науки, яка відбувалася до полудня і після полудня, це значило б ходити пішки кожного дня двадцять кілометрів. Був це труд понад сили кількарічного хлопця.

Крім цього була ще інша перешкода: брат Антін. Антін, тоді вже великий парубок, і чути не хотів, щоб Івась мав учитися. «Захотілося йому школи! Панич! Хоче жити дармоїдом. Я на це ніколи не дозволю. Нехай бере лопату і працює при господарстві, як я!»

Але Івасеве прагнення до науки було сильніше від усіх перешкод. Ось трапилася щаслива нагода навчитися азбуки. Мамина сестра, тітка Маріянна, дісталася працю госпо-

дині у пароха в сусідньому селі. На її проśбу панотець почав учити Івася читати, писати і рахувати. Наука відбувалася протягом зими, коли вдома було менше господарської роботи. Івась приходив щодня на лекцію, незважаючи на негоду; дорогу відбував, розуміється, пішки там і назад, разом вісім кілометрів. Весною мусів перервати науку, бо треба було пасти худобу.

Вже за тих кілька зимових місяців Івась навчився читати. Читав так плавно і з таким зрозумінням та чуттям, що вечорами в хаті його мами збиралися сусіди, щоб послухати, як він прочитував наголос позичені в отця пароха книжки. Кожні такі сходини Івась з власного бажання починав і кінчав спільною голосною молитвою.

Наступної зими Івась не мав змоги продовжувати науку, бо Антін рішуче тому противився. Тільки вряди-годи він заходив до тітки, щоб відбути з панотцем принагідну лекцію і позичити в нього книжок.

Щойно два роки пізніше йому пощастило почати наново перервану науку. Його другим учителем був священик з іншої сусідньої місцевості, отець Кальоссо, людина великого серця. З отцем Кальоссом Івась познайомився випадково, коли вертався ввечорі з церкви, де відбувалася кілька днів підряд релігійна місія. Панотець ішов домів тією самою дорогою, що Івась, і почав розмову з цікавим хлопчиною. Священик не міг вийти з дива,

коли Івась повторив йому докладний зміст обидвох проповідей, що він їх чув цього вечора. І не тільки зміст проповідей запам'ятав собі Івась, але він умів відтворити дослівно більші уступи з них. Отець Кальоссо зразу зрозумів, що має перед собою винятково обдаровану дитину. Що за інтелігенція, яка феноменальна пам'ять, яка глибока релігійність у цього одинадцятилітнього хлопчина! Не можна дозволити, щоб такі здібності марно пропадали...

В найближчих днях отець Кальоссо, порозумівшись з Маргаритою Боско, почав давати Івасеві регулярні лекції. Перші три місяці Івась проходив науку італійської граматики; коло Різдва почалася наука латини; до Великодня він зробив такі поступи, що перекладав уже латинські тексти. Зима 1826/27 — це найщастливіший період дитинства Івася. Бо отець Кальоссо був для нього не тільки вчителем, але й приятелем та добродієм. «Отець Кальоссо був для мене ангелом, посланим мені з Небес. Я любив його як батька, я молився безнастанно за нього. Коли я міг виявити йому мою вдячність якоюсь послугою, це була для мене велика радість; тому я старався служити йому, чим тільки я міг. Я був би радо віддав за нього мое життя.» — Так писав Іван пізніше про свого доброчинця.

На жаль, цей щасливий період не тривав довго. Антін так дошкауляв малому братові, що атмосфера вдома ставала чим далі, тим

більш нестерпною. Сам вид книжки в руках Івася викликував лютъ цього завидащого і злобного парубка. Щораз частіше він зчиняв сварки з Івасем, щораз частіше підіймав на нього руку. Не було іншого виходу: Івась мусів припинити свої улюблені лекції. Але й це не втихомирило злости Антона. — «Геть з моїх очей!» — кричав до Івася.

В морозяний лютневий день 1828 року тринадцятилітній Івась покинув родинний дім. Він вирішив поступитися Антонові і шукати праці у чужих людей. Малий клунок у руках, в ньому одна зміна білизни й улюблені книжки — усе майно хлопця. Спрямував свої кроки до сусіднього села. Ходив від хати до хати і просився, щоб прийняли його на службу. Але зимою праці в господарстві нема, — ніхто з селян не хотів годувати зайвого робітника.

Вкінці пізнім вечором Івась, зморений і голодний, перемерзлий і зневірений, добився на подвір'я молочної ферми, власник якої знов з його маму. — «Змилосердіться... дайте мені притулок... я не маю куди дітися... Антін мене б'є... я вам буду працювати...» Гарячі слізози котилися по його щоках. Там його прийняли.

Роки минають, з малого Джованніна став уже Джованні, Івась виріс на Івана: йому вже п'ятнадцять років. Замість учитися, він працює наймитом на чужій фермі. Пасе худобу, помагає господарям на полі і в стайні.

У вільний від праці час збирає в стодолі хлопців і вчить їх катехизису та релігійних пісень. Переповідає з пам'яті прослухані проповіді. Ночами повторяє з книжок те, чого навчив його отець Кальоссо. А в голові мариться: покинути ферму, могти вчитися ...

Знову на часок із-за хмар вийшло сонце. Отець Кальоссо не забув свого талановитого учня і переказав до нього: «Приходь до мене жити. Я вже не працюю, часу маю доволі, буду тебе вчити. І не турбуйся майбутністю. Як довго живу, не зазнаєш біди; а на випадок моєї смерті забезпечу тебе, щоб ти міг закінчити студії.» Здавалося, все піде відтепер на добрий шлях. Іван покинув працю на фермі і перебрався до отця Кальосса. Але не довго втішався своїм щастям. Кілька тижнів пізніше, в один понурий листопадовий вечір, його опікун важко захворів. Апоплексичний удар відібрал йому мову. Напів спаралізованими руками він з трудом витягнув ключа з-під подушки, вручив його при свідках Іvasеві, а його очі говорили промовисто: --- «Це ключ від моєї шухляди, все в ній --- для Івана». Не відзискавши мови отець Кальоссо помер.

В шухляді були його заощадження — 6.000 лірів. — «Нема найменшого сумніву, що небіжчик призначив це для тебе» — казали Іvasеві домашні і сусіди отця Кальосса, що були присутні, коли він передавав ключа своєму учневі. Однак Іван не хотів про ці гроші й чути. — «Чи маю згубити мою душу

задля 6.000? Я не можу знати напевне, яка була остання воля отця і що саме він хотів сказати. Тому не хочу з цими грошима мати нічого спільнного.» Коли приїхали спадкоємці, він віддав їм ключа від шухляди і все, що в ній було.

Розвіялися надії на дальшу науку... Знову непевність завтрушнього дня і турботи за хліб насущний... Але ці міркування сходили на другий плян порівнюючи з самим фактом смерти дорогого батьківського друга. Нема вже отця Кальосса!.. Іван довший час оплакував свого добродія і його думки кружляли довкола нерозгаданої таємниці смерти.

Така була рання молодість Івана. Це була постійна боротьба, щоб пробитися вперед. Кілька місяців лекцій і знов кілька років перерви в науці. Сім років свого юнацтва, від 9-го до 16-го року життя, він докладав усіх зусиль, щоб могти вступити до школи і вчитися. На своєму шляху він раз-у-раз на-трапляв на непоборні перешкоди: матеріальні злидні, віддалъ від міста, несподівана смерть добродія, брутальність брата.

А проте Іван не зневірюється.

В нашій розповіді про дитячі роки Івася була вже згадка про те, що він мав веселу вдачу і жвавий темперамент. Ці прикмети проявилися між іншим у тому, що з Івася був дуже добрий акробатичний жонглер. Він вивчив усікі циркові штучки і любив пописуватися ними перед публікою. Вмів стояти на голові і бігти на руках, робив очайдущі «сальтомортале», ковтав монети і витягав їх згодом з носа котромусь з глядачів, зарізував курку, щоб її пізніше знів оживити, жонглював паличкою і м'ячами, ходив по линві, як по рівній дощці, а то й скакав та танцював на ній. Взагалі, цирковий репертуар Івася був дуже широкий і виконував він його з надзвичайною майстерністю.

Зрозуміла річ, що вивчити такі фокуси може тільки той, хто має до того вроджені здібності, а саме велику спритність рук і гнучке тіло, фізичну силу й відвагу. Крім цього Івась відзначався небуденною спостережливістю і здібністю наслідування; ніхто його цих штукарств не вчив, — він сам їх підглянув на виставах мандрівних акробатів. В тодішній Італії народ дуже любив такі

циркові вистави і вони були невідлучною частиною ярмарків. Коли Івась ішов з мамою до міста на базар і побачив, що якийсь жонглер влаштовує видовище на імпровізованій сцені, він протискався крізь натовп до першого ряду і з напружену увагою стежив за кожним рухом штукаря. Пізніше вдома, коли тільки мав вільний час, він ішов у садок і там пробував наслідувати підглянені акробатичні штучки. Повторяв кожен номер раз, другий і десятий, і вправлявся так довго, поки все не пройшло гладко. При тому не раз падав стрімголов на спину, набивав собі синці під оком чи розбивав ніс, але це не проходжувало його запалу до штукарства. Таку витривалість не легко можна зустріти в пересічного хлопця. Це вже була властива Івасеві прикмета характеру: коли взявся раз до чого, не кидав розпочатого діла на половині дороги, але мусів довести його до кінця.

Коли Івась вивчив досконало цілу програму, тоді влаштовував публічний спектакль. В неділю пополудні розстелював у садку якийсь плед чи старий килимок, простягав линву між двома деревами і дзвінком давав знати, що починається вистава. Збігалися сусідські діти, сходилися статечні господарі і господині. І всі подивляли зручність і мистецтво Івася. Сусіди кивали головою: — «Той малій Джованніо Маргарити Боско буде колись славним штукарем» — казали один до одного. Популярність і престиж Івася між

його товаришами забав росли щораз більше.

Одна властивість відрізняла циркові видовища Івася від видовищ професійних жонглерів. Вони були для нього нагодою до релігійного повчання глядачів і до молитви. Кожен спектакль Івась розпочинав спільним молебнем, згодом переговідав проповідь, яку чув цього дня в церкві, релігійними піснями і молитвами він виповнював перерви між поодинокими номерами. Його місіонерський дух умів використати навіть такі окazії, щоб зблизити людей до Бога.

Виняткове уподобання Івася до циркового штукарства свідчить ще про інші властивості його характеру. Він любив гру, любив риск, навіть газард. Цирк, чари і штукарство — все це відповідало мрійливій частині його душі. Яка ж це емоція виступати перед людьми в ролі чаюдія і стрибати по лінзі між небом і землею, ще раз і ще раз і ще раз!.. Це давало ілюзію якогось нереального світу...

Рискантом і мрійником він залишиться на все своє життя. В його голові будуть родитися фантастичні мрії, сміливі пляни, які він зі зручністю штукаря перетворюватиме в дійсність.

Вже з того, що було сказано про дитячі роки Івася, можна прийти до висновку, що його мати була надзвичайною жінкою.

Коли Маргарита Боско овдовіла, їй було всього-на-всього двадцять сім років. Виключно на її плечі впала, після несподіваної і дуже передчасної смерті чоловіка, вся відповідальність за господарство, за виживлення родини, зложеної з п'ятьох осіб, та за виховання дітей. Оци неписьменна селянка виявила себе не тільки дуже запопадливою господинею, але й людиною небуденних прикмет характеру та знаменитою вихователькою синів.

З великою енергією вона взяла в свої руки хліборобське і домашнє хазяйство, справляючися з усіма господарськими ділами не гірше свого померлого чоловіка. Її рівна вдача і безмежне довір'я в Боже милосердя допомагали їй перемагати життеві труднощі. В її хаті панував не тільки зразковий лад, але також твердий моральний закон. Маргарита відзначалася здоровим розумом і глибокою побожністю. Впливові її релігійности підда-

валися не лише члени родини, але й сусіди та, навіть, чужі люди, які випадково побували в її хаті, користуючись її гостинністю. Бо для Маргарити накази християнського милосердя: «голодного накормити, бездомному притулок дати» — не були пустим звуком. Вона була дуже гостинна і не відмовляла ніколи прихилькам і мандрівникам нічлігу, ні ложки страви.

З усіх здібностей Маргарити найбільш подиву гідним був її вроджений педагогічний талан. Таємниця її виховного впливу полягала в тому, що вона вміла сполучити дві, здавалось би, суперечні властивості: лагідність з рішучістю. Не міняла ніколи своїх доручень і вимагала від хлопців безумовного послуху. Робила це з таким авторитетом, що нікому з них не приходило на думку, що можна маму не послухати. Найбільшою карою для дітей було, коли мати виявила їм своє невдоволення. Дітей не розпещувала, не потурала їх примхам, — радше поводилася з ними з християнською строгістю. В цілій поставі цієї небуденної жінки, як супроти дітей, так і в цілій її життєвій філософії, не було ні крихітки сентименталізму. Це була тверда, загартована працею і ударами долі селянка, яка мала глибоку життеву мудрість і велике почуття власної гідності.

Добрий приклад вихователів уважала за один з найкращих виховних засобів. «Найкраще виховання — робити самому те, чого

вимагаємо від наших вихованців» — ось основна виховна засада Маргарити. Панувати над своїми нервами, не говорити до дітей ніколи подразненим тоном, не карати їх у злості — це також її засади. Годі просто зрозуміти, звідкіля ця скромна жінка, яка зовсім не знала грамоти і яка поза свое село та його найближчу околицю нікуди не виїздила, мала стільки виховного такту. Головну небезпеку для молодих характерів бачила Маргарита в поганому товаристві і в дармуванні. Тому дбала за те, щоб діти завжди чимось займались і мали безперестанку виповнений час. В день першого св. Причастя Івася дає йому таке упіmnення: «Тікай перед злим товариством, як перед заразою!»

Тісні душевні нитки в'язали Маргариту з наймолодшим сином. Як більшість великих людей і визначних індивідуальностей, так і майбутній Святий завдячував своїй матері дуже багато. Між ними була така близька духовна спорідненість, що можна без труду вказати на спільні прикмети їх характерів, їх уподобань і поглядів. По матері Іван успадкував геніяльний виховний талант, гармонійну зрівноважену вдачу і велику життєву мудрість.

Але найбільшим скарбом, що він його дістав від матері, була тверда, мов скеля, віра. Через материнське серце віра увійшла в душу сина. Мати розказувала Івасеві про життя Христа, мати вчила його катехизису, мати

підготовляла його до першої Сповіді і до першого св. Причастя, від матері він перейняв любов і відданість до Пречистої Діви, як до наймогутнішої захисниці перед усіким лихом та найпевнішої посередниці між людиною і Господом. Іван зізнав, що е з її духа, і в своїх спогадах і працях писав про неї, коли вона вже відійшла у вічність, з найбільшою сердечністю і теплотою. Була йому першою помічницею в його праці, стала «мамою Маргаритою» всіх його «дітей», всіх його вихованців. Ця проста, неосвічена й бідна вдова дала Церкві Святого і мала у формуванні його святости дуже видатну участь.

Можна про неї сказати те саме, що писав інший святий: Августин, про свою матір, святу Моніку: «Вона була жінкою своєю зовнішністю, але мужчиною силою своєї віри; вона мала душевний спокій, що його дає зрілість; мала любов, до якої е здібна мати, мала побожність християнки.» Або в іншому місці: «Після смерти мужа залишилася вдовою; батькам своїм віддячила за їхні добродійства, дім свій провадила по-Божому; робила добре діла; дітей виховувала, страждаючи, коли вони зійшли з праведної дороги; за всіх дбала, немов би була матір'ю всіх, і всім служила, немов би була дочкою всіх.»

ПОКЛИКАННЯ

Від самих початків свого свідомого життя Іван ясно бачив перед собою свій шлях: учитися, щоб стати священиком і, в далішому, стати священиком, щоб опікуватись обездоленими хлопцями. В його уяві обидва звання: душпастирство і педагогіка, сплелися в одну цілість. Прагнення присвятити своє життя занедбаній молоді оволоділо всією його душею. Вже малим хлопчиною і згодом, коли був підростком, в різних ситуаціях і на різний лад, він завжди без найменшого вагання заявляв, до чого він прямує. Здебільшого Іван не казав: «я хочу бути священиком», а «я буду священиком», «я буду помагати хлопцям, щоб вони були щасливі і жили чесно», — так твердо він вірив, що досягне своєї мети.

Дуже знамений факт, що думка про його майбутнє поле діяльності постала в нього без впливу матері, товаришів, чи когонебудь іншого з кола його знайомих. Не тільки ніхто з його оточення не підказував йому цю ідею, а навпаки і мати і сусіди звертали йому увагу на цілковиту нереальність його мрій. — «Вчитися на священика! Сину, чей же ти

Портрет матері Дон Боска, яку його вихованці називали «мамою Маргаритою». Ця неписьменна, глибоко релігійна селянка мала великий вплив на духовість сина і стала згодом його першою помічницею у виховній праці.

не знаєш, що це коштує багато грошей? Адже ми бідні люди!» — казала мама. Чужі люди тільки знизували плечима, а то й глувували собі з проектів Івана. Хлопець, мовляв, фантазує. Син бідної вдови і думає про духовну кар'єру!.. В міру того як минали роки, нереальність мрій Івана ставала щораз очевиднішою. Хлопець, мовляв, уже під вусом і ще не почав регулярної науки у школі! Коли ж він дожене в навчанні своїх однолітків? ..

Але наперекір усім критичним зауваженням, метою яких було облити холодною водою голову Івана, він повторяв з абсолютною самовіевненістю і спокоєм: «Побачите, що я таки доб'юся свого!»

Як згадано, Іван хотів бути одночасно дужівником і вихователем. При тому він не мав на думці діяльність священика, який навчає в гімназіях синів заможних родин. Розпещені паничі і взагалі молодь звищих суспільних кляс його не цікавили. Увагу Івана притягали лише діти занедбані, діти вулиці і бездомні волощоти, хлопці бідні, брудні й обдерті, що про них ніхто не дбає, ніхто про яких не піклується, ніхто їх не оточує любов'ю і сердечністю. Серце Івана кривавилося з болю, коли він думав про тих юнаків, позбавлених родинного дому і тепла, битих долею, скривдженіх і звихнених, відданіх на поталу матеріальним злидням і моральним небезпекам. Такій молоді він хотів

бути за батька і вчителя. Дати цим нещасним захист, виявити їм серде, потішити їх, виявити їм довір'я, вказати їм дорогу, що провадить до людського життя і, в далішому, до Неба. В реальному житті такий тип священика чи монаха, вихователя безпритульних дітей, — тоді не існував. Коли духовні особи були педагогами, то вчили в колегіях синів упривілейованих клас. Панотці, що їх зустрічав Іван, — це були здебільшого люди неприступні, які не звертали уваги на дітей міської і сільської бідноти. Ідеал священика-вихователя, що про нього думав Іван, зродився в його душі.

Отже не за живим прикладом і не за напомненнями старших ішов Іван, коли він прямував до своєї мети. Він ішов виключно за покликом своєї душі. Таємнича сила штовхала його до безпритульної молоді і безпритульну молодь до нього. Цей подвійний потяг: пастиря до отари і отари до пастиря, підсилюваний раз-у-раз сонними видіннями, в яких Христос і Його Мати брали любовно під Свою опіку цю нужденну дітвору, скерувував його на шлях, що мав дати бездомнім блукаючим ягнятам вівчаря і притулок у вівчарні.

Нелегко подати другий приклад з історії людства, де покликання зродилося так вчасно і з такою силою, як це було з Іваном. Звичайний хід подій такий, що молода людина довший чи коротший час шукає і блукає,

заки знайде свою стежку. Навіть найгеніальніші люди, навіть найбільші святі, що їх знає історія Церкви, в своїй молодості вагалися щодо вибору звання, зміняли бувало свої постанови і не раз на манівцях життя втрачали з очей провідну зірку, поки собі не усвідомили своє призначення. Молодий Іван Боско зінав від початку, яке є його життєве завдання. Він мав святу непожитну упевність у тому, що має служити Господеві, служачи біdnій дітворі, та що іншого шляху для нього немає. Всією істотою він рвався до цього завдання, — в ньому він бачив увесь сенс і всю радість свого життя.

Заки Іван вступив до гімназії, він перейшов кількамісячний підготувальний курс у місцевості, що про неї була вже згадка: в Кастельнуові. Підростаючий селянин засів, перший раз у житті, на шкільній лавці. Запізнений у шкільній науці на кілька років, вищий на голову від своїх однокласників, одягнений по-бідняцьки, він відрізнявся від товаришів і був предметом їх насмішок. Учителі думали, що причиною спізнення в науці є тупоумство учня і ставилися до нього неприязно. Особливо дошкаяв Іванові учитель латини, який прозивав його «віслюком з Беккі». Коли ж цей «віслюк» написав бездоганно латинську задачу, призначену для учнів вищого курсу, зустрівся з закидом учителя, буцім то він що задачу відписав. Коротко кажучи, Іванові доводилося провівтнути на цих курсах не одну гірку пілюлю.

Також побутові умови його життя були невідрядні. Спочатку ходив до школи пішки, двічі у день, туди і назад. До речі, ходив босоніж, щоб не нищити черевиків; вдягав їх щойно перед самим містом. Такий 20-кіло-

метровий щоденний марш виявився незабаром шкідливим для його здоров'я, і мама Маргарита мусіла підшукувати для сина якесь приміщення в місті. Прийняв його до себе на квартиранта знайомий кравець, за що мати платила продуктами: збіжжям, оливками, яйцями, тощо. Тільки не слід думати, що ця Іванова квартира це була якась людська кімната: він спав у темному кутку під сходами. Його харчування складалося з хліба та кукурудзянки, що їх кожного тижня приносила мати, і з зупи, яку, за тодішнім звичаем, учні діставали від своїх хазяїв. Іншими словами, він постійно був голодний.

Кравцеві, в якого жив, він помогав у робітні і навчився при цій нагоді шити і кравцовати. В кузні коваля з сусідньої вулиці навчився початків ковальського ремесла. В неділю співав на хорах в церкві і таким чином вивчив хорового співу.

Цих кілька місяців науки в Кастельнуові — це був для Івана період важкої проби. З великим терпінням він зносив усі неприємності, як морального, так і матеріального характеру. Кріпила його віра, що незабаром цей важкий час минеться.

І справді, в житті Івана настав перелом. Восени 1831 року мати, коштом великих зусиль і жертв, віддала його на науку до гімназії. Після сімох років непосильної боротьби і болючих невдач почався для Івана новий період: період наполегливих студій і власти-

вої підготовки до пізнішої діяльності. Цей період тривав десять років, від 16-го до 26-го року життя Івана, а проходив він у невеликому п'емонтському місті, Кієрі.

Іван мав щастя попасті в ідеальну для студіюючої молоді місцевість. Кієрі було містом священиків і монахів, учнів і студентів. Атмосфера поваги і молитви спліталася з буйною веселістю і кипучим життям молоді. Прекрасне підгірне положення давало нагоду до близчих і дальших прогулянок. Середньовічна церковна архітектура та інші мистецькі й історичні пам'ятники середньовіччя створювали настрій зосередження і великої давньої культури. В пам'яті Івана Кієрі залишилося назавжди містом його юності. Там він пройшов гімназію і там студіював богослов'я. Був це період гарячкового набування знання і поширювання обріїв, формування характеру і гартування волі.

Побутова сторінка життя Івана в Кієрі була аналогічна, як під час підготовчого курсу в Кастельнуові: знову постійне недоідання, знов недосипання, знов якась нужденна комірчина на нічліг. Перші два роки він живе в однієї жінки. Працює в неї як домашній слуга й одночасно як інструктор її сина; таким чином своєю працею він платить за примищення. Потім живе в одного власника цукорні; до його обов'язків належить прибирати кожного ранку, перед шкільною науковою, цукорню, а ввечорі обслуговувати гостей.

Працює від світанку до пізньої ночі. Щойно коли всі лягли спати, розпоряджає своїм часом: при світлі лойової свічки підготовляє лекції, вчиться, читає.

В тому то часі виявилися перший раз в повному блиску виняткові здібності Івана. Він робить знамениті успіхи в шкільній науці, особливо відзначається в науці латини і греки. В одному році проходить по дві кляси і таким чином доганяє в навчанні своїх ровесників. Його інтелігенція і пам'ять викликають подив товаришів і вчителів. Особливо феноменального була в Івана пам'ять. По правді кажучи, йому не треба було вчитися: вистачало прочитати один раз лекцію, щоб її собі засвоїти. Навіть довгі і тяжкі латинські тексти залишалися після прочитання його тривалою власністю. Бо його пам'ять, немов фотографічна пластинка, схоплювала і з непомильною вірністю зафіксувала все почуте та прочитане.

Одного дня трапився Іванові такий випадок. Ідучи рано до школи, він забув вдома латинський шкільний підручник, а саме вибір життєписів староримського автора, Корнелія Непоса. Нещастя хотіло, що саме цього дня учитель викликав його до повторення лекції. Іван не збентежився. Він узяв до рук іншу книжку і з пам'яті репродукував текст, немов би мав перед собою Непоса, з пам'яті переводив граматичну аналізу речення за реченням. Все це йшло так гладко, що вчи-

тель нічого не зауважив, аж поки хлопці не почали шушукати й хихотіти. Тоді вчитель підійшов до Івана і перевіривши, в чому річ, сказав: — «Така пам'ять — це великий дар Божий. Не змарнуй його, але зроби з нього в житті добрий вжиток!»

Крім обов'язкової шкільної науки Іван, з власного бажання, працює багато над собою. Його палить жадоба знання і, щоб її заспокоїти, він цілими ночами читає. Бувало, за одну ніч він «ковтав» цілу книжку. Саме в гімназійних роках він познайомився з класиками староримської і італійської літератури.

Однаке було б помилкою думати, що молодий Боско зробився однобічним книжником. Спритність його рук і замилування до «майстрування», якими він відзначався вже в дитинстві, дорівнювали інтелектуальним здібностям. Він знов фактично всі ремесла і був, як то кажуть, «на всі руки майстер». Крім кравецтва і шлюсарства, що їх він вивчив уже раніше, придбав собі в Кієві знання шевства і теслярства. А коли жив у власника цукорні, засвоїв собі ще й це мистецтво: навчився пекти різні тістечка та робити всілякі напої. Побачимо, що знання різного роду ремісничого виробництва пригодиться йому в майбутньому, коли він стане першим «майстром» для своїх «термінаторів» у заснованих ним верстатах.

Зайва річ казати, що Іван користувався, як гімназист, великою симпатією і авторитетом

між товаришами. Був не тільки відмінником у школіній науці, але й душою учнівського дозвілля. Після лекцій хлопці зустрічалися на малому мості за містом. Коли тільки між ними з'явився Іван, команда автоматично переходила в його руки. Сипав анекдотами, пописувався своїми цирковими штучками, аранжував забави і проходи.

На цей час припадає перша спроба Івана організувати молодь. Йому прийшла в голову думка об'єднати гурт близьких товаришів організаційними вузлами. Так постав клуб гімназистів, завданням якого було заповнювати в приемний і корисний спосіб дозвілля членів і мати добрий вплив на загал учнів. Клуб називався «Веселе Товариство». Його статут мав тільки два пункти, а саме зобов'язував членів виконувати дбайливо повинності доброго християнина та доброго учня і, подруге, бути завжди веселим. «Весельчаки» ходили в неділі і свята разом до церкви, відбували спільні молитви і прощі до сусідніх відпустових місць, влаштовували сходини для голосної лектури і дискусій, організували прогулочки та інші розваги. Весь плян і його переведення в життя були ділом Івана.

Одею один з подвигів «Веселого Товариства», з якого можна судити, як виглядала діяльність цього гурту дотепних молодців та яку славу вони добули в громадянстві.

Однієї неділі з'явився в Києві мандрівний акробат і заповів виставу на післяполудневі

години, коли в церкві відбувалася Вечірня і релігійна наука. «Весельчаки» затурбувалися, що цей спектакль може відтягнути від церковної відправи учнів і дорослих. Що робити? Тоді в Івана виникла така думка: викликати прилюдно акробата на змагання, перемогти і скомпромітувати його і таким чином примусити, щоб відклікав виставу. Чотири рази суперники билися об заклад і чотири рази Іван перемагав професійного штучника. Змагалися насамперед в бігу, змагалися потому в стрибках на відстань; треті змагання йшли про жонглювання паличкою. За кожним разом вигравав Іван. Вкінці останній бій: хто вище вилізе на дерево? Також і тут перемога, і то блискуча, була по боці Івана.

«Веселе Товариство» — це бадьорий заключний акорд юності Івана. Йому було вже двадцять років. Кінчав гімназію. Перед ним лежав новий період життя.

Закінчення гімназії — це важлива подія в житті молодої людини. Бо перед нею стають тоді руба питання: що мені даліше робити? яку професію вибрати? де лежить мое життєве завдання? ...

Для абітурієнта Івана Боска вибір звання не був проблемою. Він зізнав, що його післанництво — бути слугою Божим і пастирем безпритульних дітей. Від наймолодших літ життя він почував, що є вибраним і покликаним Господом до цього завдання. Питання зводилося тільки до альтернативи, чи має вступити в монастир, чи стати світським священиком. Був такий момент, коли Іван схилався на бік монашого життя. Йому здавалося, що в мурах монастиря він легше переможе свої злі нахили. Перестане бути тягарем для матері, бо відпаде проблема коштів богословських студій. З усіх монаших орденів найбільше притягали його О. Франціканці, і туди він скеровував свій зір. Але після деякого вагання Іван, за порадою свого земляка і приятеля, отця Кафасса, старшого за нього лише на чотири роки, рішився таки вибрати шлях світського духівника.

Восени 1835 року Іван починає богословські студії. Відбуває їх у тому самому чарівному містечку, де він ходив до гімназії: в Кієві. Навечер'я того великого для нього дня, коли має вступити до духовної семінарії, проводить в родинній хаті в Беккі. Приїхав до матері, щоб попрощатися з нею і подякувати їй за все, що вона для нього вчинила. При цій зворушливій сцені Іван не може опанувати душевного хвилювання, не може стримати сліз. На прощання мати дає йому таке упіmnення: «Якби, не дай Боже, зродилися в тебе сумніви щодо твого покликання, скинь негайно твою рясу, — не безчесть її! Волю, щоб мій син був бідним селянином, як священиком, негідним цього стану!»

Наступного дня з Івана став Дон Боско. Бо в ті часи в Італії кожен, хто носив священицький одяг, також студент богослов'я, мав уже титул «Дон», належний духовним особам. Цей скромний титул, без жадних інших додатків, Іван Боско носитиме все своє життя і затримає його також тоді, коли його слава, як апостола беззахисної молоді, як основника нової конгрегації і як чудотворця, пошириться по всій Італії і згодом по всьому світу. Скрізь, завжди і для всіх він буде тільки «Дон Боско». Так його називали діти й учні, так до нього зверталися панотці, що стали його послідовниками і співробітниками, і так його титулували високі церковні та світські достойники. В церкві і в школі, у

Ватикані і в міністерських кабінетах, в нужденних житлах міської бідноти і в аристократичних сальонах, — говорили до нього і про нього, як говорять в Італії до звичайного сільського священика: Дон Боско. І сам він про себе часто так говорив, немов би йшло про третю особу.

В духовній семінарії в Кієві Дон Боско пробув шість років і був у всіх відношеннях зразковим богословом. В науці і поведінці належав до найкращих семінаристів. Своїми блискучими здібностями і прикметами характеру заслужив собі загальну пошану і любов. Як перший відмінник на всіх курсах, був звільнений від оплат і діставав стипендії та різні відзначення. Його улюбленим предметом була історія Церкви. Шляхом самонавчання поширив своє знання на ділянки, які не належали до обов'язкових теологічних студій. Читав дуже багато, вивчив чужі мови. Був надзвичайно дбайливим і точним у виконуванні своїх обов'язків. Настрій у нього був завжди погідний. Ніколи не виходив із себе, не сердився, не тратив душевної рівноваги. На обличчі в нього була добряча усмішка, для всіх був привітний і повсякчасно готовий до послуг. Прибирав кімнати в семінарії, чистив коридори і сходи, голив і стриг товаришів, направляв їх одяг і черевики, доглядав за ними, коли були хворі, допомагав їм у науці, для кожного мав добре слово.

В подвір'ї семінарії був сонячний годин-

ник, над ним латинською мовою виписана приповідка: «Пригніченим години волочаться поволі, — веселим біжать швидко». — «Оце буде наша девіза» — сказав Іван до товаришів, коли вперше побачив цей напис. — «Будемо завжди веселі, тоді час студій мине нам скоро.» Давній нахил до оптимізму і потяг до того, щоб займатися молоддю, залишилися незмінними. Зорганізував самоосвітній кружок богословів і накреслив план його діяльності; на зборах кружка керував дискусією. Під його проводом семінаристи влаштовували прогулки в околиці Кієва. Вмів заповнити час дозвілля культурними розвагами, а то й веселими жартами, і ніколи не бракувало йому інтересних та дотепних ідей.

Але нехай ніхто не думає, що Дон Боско був з природи ідеальною людиною, без жадних вад, без жадних слабких місць. Святість його характеру була результатом впертої та наполегливої праці над собою. Час перебування в духовній семінарії він вважав за час підготовки не тільки в значенні набування знання, але насамперед для самовдосконалення. Він свідомо і пляново працює над собою, щоб стати кращою, досконалішою людиною. Він знає свої злі нахили і свідомо їх поборює, свідомо прагне до доброго. Зараз у перших днях після вступлення до семінарії Дон Боско пише собі правила життя і поведінки та складає обіт перед іконою Богородиці, що буде їх додержувати. Молитва,

щоденне св. Причастя, аскеза — оце основний зміст цієї програми. Він відрікається від усіх розваг, про які він думає, що вони не годяться богословові та майбутньому служителеві Божого жертвника. Яку залізну силу волі мусів мати цей двадцятирічний студент, щоб поставити собі таку програму самовиховання і поглиблення свого духовного життя! Як добре він знав слабосилля людської натури, що не вистачає мати добрий намір, але, щоб його виконати, треба деякого зовнішнього примусу: треба цей намір зафіксувати на письмі і присягну зобов'язатися до його виконання!

Наприклад, Дон Боско був з природи дуже палкий, «динамічний»; мав шалений темперамент і відчував нестримну охоту розвантажити себе в постійній активності, рухливості, веселості; доволі часто траплялися в нього, коли ще був підлітком, вибухи гніву. Але великим зусиллям волі він приборкував свою палку вдачу. Він знав, що мусить накласти на себе пута залізної дисципліни і постійно контролювати свої реакції, коли хоче досягти цілковитого самовладання. Або другий приклад: в своїй молодості Дон Боско був дуже честолюбний. Він хотів завжди бути першим, хотів блищати своїм розумом і своїми прикметами над іншими. Коли він усвідомив, що від такої амбітності вже тільки один крок до зарозуміlosti і гордости, він дуже страждав в почутті своєї гріховности. Саме

тому він якийсь час думав про те, щоб вступити в монастир, бо боявся, що в священицькому стані його честилобство буде виставлене на забагато спокус. Під час богословських студій він поборював цю свою амбітність і старався виплекати в собі дужа покори. Так довго змагався з собою, поки себе не переміг і не став покірливим слугою всіх.

З такою святою повагою Дон Боско стається і підготовляється до свого майбутнього завдання. Самоаналіза — самоконтроля — самовдосконалення, це шлях богослова Івана Боска. Шлях, во істину, нелегкий, бо ніщо велике не легке. Пробивається важко крізь життя. Ніщо йому даром не дісталося, — все мусів собі вибороти кривавим трудом і залишним зусиллям. Надзвичайно тяжкі життєві умови спричинилися, що процес його досягнення був запізнений. Був пастиром і фермерським наймитом, домашнім слугою і кельнером, зазнав злиднів і приниження. Ішов поволі, але все далі й далі, все вгору і вгору.

Оце наблизяється до мети. Незабаром мав покінчити семінарію.

Ше перед закінченням теологічних студій довелося Іванові пережити велике горе: втрату найближчого приятеля. Це був для нього дуже важкий удар. Сама смерть та її містичні обставини, а ще більше одна несамовита подія, яка трапилася після смерті, — все це справило глибоке враження на молоду людину, що стояла на порозі нового життя, і відігравло величезну роль в остаточному оформленні його характеру.

Джованні Боско і Люїджі Комолльо позналися і товарищували вже в гімназії. Сердечна дружба зв'язала обох юнаків і вони стали нерозлучними друзями. Іван був старший за Люїджі, а що був фізично значно сильніший, грав ролю немов опікуна молодшого приятеля і брав його в оборону перед грубістю товаришів. Після закінчення гімназії обидва вступили до духовної семінарії. Обидва відзначалися глибокою релігійністю, обидва прагнули досконалості, але крім оцих спільніх рис їхні вдачі були дуже різні. Люїджі був тихий і несміливий, лагідний і зосереджений, — Іван кипів здоров'ям, фізичною силою і енергією. Люїджі любив са-

мотність і тікав від товариства, — Іван відчував потребу мати довкола себе гурт молодих веселих хлопців. Саме під впливом Комолля Іван став у своїй поведінці стриманий і рівний. «Якщо семінаристи, які мали погані нахили, не могли мною оволодіти, якщо я робив успіхи в моєму покликанні, то я завдячу ще Люїджі Комолльові», — писав Іван після смерти друга.

Ця смерть сталася серед таємничих обставин. Хоч Комолльо мав ніжне здоров'я, але фактично не був хворий. Проте він мав передчувствя смерті й одного дня, під час проходу, сказав Іванові, що він незабаром помере. Як причину своєї близької смерті подав лише те, що він, мовляв, такий спрагнений Небес, що не може собі уявити, щоб міг ще довго жити на землі. Півроку пізніше заявив Іванові: — «Я вже в найближчих днях стану на суд Господній.» Був це Великий Тиждень. І справді, без жадної зрозумілої причини, Люїджі дістав високу гарячку, поклався до ліжка й у Світлий Вівторок номер. Іван доглядав його до останньої хвилини і був свідком його прощання з цим світом і агонії.

Ще коли Люїджі не думав про смерть, обидва друзі, в молодечій легковажності, присягли один одному, що хто з них перший помере, той дастъ з того світу про себе знати тому, хто залишиться живий. Вночі після похорону Комолля спальня духовної семінарії була сценою кошмарної події. Іван ще

не спав; він думав про договір з померлим другом, зроблений під присягою, і ним оволодів дивний неспокій. Нагло на коридорі дався чути оглушливий галас, немов гуркіт гармат, або немов би їхав товаровий поїзд. Галас зближався і посилювався, мури семінарії тремтіли, підлога вгиналася під невидимим тягарем. Семінаристи прокинулися зі сну, скопилися з ліжок і, задеревілі від страху, товпилися в кутку спальної кімнати. Раптово двері від коридору до спальні відчинились, якби їх хтось вивалив знадвору. Гуркіт став ще сильніший, потім втихомирився. У спальні з'явилося таємниче світло і дався чути зовсім виразно голос Комолля: — «Джованні, Джованні, Джованні! Я помилуваний!» Після чого рознісся оглушливий удар грому. Згодом світло згасло і стало тихо . . .

Дон Боско відпокутував смерть приятеля і цю кошмарну нічну появу важкою недугою. Довгі місяці його життя висіло на волосинці і весь рік пройшов, поки він не відзискав душевну ріновагу. Іван належав до людей, на яких смерть взагалі, зокрема смерть близьких людей, справляє глибоке враження і виводить їх з рейок. Він мав дуже чутливу вдачу і сприймав болісно втрату дорогих істот. Навіть до тварин сильно прив'язувався і тяжко переживав, коли вони гинули. Як десятилітній хлопець, був свідком, що кіт розшарпав освоєного дрозда. Ця подія кинуло його в чорний смуток; довший час ходив

з заплаканими очима і ніхто не міг його по-тішити. Перший спогад з раннього дитинства, що залишився в його пам'яті, асоціювався з смертю батька. Як підліток переніс дуже тяжко смерть свого добродія, отця Кальосса. Вже тоді мав приступи такої важкої меланхолії і такий глибокий смуток огорнув його душу, що мати серйозно боялася за його здоров'я. Але дотеперішні удари долі були нічим порівнюючи з смертю Комолля. Адже Люїджі, цей мілий, лагідний, по-ангельськи добрий Люїджі, — це був перший і одинокий в житті Івана сердечний сентимент. Це була безмежна віddаність молодшому другові, спільне прямування споріднених душ до ідеалу, чуле й ніжне прив'язання до рідної душі. І цього Комолля не стало! Вже ніколи його не побачить, не почує його голосу!.. Годі висловити, який це був жахливий удар для Івана та як ця смерть потряслася його істотою до найглибших її глибин.

Обставини смерти і таємнича нічна поява померлого Люїджі загострювали трагедію. Автентичність появи не підлягала найменшим сумнівам: вона була стверджена двома десятками свідків. Видіння померлих належать до найрідкіших досвідів, які трапляються живим, і історія людства знає дуже мало аналогічних випадків, щоб трансцендентний світ об'явився живим з такою елементарною силою. Всяка матеріалізація душ померлих — річ дуже небезпечна для тих,

хто робить такі експерименти. Бо тільки шляхом молитви судилося живим комунікуватися з душами покійників. Тут же не було найменшого сумніву, що поява походила зі світу, з якого нема вороття. Жадна людина не може безкарно пережити такої події, то теж фізичне і психічне здоров'я Івана було на довший час захищене. Це була в його житті жахлива криза, але одночасно поворотний пункт.

Коли Дон Боско пробився врешті крізь темряву і відзискав самовладання, він був новою людиною. Разом з Комолльєм він поховав свою молодість. На події цього світу він дивився відтепер уже тільки в аспекті життя вічного. Він присяг собі відмовитися назавжди від приязні. Всі дочасні добра мали бути підпорядковані Найвищому Добру.

Процес дозрівання і самовдосконалення був завершений.

На весні 1841 року Іван Боско склав кінцеві іспити в духовній семінарії. Він дістав найвищу класифікацію: «краще як найкраще».

Перш ніж прийняв ієрейські свячення, написав собі новий регламент життя. В ньому знаходилися такі постанови: не марнувати ніколи ні хвилини часу; не спати довше як п'ять годин на добу; задовольнятися будь-якою їжею; не щадити труду, страждань і принижень, коли цього вимагає спасіння душ:

наслідувати завжди св. Франціска Салезія, коли йде про любов ближнього і про доброту. Інші постанови відносяться до дисципліни духовного життя та до релігійних практик.

В дні 5 червня 1841 року архиєпископ Торіна висвятив у своїй каплиці Івана Боска на священика. Христовій Церкві прибув новий воїн.

РОЗДІЛ II

СІВБА

айже п'ять десятиліть тривала апостольська діяльність Отця Івана Боско. В 1841 році, маючи 26 літ, він закінчив богословські студії і отримав ієрейські свячення. А відійшов він з цього світу на 73-му році свого життя, 31 січня 1888 року. Між цими двома датами, отже на протязі несповна півстоліття, розгортається надзвичайно інтенсивна й багатостороння праця Божого обранця. Про цю невтомну і плодоносну працю буде мова в цьому розділі.

Отець Боско огортає своїм широкі обрії і його невичерпна енергія виявлялася на різних ділянках. Діапазон його творчості був дуже широкий. Проте нема сумніву, що в центрі його уваги й турбот лежали завжди виховні справи, а саме проблема безпритульної молоді. «Я є посланий для молоді» — так висловлювався Дон Боско про своє головне життєве завдання. Він почувався відповідальним перед Творцем за фізичне і духовне життя юнаків, які потопали в багні нужди, хвороб і морального здичавіння. Подати цим потопаючим хлопцям помічну руку і рятувати їх від дочасної та вічної загибелі — ось у чо-

му він бачив своє призначення. Дон Боско, перший в історії людства, звернув суспільствам увагу на необхідність заопікуватися дітьми вулиці, позбавленими родинного тепла і нормальних умов розвитку. Проблема безпритульних зв'язана навіки з його ім'ям.

Дон Боско не був теоретичним мислителем, а практиком, який свої ідеї переводив у життя. Він не тільки відчував і розумів пекучість питання занедбаної молоді, але його на практиці розв'язував. У своїй педагогічній праці застосував зовсім нові методи, що про них нікому з його попередників, ні сучасників навіть не снилося. Вмів перемінювати викинених за борт громадянства гультаїв на чесних молодців. Засновував для них опікунсько-виховні заклади, для сиріт і бездомних творив приюті, організував різного роду школи, курси і ремісничі верстати, недільне дозвілля молодечик волоцюг заповнював іграми, що захоплювали хлопців, любов'ю і веселістю лікував їх скалічене життя і робив їх щасливими. Раз-у-раз придумував щось нового, або розбудовував і удосконалював те, що створив раніше. Творча винахідливість і ініціативність Дон Боска у виховних справах підсували йому щораз нові завдання, а його снага і працелюбність давали змогу реалізувати сміливі задуми і творити великі діла дослівно з нічого. Працював за десятьох, не звертаючи жадної уваги на своє здоров'я та на будь-які особисті невигоди.

Був як та свічка, що згоряє, щоб світити іншим. День-у-день напружував свої сили і кожного дня наново жертвуває собою, завжди з тим самим святим запалом, завжди з тою самою відданістю.

В попередньому розділі була вже мова про те, що Дон Боско вже замолоду відзначався винятковими здібностями. Познайомилися ми також з його енергією і залишною волею; знаємо яким твердим правилам він підпорядкував своє життя. Додаймо до цього безмежну любов до дітей і беззастережне самовідречення. А втім, всі ці прикмети душі й інтелекту ще не пояснюють, як могла одна людина виконати таку величезну роботу, яку виконав Дон Боско на педагогічному полі. Його виховно-опікунська діяльність була така пionерська і така гіантська, що її можна пояснити тільки як діло Господнього надхнення і Господньої ласки.

Але виховна ділянка праці не була одиночним полем діяльності Отця Боска: це був лише хребетний стовп творчості його життя. З педагогікою в'язалася нерозривно його душпастирська діяльність. Дон Боско був надзвичайно ревним і святобливим апостолом, що горів жагою праці і самопосвяти для спасіння душ. В його скромній кімнаті висів напис: «Господи, дай мені душі, — нічого більше не хочу!» — Нічого більше: ні майна, ні почестей, ні легкого життя... Але не за малу ціну відмовлявся Дон Боско від розко-

шай цього світу: хотів мати владу над душами, щоб освятити їх і покласти в дарі у стіл Господніх, а їм самим запевнити блаженне безсмертя. Оце була найвища ціль його душпастирської праці та його виховних зусиль.

Сповіdal'ня і амвон були двома основними засобами його душпастирства. Люди товпилися в церквах, коли проповідував. Довгі черги стояли перед його сповіdal'нею, бо вмів читати в людських душах, мов у відчinenій книзі, і лікувати найсекретніші душевні рани. Постійно організував місії, реколекції, відправляв молебні, поширював набожність до Марії і апостолят Евхаристії, писав і публікував статті та книжки на релігійні теми. Коротко кажучи, свяценицька праця Отця Боска була така широка і така невисипуча, що і вона вимагала величезної фізичної і духовної напруги. Звичайній людині була б виповнила вщерть життя, не залишаючи часу на інші справи.

Третя простора ділянка праці Дон Боска, що в'язалася органічно з двома попередніми, — це Салезіанське Товариство. Дон Боско був основоположником і першим зверхником нової конгрегації, яка поставила собі за завдання виховувати незаможну і морально занедбану молодь. Ідея Салезіанського Товариства — наскрізь оригінальна: вона застосована до вимог сучасності. Його статути, довголітні заходи для їх затвердження, весь

напрям і зміст праці, керівництво цією релігійною громадою, зложену з трьох галузів, аналогічно до трьох оденів св. Франціска з Ассізі, — все це було ділом Отця Боска.

Опіріч трьох головних завдань: душпастирського, виховного і керівництва Салезіанською родиною, Дон Боско мав ще багато інших зацікавлень і знаходив снагу на інші заняття. Ось декілька з них. Був талановитим і дуже плодовитим публіцистом. Редактував і видавав журнали і книжки. Будував церкви і збирав фонди на їх будову. Був дипломатичним посередником між Ватиканом і державною владою, при чому в складних питаннях виявляв велику дипломатичну зручність. Був ініціатором і організатором місіонерської праці між поганами у відсталих заокеанських країнах. Без сотика брав на себе реалізацію широких плянів і, мов чудодій, умів завжди роздобути великі грошові засоби, щоб довести ці пляни до кінця.

Жадна справа не була для нього завелика і жадна не була замала: всі справи були однаково важливі і на кожну знаходив час. Латав і чистив одяги своїх вихованців. Сам учив їх ремесла. Доглядав їх і ніжно піклувався ними, коли були хворі. Відвідував і сповідав в'язнів у тюрмах і хворих у шпиталях. Засуджених на смерть злочинців супроводжав на місце страти, дарма що кожну таку чинність тяжко відхоровував. Ходив по піддашнях і підвалах, де жила міська бідно-

та, щоб нести їй моральну і матеріальну поміч. Під час епідемії холери був при постелі найтяжче хворих, сам носив їх на ношах і доглядав, зорганізував для них з своїх вихованців санітарну службу.

Бо цей святий, такий твердий для себе, мав надзвичайно чутливі на людське горе серце. Вони горіло любов'ю до кожної людської істоти, ридало над кожним стражданням і кожним гріхом близького. Життя і діяльність цього святця годі міряти звичайними людськими мірилами: вони не вміщаються в нормальних масштабах. Їх можна зрозуміти лише в надприродному аспекті.

Але покищо забудьмо, що чоло Дон Боска оточене авролето святої. Говорімо про нього покищо тільки як про людину, як про невтомного працівника на розлогому запущеному полі. Нема сумніву, що навіть коли підходить до Дон Боска, як до звичайного смертника, то й тоді треба сказати, що маємо до діла з геніяльною людиною, з людиною неперевершеної шляхетності і благородності.

Зрозуміла річ, що в короткому нарисі нема змоги змалювати докладно таке багате життя. Можна лише перелічити головні етапи на його шляху і кількома штрихами відзначити найхарактеристичніші моменти.

Kоли Дон Боско закінчив духовну семінарію і прийняв свячення, він мав до вибору три різні пропозиції праці: посаду вихователя в одної багатої аристократичної родини в Генуї та два вакантні місця вікарія в своїх рідних сторонах. Кожна з цих посад давала молодому панотцеві суспільну позицію та матеріальне забезпечення і відкривала гарні перспективи на майбутнє.

Але Отець Боско не прийняв жадної з цих оферт. За порадою свого старшого товариша і приятеля, отця Йосифа Кафасса, який уже раніше опікувався Іваном і віддавав йому не раз цінні прислуги своїми порадами та ділом, він спрямовує свої кроки до столиці П'емонту, Торіна, і вступає до тамошньої Священицької Колегії. Був це науковий заклад, що мав за завдання підготувати практично молодих священиків до душпастирювання та поглиблювати їх богословське знання. Заступником ректора Священицької Колегії в той час був саме друг Івана, Дон Кафассо. В цьому Інституті Дон Боско прожив три роки. Оцей трирічний проміжок часу мав рішальне значення для його дальншої долі,

бо саме тоді він зустрівся в Торіні віч-навіч з проблемою безпритульної молоді, а це дефінітивно скристалізувало його покликання. Коли після трьох років Дон Боско закінчує Священицьку Колегію, він уже настільки зв'язаний з торінським ґрунтом, що залишається там на постійне. І там, в Торіні, відданому, до речі, лише на 40 кілометрів від місця його народження, проходить усе його дальнє життя. Там рождається його ідея, там він їх оформлює в дійсність, звідтіля вони променюють на всю Італію та на інші країни. Тільки вряди-годи Дон Боско виїжджає на короткий час до Риму, до Флоренції, до Марселі, чи в інші міста Італії і Франції, куди кличуть його ділові справи. В Торіні він і помер. Таким чином життя Дон Боска і створене ним діло зв'язані нерозривно з п'емонтською столицею.

Отже пригляньмося відносинам, що панували тоді в місті, яке стало осідком і центром діяльності Дон Боска.

Були це сорокові роки минулого століття. Торіно знаходилося в стадії гарячкової розвбудови і розвитку. Бо саме тоді П'емонт і Сардинія перейняли на себе, під проводом савойської династії, керівну ролю в боротьбі за соборність і незалежність Італії. Рух італійського національного відродження, що перейшов до історії під назвою Рісорджімента, зосереджувався якраз у Торіні, і це місто аж до 1865 року граво ролю тимчасової сто-

лиці об'єднаного королівства Італії. Тож не диво, що місто кипіло життям і розросталося швидким темпом. Скрізь поставали державні будівлі та нові житлові квартали.

Одночасно з новими будинками поставали тоді в Торіні фабрики і механічні верстати. Це ж були часи, коли винахід парової машини викликав у цілому світі переворот в економіці і в соціальних відносинах. Хоч індустріалізація Італії поступала повільніше, як інших європейських країн, все ж і там розвиток техніки спричинив переміни господарської і суспільної структури. Торіно стало одним з осередків текстильної і залізобетонної промисловості, творилися цементні та деревообробні заводи, поставали верстати солом'яного плетива, тощо. Будівельний рух і фабрична індустрія потребували дешевих робочих рук. Поставав новий суспільний стан: міський пролетаріят.

Зрозуміла річ, що нова столиця мала велику притягальну силу на довколишнє населення, особливо на молодих поворотких людей. З околичних сіл і містечок почали стягатися до Торіна цілими родинами або по одній робітники й авантюристи, в пошуках чесної праці або легкої наживи.

Між новоприбулими великий відсоток становили кільканадцятирічні підростки, а то навіть діти. Приходили вони до Торіна з батьками, або й самі. Жадного соціального законодавства про заборону праці дітей в

Італії тоді не було. Навіть нічна і недільна дитяча праця належали до буденних явищ. Тільки в 1886 році вийшли в Італії перші закони, що нібито брали в оборону дітей перед працедавцями. Вони забороняли власникам підприємств наймати дітвому нижче дев'ятох років та обмежували працю до вісімох годин денно для дітей від дев'ятого до п'ятнадцятого року життя. Щождо нічної праці, вона була дозволена від дванадцятого року життя — з тим, що молоді від дванадцятого до п'ятнадцятого року не вільно було працювати довше як шість годин на одну ніч.

Коли такі нелюдські закони були схвалені під кінець XIX. століття для поліпшення долі дітей, не тяжко собі уявити, який немилосердний визиск праці малолітніх панував п'ятдесят років раніше. Держава не цікавилася долею дітей: жадні закони їх не захищали. Суспільних організацій для опіки над неповнолітніми та для оборони їх інтересів тоді ще не було. Молодь і дітвора, що приходили до міста, були залишені цілковито на власні сили: ніхто ними не займався, ніхто про них не думав. Віддані на поталу несумлінних підприємців, вони були жертвами їх брутальної поведінки та економічного визиску.

Вже осьмилітні хлопчатка працювали при будовах, як допоміжні робітники: носили цегли і вапно. Старші розбивали й обтесували каміння або працювали при штукатурці. Ба-

гато дітей працювало в текстильній промисловості. Вуличними чистильниками чобіт, вуличними продавцями сірників, сажотрусами були майже виключно підлітки. Ті, які не могли знайти праці, або не хотіли працювати, жебрали й крали. Жили в найнужденініших умовах. Ватаги юних ледарів, обдертих, брудних і голодних, волочилися по місті й зачіпали прохожих. Зграї молодих розбішак зводили між собою порахунки камінням і ножами. Кільканадцятирічні підлітки заповнювали шпиталі й в'язниці. Коротко кажучи, позбавлена опіки молодь являла собою картину фізичної дегенерації і морального зничавіння.

Чи не треба бачити палець Божий у тому, що доля запровадила Дон Боска саме до Торіна, себто саме до того міста, де горе безпритульних хлопців можна було обсервувати, так би мовити, у згущеній формі?

Хто хоче уявити собі плястично тодішній стан бідняцької молоді в Торіні, нехай собі пригадає «безпризорних» в Советському Союзі в перших роках після більшевицької революції, або нехай подумає про «генги», себто банди молодечих гультяїв і злочинців, що непокоють під сучасну пору мільйонні американські міста. Большевики «розв'язали» проблему безпритульних найбрутальнішими поліційними репресіями. В сучасній Америці ламлять собі над нею голову соціологи й педагоги, лікарі і юристи. Навіть окрема ко-

місія американського Сенату розглядала весь рік питання «молодечих асоціяльних елементів». Звідомлення цієї комісії подає, що в Сполучених Штатах два мільйони малолітніх правопорушників були арештовані в 1958 році. Проблема злочинності молоді була також предметом нарад конгресу Об'єднаних Націй, що відбувся нещодавно в Лондоні при співучасті 700 спеціалістів із 85 держав. Конгрес дійшов до висновку, що т. зв. асоціяльна молодь являє собою одну з найбільших суспільних болячок сучасності. Для її лікування видаються мільйони доларів, засновуються окремі уряди суспільної опіки молоддю, окремі суди й виправні заклади для малолітніх правопорушників, тощо. Але всі ці засоби не принесли досі зменшення лиха; навпаки, лондонський конгрес ствердив, що злочинність молоді зростає.

Може не від речі було нагадати ці факти з нашої сучасності, бо на їх фоні краще можна оцінити епохальність подвигу молодого італійського панотця, що в половині минулого сторіччя, не маючи до свого розпорядження ні однієї копійки, не маючи помочі від жадної державної, чи приватної установи, почав розв'язувати проблему «асоціяльної молоді» своїми методами і розв'язав її в близкучий спосіб.

Треба ще також взяти до уваги, що момент, в якому Дон Боско виступив на арену діяльності, не був сприятливий для ви-

ховної акції. Навпаки, низка обставин політичного, суспільного і світоглядового характеру ускладнювала молодому ідеалістові його завдання.

Італія, як згадано, перетворювалася в модерну національну державу. В силу історичних обставин визволення Італії від чужого панування та її з'єдинення позначилися гострим конфліктом з Церквою. Душа італійського народу була поділена на два табори: з Церквою і проти Церкви. Особливо в П'емонті панувало велике напруження між державною владою і церковними колами. При владі була радикальна партія, політика якої була яскраво антиклерикальна. Низка схвалених тоді законів мала на меті підірвати вплив духовництва на суспільне життя та досягти цілковитої ляїцизації держави. Священиків обмежено в їх громадянських правах, напр., священик не міг бути членом парламенту або міської ради. В пресі провадилася гостра антиклерикальна кампанія. Переведено секуляризацію земельної власності монастирів орденів. Архиєпископ Торіна мусів залишити свою церковну провінцію і йти на вигнання до Франції. Зрозуміла річ, що священик, який провадив велику виховну акцію в такій неприязній до Церкви атмосфері, натрапляв на різні перешкоди. Сама священицька ряса могла викликати упередження і утруднювала завдання.

Політична боротьба, що йшла в громадянстві, і революційне кипіння мас розхитали дотогочасні основи суспільного ладу. Внаслідок суспільного хаосу звали давні авторитети. Релігія і родина, мораль і традиційні звичаї перестали бути загальнообов'язковими нормами. Все це спричиняло щораз більше занедбання і здичавіння міської бідняцької молоді.

Такий кам'янистий ґрунт застав Дон Боско в Торіні. Коли хочемо в правильній перспективі бачити його зусилля і досягнення, мусимо взяти до уваги тодішні політичні і суспільні відносини. Для доповнення невідрядної картини нагадаймо ще про світоглядові течії. Адже це було XIX. сторіччя — доба раціоналізму, доба невіруючого розуму. Ум людський, гордий з поступу природничих і технічних наук, на місце Творця ставить «природничі закони» і зводить усі явища всесвіту до тісного механічного пов'язання причин і наслідків. Духовий світ і релігія стають для такої матеріалістичної концепції зайвим баластом. Матеріалізм, ляїцизм і релігійна байдужість опановують усе публічне життя.

На таку добу випало життя Божого слуги. Суспільному хаосові, політичним колотнечкам і всім мудруванням він протиставив свою зброю: безмежну віру в Господне милосердя і гарячу любов до меншого брата.

Oсінь 1841 року, перша осінь Отця Боско в Торіні. Він живе в гуртожитку Священицької Колегії і це звільняє його від матеріальних турбот про щоденний прожиток. Молодий панотець поринає з головою в теологічні студії і разом з тим заправляється практично до майбутньої душпастирської діяльності. З доручення церковної влади відвідує найбідніші дільниці, ходить також до шпиталів і тюрем, щоб нести хворим і в'язням релігійну потіху.

Ці заняття, сполучені з прогулянками по місті, дають Дон Боскові нагоду приглянутися докладно до місцевих умов життя. На кожному кроці він зустрічає безпритульну молодь. Повно її в центрі міста, на вулицях і площах, у вузьких заулках і на засмічених подвір'ях. Але найбільше цих занедбаних, позбавлених опіки діток і підлітків на передмістях. Волочиться безцільно, б'ються, бешкетують. Або сидять на смітниках і грають в карти. Скрізь чути їх вигуки і прокльопи. Буває, коли Дон Боско проходить повз них, за ним сипляться грубі жарти і зухвалий сміх.

Щоб познайомитися більше з їх житлово-побутовими умовами, Дон Боско відвідує вогкі півтемні підвали і зимні задимлені горища. Всюди та сама картина тісноти, задухи і нехлюстя. Скрізь жахлива матеріальна нужда, людське горе і прояви морального розкладу. Вісім або й десять душ тісняться в одній кімнатчині, сплять покотом на підлозі, рідня і чужі собі люди, подружжя і молодь укупі. Нерозквітлі пучки польового квіття і гниль зіпсуття — усе всуміш.

Молодий панотець ходить також до фабрик і на будови, щоб притягнути до умов праці малолітніх. Ось його спостереження: восьмирічні діти носять важкі ведра вапна, вгинаючися дослівно під тягарем; залі фабрик і верстатів — брудні, повні пороху, зле освітлені; хижачьке ставлення працедавців до малолітніх робітників; ніде ні крихітки жалости, ні сліду сердечності до тих долею побитих істот. Панотець не вагається заглянути також до ресторанів і кафе, де сходяться робітники. Навіть в найгіршого сорту шинках плентуються підростки, прислуховуючись до брудних розмов, вдихуючи отруйну атмосферу. Жебрають, збирають недокурки, або розтрачують зароблений гріш.

Найбільш потрясає Отця Боска те, що він спостерігає у в'язницях і лікарнях: і тут і там велика кількість юнаків від дванадцятого до вісімнадцятого року життя, з тавром злочину або смертельної хвороби на чолі. Фі-

зична й моральна дегенерація молодого покоління проявляється в цих інституціях в найяскравіших формах. В тюремних камерах молоді гульвіси сидять разом із справжніми злочинцями і вчаться від них найгіршого. Тож не диво, що, випущені на волю, вони після короткого часу попадають знову в конфлікт з законом і повертаються до в'язниці. Дон Боско приходить до висновку, що ці хлопці ніколи не підіймуться вгору, якщо суспільність залишить їх без уваги. Не менш трагічна картина в лікарнях: на барлогах лежать худі безсилі тіла юнаків, скошені нуждою і розпустою. Їх життя догоряє внаслідок туберкульози.

Після кількох тижнів таких студійних мандрівок по Торіні Отець Боско має ясну картину ситуації безпритульної молоді. Зі співчуття і болю він не може знайти спокою. Він ставить собі питання: хто відповідальний за цей стан? В цьому ж нема сумніву — міркує Отець Боско, — що ці молоді гультяї і малі розбішаки, брехуни і злодюги, по суті речі, не гірші від інших хлопців. Буває, вони інтелігентніші, проворніші і чутливіші від інших. Коли вони катяться на дно, то не з власної вини, а з причини соціальних умов і безсердечності свого оточення. Ніхто ними не займається, ніхто не мав для них часу, ніхто їх не розумів, ніхто ніколи не виявив їм серця.

Думки молодого панотця кружляють без-

— «Tоu! saangpanica 3bl'icn, upn6iy4o», rpygox sarpanica natazmap, I jin udkpintehnna cvoix kungyeca mitroo ha xionna, Zarki xio- yuapla no rojobj ta cminh, i s nataem nindir ha Bokoi, a npeacchky Bokolo xpay, tara 6py- tanpha nobejhka 3 giymin xionnhoi! — »A he gakao cooi i he go3ojo, uido in hobo- minica tak rpygo 3 molin upnatelem» — cka- zbar bih piuykin rojocom jo natamap'a. — »Lokintte mehi heraino uporo xionna, A mao nocoj illa hocoj, aje he cmie upnintencia. jo hotoj nito.» Tazmap abeteknica, 36ypba

Kogn xionnya Rephyre, Oteub lbaah sy- tyt he spongrs rooi kpabut. A temep mao gungxe, min apyxke, byut chonkhn, hixto Jourhnn elhetapem Rijofyaca posmoea mik mo- jognky ihahme a manin kompanii sa ro- gatkaremo.»

Bluparni Cuykoy Boxy, i tn takox juin jo- napekn, ncegyaxan cs. Jitayprio, a omciaa ho- bluparni Cuykoy Boxy, i tn takox juin jo- tyt he spongrs rooi kpabut. A temep mao gungxe, min apyxke, byut chonkhn, hixto

ctipis nolo upnatihoi yemuknoi. — «Xoju Kogn xionnya Rephyre, Oteub lbaah sy- Kogn xionnya Rephyre, Oteub lbaah sy- tyt he spongrs rooi kpabut. A temep mao gungxe, min apyxke, byut chonkhn, hixto

— «Tоu! saangpanica 3bl'icn, upn6iy4o», rpygox sarpanica natazmap, I jin udkpintehnna cvoix kungyeca mitroo ha xionna, Zarki xio- yuapla no rojobj ta cminh, i s nataem nindir ha Bokoi, a npeacchky Bokolo xpay, tara 6py-

eltrap'i» — humpaaybarca hajarka hñi johak.
Uporo he mñio, a hñikogn he ciyjkaa otulei upo
mohinkas. — «**A** uporo he mñio, a humpaay
cepijnica ha uporo, go xñoruehp **hi** uporo hi-
hi johaka, nñoo rhñ ciyjkaa jo cb. littypit, i
na i spoyjmi, y hoyi cñparras: nñiamap rimarras
lbaña. Biñ ogephyaca, nñogarras saxoxjoro xñon-
jimbiñ rojoc nñiamap a uporephyas yrra Oñia
cñjimbo a heehahomy oñorehni. **hi** onho ceap-
ctora oñijapaninñ litjitor, posarwajajacionch he-
Ciyjky Boký. Biñ he chocopeip, mo a kytty
ko came nojabs oñatrance a pñan: war nñapanti
ctil nñepkin cb. pñamjeka a Acciá! Oñes Boc-
to Hñemopohnolo ñahattuñ Bñoropogniñ. B carpn-
Bye pñahok Bocmolo tpyñña 1841 Poky, cb-a-

Hedeç.
lopamn jñnrae. Kpñk nñro cepuañ jñnuoe mo
Oñes Bocko monjicra. Monjicra 3 hñpoko, mo
mehi nñmijinrom ... .
mehi hñjaya hañ ix ayuanan ... locomón, gýap
atn ... **hi** an mehi kñosa mo ix cepejeb ... **hi** an
uacanhux litjor ... Brakan mehi, mo mñi
locomón nñjocéppunn, ciñrññha ha nñx he-
uykare noñix a montití.
Oñes Bocko, maytñ nñepunn pas y kinti,
nñpaujor? ...
hi salingejil? ... **hi** solo ea 3 nñm monhññan
partyratn tñx nñkashññexx kñttan johaka
hacrañno jñbñjaa nñtahna: mo pogony? ... ak

має... Працює на будові... Ні, не вміє ні писати, ні читати... Співати? Ні, і співати не вміє...

— «А свистіти вмієш?» — зажартував Отець Іван. Хлопець, замість відповіді, засміявся. О, цей панотець розуміє хлопців, — промайнула в нього думка. Льоди були проголамані. Чудотворний рибалка молодечих душ піймав у закинену сіть першу рибу...

Після цього веселого інтермецца покотилася дальша серйозна розмова.

Так, до церкви любить ходити, ходить майже щонеділі, але молитися не вміє... Коли був малий, мама вчила його молитов, але він їх забув... На лекції катехизису не ходить, бо йому соромно: малі хлопці, які більше знають, сміються з нього... Не ходить ні до Сповіді, ні до Причастя, не вміє... Ні, ніколи не хреститься, не знає, як це робити... Дуже радо хоче вчитися, якщо ніхто не буде його бити, ні з нього сміятися... Добре, він згоден почати сьогодні, навіть негайно...

Але перш ніж Дон Боско почав першу лекцію з цим випадковим учнем, він впав на вколішки перед іконою Божої Матері. Молився так, як молиться людина в рішальних моментах свого життя. Бо він почував з абсолютною певністю, що оце діється якась важлива подія. Мав безсумнівне переконання, що оце родиться велике діло, що на нього він чекав і до якого підготовлявся і що є призначенням його життя. Дрібна, маленька

справа, мов кулька снігового пуху, що незабаром переміниться в лявіну.

Отець Боско часто в пізніших роках згадував цю першу лекцію з Варфоломієм Гарреллі, під час якої він, в закамарку за вівтарем церкви св. Франціска, навчив заблудившого сироту христитися. І повертаючи думкою назад, він завжди вважав день 8-го грудня 1841 року за початок своєї апостольської діяльності.

Прощаючись, Варфоломій обіцяв прийти в наступну неділю і привести з собою товаришів. На другу лекцію прийшло дев'ять хлопців. В березні 1842 року Отець Боско мав уже тридцять учнів. Щонеділі хлопці сходяться і припроваджують своїх друзів. Первісний гурт росте і росте. Незабаром кількість хлопців виносила понад 100, в 1844 р. — 200, в 1845 р. — 300, з початку 1846 р. — 400, а в квітні 1846 р. було їх уже 700.

Зерно гірчичне, найдрібніше за всі земні насіння, посіяне в саді рукою Божого посланця, виросло в могутнє дерево.

B міру того як збільшувалася кількість підопічних хлопців, перед Отцем Боском виринали щораз нові питання, від розв'язки яких залежав успішний розвиток його виховної акції. До таких питань належала насамперед справа приміщення; далі, проблема педагогічного персоналу, проблема доцільної програми занять, фінансові засоби на роботу, і т. ін. Очевидна річ, що ці питання поставали одночасно, так що Дон Боскові довелося розв'язувати їх паралельно і провадити боротьбу в той самий час, так би мовити, на кілька фронтів.

Перейдімо по черзі головні труднощі, що їх Отець Боско натрапляв у своїй роботі, і приглянемося, як він з ними справляється.

Дуже дошкульною справою і одночасно справою першорядної важі була проблема приміщення, де вихованці могли б сходитися і проводити спільно час. Головна трудність була навіть не в тому, що в Отця Боска не було абсолютно жадних грошей, щоб найняти відповідну домівку чи площу. Головна заековика була в тому, що жаден домовласник не хотів прийняти таких квартирантів. Ніхто

не мав охоти терпіти в себе банду нездисциплінованих шибеників, які зчиняли жахливий гамір, засмічували сходи і подвір'я, топтали квітники і траву, полошили курчата, тощо. Навіть коли господар будинку чи площі був склонний прижмурювати очі на хлоп'ячі пустощі, тоді сусіди заявляли свої рішучі протести і подавали до міської управи скарги про порушення спокою і порядку. Даремно Отець Боско просив і пояснював: «Будьте вибачливі! Це ж діти. Нехай бігають, нехай кричать, щоб тільки не грішили!»

Довгі роки Отець Боско був примушений змінювати раз-у-раз приміщення свого патрона. Бували критичні моменти, що він опинявся з своєю отарою без даху над головою і без п'яді землі під ногами. Тоді хлопці, як бездомні бурлаки, мандрували з своїм опікуном кожної неділі за місто.

Спершу Отець Боско користувався гостиністю Священицької Колегії і за дозволом її управи збирал захожих до нього хлопців в її будинку. В кімнаті побіч сакристії церкви Священицької Колегії відбувалися щонеділі в передобідніх годинах лекції катехизису, а подвір'я Колегії служило в неділю пополудні за майдан до ігор і забав. Така розв'язка справи не була ідеальною; особливо для панотців, які жили в Колегії, це було сполучене з великими невигодами, бо позбавляло їх недільного відпочинку: хлопці, гасаючи по подвір'ю, верещали в неможливий спосіб.

Все ж на початок молоденька установа не була бездомною.

Недільні сходини для науки релігії і місце, де вони відбувалися, Отець Боско назвав «Ораторією». Це значило приблизно «місце молитви». Згодом цей вираз прийнявся на означення цілої опікунської установи, веденої Отцем Боском.

Отож першим приміщенням Ораторії була Священицька Колегія. Цей стан тривав майже три роки. Але коли Отець Боско закінчив студії в Колегії і сам там уже не жив, він мусів подбати за інше місце, де міг би збирати своїх пустунів. Тоді почався півторічний період тиняння з місця на місце. Спершу пощастило йому дістати до свого розпорядження дві кімнати в шпитальному будинку і вузький проміжок землі між двома шпитальними мурами, широкий на чотири, довгий на вісім метрів. В кімнатах Отець Боско влаштував каплицю; там відбувалися Богослужби для хлопців і лекції релігії. З доріжки між мурами зробив спортивний майданчик, на якому хлопці гралися. Але після вісімок місяців Дон Боско дістав наказ залишити якомога швидше каплицю і що невеличку площу, бо хлопці, мовляв, роблять крики і топчуть траву. Ораторія нараховувала тоді вже три сотні учасників.

Третім приміщенням патронату був цвінтар і каплиця на ньому. Здавалося, мерцям хлопці не будуть заважати. А проте, і звід-

там їх проганано, і то вже після перших сходин. Четвертим приміщенням була церковка на передмістю і площа перед нею. Коли Отець Боско, після декількох неділь, отримав заборону збирати там хлопців, Ораторія провадить якийсь час кочове життя. В неділю вранці всі зустрічаються в умовленому місці і маршують до котроїсь з церков в околиці Торіна, а пополудні знов ідуть за місто забавлятися. Зима поклала кінець цьому циганському життю. Черговою домівкою патронату були винайняті три кімнатки і поблизька левада для забав. Але і це була лише коротка провізорія. Знову повторилася давня історія: сусіди не хочуть зносити гамір, непорядки і розгардіяш, що їх спричиняють хлопці. На вимогу сусідів власник зриває умову найму. Тоді Отець Боско найняв лукку, по середині якої був нужденний барак. Ораторія налічувала тоді вже чотириста хлопців. Була рання весна: місяць березень. Холод, дощі, розтопи. Навіть в найгіршу негоду Отець Боско з своїми вихованцями проводили неділі під голим небом. Але й цю толоку Ораторія мусить залишити вже після короткого часу. Знову ті самі скарги: хлопці кричать, топчуть траву...

Для Ораторії настав момент гострої кризи. Дон Боско не має куди дітися з своїми чотирма сотнями юнаків. Його нерви були вичерпані докраю. На протязі десяти місяців він мусів п'ять разів змінити приміщення.

Була неділя. Оце він востаннє зібрав своїх хлопців на леваді і не знає, де визначити сходини на наступну неділю. В своїх спогадах Отець Боско описав цей момент душевного заломання: «Я був доведений до крайнього. В мене не було помічників, я був сам один, мое здоров'я було підірване, і я не зінав, де маю відтепер збирати моїх бідних діток. Щоб приховати перед ними мое пригнічення, я проходжувався на певній відстані і мабуть перший раз у житті я почув, що сльози мимохіть тиснуться мені до очей. „Господи! — благав я, направивши зір до Небес — вкажи мені місце, де маю зібрати їх в наступну неділю, або скажи мені, що мені робити! . . .”»

І цей раз Господь вислухав молитви свого слуги. В останню критичну хвилину, заки Дон Боско розпустив хлопців, зайшов на леваду якийсь чоловік і запропонував йому наїняти площу, на якій була простора шопа. Отець Боско погодився. З шопи зроблено провізоричну каплицю. Крім цієї площі Отець Боско піднаймає у того самого власника в його домі чотири кімнати. Це було перше більш-менш постійне приміщення Ораторії і перша зав'язка майбутньої величезної інституції. Було це в квітні 1846 року. Згодом, в міру того як у цього господаря — він називався Пінарді — звільнілися інші помешкання, Отець Боско наймає їх і помаленьку поширює свій патронат. В 1847 році він від-

криває перший філіял патронату в іншій частині міста. Два роки пізніше відкриває другий філіял. Як бджоляний рій, що вилітає з первісного пня і засновує новий вулик, так і Ораторія поширювалася на інші квартали Торіна і вила там для своїх дітей нові гнізда. Таким чином в 1849 році патронат діяв уже в трьох пунктах міста.

В лютому 1851 року Отець Боско купує дім Пінарді і приміщує там інтернат. В 1852 році починає будову нового дому. До нового дому добудовує згодом крила. Первісну власність раз-у-раз збільшує, скуповуючи пляново сусідні площі, доми, подвір'я. На них будує нові будівлі. І так поступово на тому місці, де колись стояла шопа-землянка і де стояв скромний передміський дімок Пінарді, став комплекс імпозантних будинків: церкви, школи, верстати, мешканські domi для учнів і для педагогічного персоналу, друкарні, театральні залі, бюра, спортивні майдани... Виросло, мов з-під землі, ціле місто молоді, постала кузня нових виховних ідеалів і нових педагогічних метод, була збудована фортеця благодійності та благотворності в праці в користь обездолених безбатьченків.

Паралельно з розростанням приміщення Ораторії збагачувався також її внутрішній зміст.

В розвитку діяльності Ораторії слід відрізняти такі головні етапи. Першу форму

патронату можна би назвати недільною школою. Хлопці сходилися в неділю вранці. Передобідні години виповнювала Служба Божа і лекція релігії. Після обіду відбувалися спортивні гри і забави, інколи прогулянки за місто. Закінчувала сходини коротка проповідь, під час якої Отець Боско давав своїм вихованцям поуки й поради на наступний тиждень. Заки хлопці розходилися, проказували спільній молебень і співали релігійні пісні.

Така більш-менш програма прийнялася в Ораторії в перших роках її існування, коли вона ще не мала власної домівки. Основна думка, що нею керувався Дон Боско, була така: виповнити недільне дозвілля тим юнакам, які не мали в Торіні родини, або про яких батьки зовсім не дбали. Він бачив велику небезпеку в тому, щоб залишати хлопців у неділю без догляду і без заняття. З нудьги і підо впливом злого товариства вони тоді склонні до всіляких дурниць і гульні. В Ораторії хлоці зустрічалися з таким теплим ставленням до них і так весело проводили час, що хто туди раз зайшов, той приходив постійно і притягував ще своїх друзів.

Коли Дон Боско наймає для вжитку патронату першу скромну домівку, він поширює програму Ораторії, а саме, крім недільної школи, починає провадити в будні ще й вечірні курси. Спершу були це курси грамоти

для неписьменних юнаків. Згодом, коли Отець Боско поселився в домі Пінарді і мав до свого розпорядження більше місця, поширює програму курсів. Крім читання і писання хлопці вчаться рахунків, географії, рисунків. Згодом ділить учнів на дві групи. З найінтелігентніших хлопців виховує собі помічників-інструкторів: вчить їх італійської літератури, латини, математики. Були це, мабуть, перші в історії вечірні загальноосвітні курси для робітничої молоді.

Наступним етапом був скромний приют для сиріт. З цього приюту постали згодом великі інтернати для ремісничої і середньошкільної молоді. Початком приюту був нічліг для одного приблудного хлопчини. Було це 1847 року. Отець Боско жив уже тоді в домі Пінарді. Разом з матір'ю, яка замешкала в сина, щоб бути йому помічною, займав дві кімнати. Дві інші служили за приміщення вечірніх курсів. Був пізній вечір, надворі жахлива злива і холод. Хтось несміливо застукав до дверей. Увійшов підліток, перемоклий до останньої нитки, зморений, голодний. Просився щоб йому дозволили переноочувати денебудь у кутку на підлозі, бо не має де дітися. На самперед мама Маргарита закликала хлопця до кухні, щоб загрівся і висушив при огні свій одяг. Угостила його тарілкою гарячої зупи з хлібом. Після чого почалася розмова. Виявилося, що хлопець — круглий сирота. Має п'ятнадцять років. Кілька днів тому

прийшов до Торіна, щоб шукати праці. В рідному селі вивчив мулярство. Коли прийшов до міста, мав з собою три ліри, але гроши розійшлися, а праці ще не знайшов... Після цієї розповіді хлопець почав плакати...

Мама Маргарита й Отець Іван були згідні в тому, що хлопця треба залишити на ніч. Постелили йому в кухні. Обое поралися коло постелі: Отець Іван приніс свою подушку, мама Маргарита дала простиralo. Це перше ложе, постелене власноручно Дон Боском і його матір'ю для бездомного хлопця, було початком десяток тисяч ліжок в Салезіанських виховних закладах, розсіяних сьогодні по всіх країнах світу.

Кілька днів пізніше до імпровізованого захисту прибув другий мешканець: дванадцятирілітній хлопчина, також круглий сирота. Його мати тільки що померла і домовласник негайно після похорону викинув дитину з помешкання. Дон Боско знайшов його, мов бездомну собачку, на вулиці, залитого слюзами, нещасного, осиротілого.

В першому році кількість хлопців у гуртожитку зросла до сімох. На більше не було місця. Але після того, як Отець Боско купив дім Пінарді, себто в 1851 році, гуртожиток давав приміщення уже тридцятьом хлопцям. Вони жили й харчувалися в захисті, а на роботу ходили до міста. Здебільшого були це сироти, або хлопці залишені батьками зовсім на власні сили. В новому будинку,

що його Дон Боско почав будувати 1852 року, знайшли приміщення спершу 75 бурсаків, а після закінчення будови поширило інтернат на 170 ліжок. Жителі інтернату розподілялися на дві групи: ремісничу молодь, що працювала у ремісників або при будівництві домів, та на групу талановитих юнаків, які закінчивши успішно підготовчі вечірні курси, проходили регулярну гімназіальну науку. Хлопці обидвох груп жили і харчувалися в Ораторії, але в перших роках, як одні, так і другі, ходили до міста на науку чи до праці. Недільна Ораторія для хлопців, захожих з міста, продовжувала свою діяльність.

Від 1853 року Дон Боско починає творити в Ораторії ремісничі школи і верстати: в першому році — шевські і кравецькі, в наступному відкриває курси оправлювання книг і палітурну майстерню, два роки пізніше — теслярські верстати, в 1861 році засновує друкарню, в 1862 — ливарню металевого друкарського шрифту і слюсарню. Першим учителем в ремісничих майстернях був сам Дон Боско, бож знав він майже всі ремесла. Таким чином він був, так би мовити, первістком «майстром» для своїх хлопців, які вивчили в Ораторії якесь ремесло. В 1862 році гуртожиток Ораторії містив 600 юнаків, з них більш як половину творила реміснича молодь. Всі вони мали вже тоді працю у виробничих верстатах Ораторії і не потребували шукати заробітків у місті.

В 1857 році Отець Боско відкриває початкову школу для бідної дітвори. В той же час починає організувати в себе регулярну гімназіальну науку, а від 1862 року Ораторія має вже п'ятикласну гімназію.

Оде в загальних штрихах головні етапи розвитку Ораторії. Протягом кільканадцятьох років вона пройшла небувалий шлях: від лекцій катехизису для невеликого гуртка підлітків, через недільний патронат, вечірні курси для неписьменних і сирітський захист, до широко розбудованої системи виховних інституцій, школ і ремісничих майстерень.

Коли аналізувати твори людського духа і людських рук, можна ствердити, що успіхи залежать в головній мірі від здібностей і витривалості творця. Інакше стоять справи, коли йдеться про Господні діла: наш розум не може пояснити їх у природний спосіб. Так було з діяльністю Дон Боска. Нема сумніву, що він був геніяльним організатором та що відзначався небуденкою працьовитістю. А втім, розвиток і наслідки його праці зовсім незрозумілі, коли не взяти до уваги діяння надприродних сил.

ригляньмося тепер, як Отець Боско розв'язав проблему педагогічного персоналу в створених ним виховних закладах.

В перших роках, коли Ораторія була незмов недільною школою, основною програмою якої були, крім релігійного виховання, ігри й прогулянки, торінські панотці, особисті приятелі Дон Боска, жертвували йому вряди-годи свій вільний час, допомагаючи при катехизації хлопців та їх нагляді. Але була це допомога принагідна, що траплялася тільки час від часу. Першим постійним співробітником Дон Боска в приюті для бездомних дітей була його мати. В міру того як опікунські й навчальні установи розросталися, питання вишколених помічників ставало чим далі, тим більше пекучим і невідкладним.

Тоді Отець Боско починає виховувати собі співробітників з талановитих піклуванців Ораторії. З цією метою посилає найінтелігентніших хлопців на nauку на середньошкільні курси. Була це прекрасна ідея: старшинські кадри мали вийти з вояцької маси. Біда була в тому, що юнаки, коли покінчили гімназіальні курси, покидали Ораторію і розбіга-

лися в світ. Чотири рази Дон Боско повторяв експеримент і всі чотири спроби зазнали повної невдачі.

Становище Дон Боска було незавидне. З кожним місяцем прибувало вихованців, а сам він не міг справитися з роботою, бо було це завдання не під силу однієї людини. А щоб заангажувати вчителів, на те не було в нього грошей. Коли Дон Боско шукає виходу з ситуації і ламає собі голову, як протидіяти дезерції молодих співробітників та яких вжити заходів, щоб прикріпити їх до Ораторії, йому приснився чудесний сон. Він записаний в біографічних записках Дон Боска. Був це один з багатьох надприродних снів, що ними позначене все його життя, бо Небеса вибрали шлях сновидіння, щоб керувати Своїм вибраним або підбадьорювати його до витривалости.

Отець Боско бачить у сні Богородицю, яка йому каже: — «Сину, чи хочеш знати, що тобі треба зробити, щоб твої співробітники не тікали? Візьми цю стъожку і прив'яжи їм до чола.» — «З глибокою пошаною я взяв з рук Мадонни білу стъожку і побачив, що на ній виписане слово: Слухняність.»

Отут, у тому сні, треба бачити первоначало конгрегації священиків-вихователів бідної молоді, зв'язаних з основоположником і започаткованим ним ділом обітами послуху. Дон Боско мав святе переконання, що ідея конгрегації зродилася з Божого надхнення та

що реалізуючи її, він діє згідно з вищою волею. Тому довга і важка боротьба, яку він мусів звести, заки ідея не стала тілом, не могла його відстрашити. Кільканадцять років пізніше, коли перші послідовники Дон Боска складатимуть обіти, він скаже їм: — «Я маю не лише правдоподібність, але в мене є безсумнівні докази, що Господь бажає започаткування і розвитку нашого Товариства. Ми маємо право прийняти, що Господь з нами. Можемо йти вперед з радісною свідомістю, що сповняємо святу Господню волю.»

Але не випереджаймо фактів, а стежімо по порядку за далішими кроками Отця Боска. Свій первісний помисел: виростити педагогічні кадри з вихованців Ораторії, Дон Боско після згаданого сну модифікує в тому напрямі, що відтепер підбирає на майбутніх співробітників лише таких юнаків, які своєю побожністю та іншими нахилами підходять до духовного стану. З них він задумує виховати своїх послідовників, членів майбутньої конгрегації.

Початки цього задуму були надзвичайно скромні, як це завжди бувало в житті Отця Боска. Всі його діла виявляють аналогічний ритм розвитку: грандіозні ідеї, малосенські початки, непоборні — здавалося б — труднощі, зате згодом приходили успіхи, що перевищали найсміливіші сподівання. Господь хотів, мабуть, випробувати силу віри й терпіння свого слуги; коли ж він залишався

вірним, незважаючи на найтяжчі випробування, та витримував у боротьбі до кінця, тоді обсипував його щедротами ласк. Ми пам'ятаємо, що первопочатком Ораторії була лекція катехизису з одним тільки юнаком, який приблудився випадково до сакристії; що приюті й інтернати Дон Боска взяли свій початок від одного бездомного сироти, який просився, щоб його прийняти на нічліг на одну тільки ніч. Подібно було і з заснованим Дон Боском релігійним товариством його співробітників: воно почалося дослівно від одного молоденького кандидата.

Знайомство з ним датувалося ще з 1847 року. Малий хлопчина приступив на вулиці до Дон Боска: — «Отче, дайте мені медальйоника або святого образочка.» В размові Отець довідався, що дитина має десять років і називається Михайло Руа. Дон Боско простяг до нього праву долоню, лівою зробив по ній рух, немов перетинає щось на дві частини. Півсерйозно, півжартома сказав: — «Михасю, бери мою руку. Відтепер будеш моїм спільником. Усе ділитимемо по половині.»

Які пророчі були ці слова! Отець Михайло Руа став пізніше першим членом конгрегації вихователів і найближчим співробітником Отця Боска, а після його смерти став першим його наступником на становищі зверхника конгрегації. Після випадкового знайомства на вулиці Дон Боско бере Михася до себе і при-

вчає його до обов'язків свого помічника. Водночас підбирає з піклуванців Ораторії ще кількох спосібних хлопців. Під керівництвом Дон Боска цей гурток вивчає інтенсивно латину та інші шкільні предмети за програмою гімназії. Дон Боско не розкриває їм покищо своїх замислів. Пропонує їм тільки одне: щоб дали свою згоду допомагати йому в праці в Ораторії після того, як закінчати студії. Гурток перших помічників збільшується з року в рік. Дон Боско збирає їх щонеділі ввечорі в своїй кімнаті на релігійно-педагогічні гутірки. Перші чотири вихованці кінчають середню школу і стають студентами богослов'я. До них незабаром приєднуються інші. Довкола провідника твориться немов малий генеральний штаб.

В січні 1854 року перші юні співробітники Дон Боска приймають на його пропозицію називу Салезіян. Звідкіля взялася ця назва, про це буде ще мова. Дня 25 березня 1855 року кімнатка Отця Боска є сценою такої події. Перед Розп'яттям стоїть навколошки молодесенький богослов і проголошує формулу монашої присяги. Це Михайло Руа складає на руки Дон Боска перші річні обіти. Цей важливий акт відбувається без свідків, серед дуже скромної обстанови, без будь-якого урочистого церемоніялу. А проте, це було народження нової релігійної громади, що йй судилося протягом короткого часу поширитися по всіх континентах земного Гльобу та

відіграти надзвичайно благотворну роль для обездолених дітей вулиці. Чи Михайло Руа міг тоді передбачати, що він є першим кільцем безконечного ланцюга молодих ідеалістів, людей різних націй і різних рас, які прийдуть після нього, надхненні тим самим духом жертовної любові до меншого брата? . . .

Щойно в грудні 1859 року Отець Боско скликує своїх молодих співробітників і заявляє їм, що він хоче об'єднати їх в нову релігійну організацію, статут якої він уже передав Святому Отцеві. Кількість богословів, які дали тоді згоду стати членами нової орденської родини, виносила сімнадцять. Того ж місяця відбуваються вибори першого головного заряду нової конгрегації. Її першим головним зверхником був обраний Дон Боско.

В травні 1862 року гурт двадцятьох двох Салезіян, які покінчили новіціят, складають обіти на три роки. Водночас Дон Боско, в присутності всіх, складає досмертні обіти. Кількість Салезіян більшає з року в рік. 1863 року було їх 39, 1864 р. — 61, 1865 р. — 80, 1874 р. — 320, а в рік смерти Дон Боска, себто 1888 р., число Салезіян виносило 768.

«МОНАХИ ДЛЯ ЦЕРКВИ — ВІЛЬНІ ГРОМАДЯНИ ДЛЯ СВІТУ»

Не тільки необхідна потреба в педагогічному персоналі спонукала Дон Боска заснувати контрегацію священиків вихователів. Для такого рішення була в його ще друга причина, не менш поважна як перша, а саме йшлося про те, щоб підготовити кадри людей, які були б спроможні продовжувати працю в заснованих ним установах після його смерті.

З різних сторін нагадувано Дон Боскові важливість цієї проблеми. Його приятель Дон Кафассо казав йому не раз: — «Якщо хочеш зберегти твою працю для наступних поколінь, мусиш заснувати орден. Інакше твої заклади зійдуть в могилу разом з тобою.» Підняв це питання Папа Пій IX під час першої авдіенції Дон Боска в 1858 році: — «Треба вам думати про засоби і шляхи, як забезпечити тривале існування ваших установ після вашої смерті.» Міністер внутрішніх справ Ратацці, який дуже високо цінив Дон Боска, висловлював також аналогічні сугестії: — «Що буде з вашими приютами, коли вас не стане? Ви повинні добрati собі гурт співробітників, молодих клириків і світських людей, та створити

з них товариство. Передайте їм ваші ідеї, ваші методи праці, щоб вони могли стати вашими наступниками.»

Отже могло здаватися, що ідея нової конгрегації не викличе спротиву ні в церковних колах ні в державної адміністрації. Перший нарис регул і статуту конгрегації Дон Боско кинув на папір ще в 1855 році. Проте протягом довгих років він не подавав своїх замислів до ширшого відома. Взагалі кажучи, в підготовчій стадії творення конгрегації Дон Боско дотримувався надзвичайно обережної тактики. Жадного іншого з своїх проектів він не підготовляв так довго, так основно, не йшов так розважно й повільно крок за кро-ком, передумуючи кожну подробицю, передбачаючи можливі закиди та усуваючи заздалегідь можливі перешкоди. При тому Дон Боско брав до уваги тодішні антиклерикальні настрої серед італійського громадянства і неприхильне ставлення державної влади до релігійних громад. Знав також, що деякі кардинали мають застереження до спроб творення нових орденів. Тому Дон Боско вважав, що ще передчасно розкривати карти. Насамперед хотів визондувати, як поставляється до його ідеї державні чинники, і підготовити сприятливий для справи ґрунт. І що найважливіше: хотів знати опінію в цій справі Святого Отця та запевнити собі його прихильність.

Міністер Ратацці запевнював Дон Боска, що держава не робитиме йому перешкод — під

умовою, що члени задуманого ним товариства підпорядкуються державним законам та користуватися усіма громадянськими правами. — «Ваше товариство не має бути для держави ніщо інше, як організацією вільних громадян, що об'єдналися і живуть разом задля певних добродійних завдань.» Отже Дон Боско мусів так писати регули і статут конгрегації, щоб зовнішньо вона не відрізнялася від світських добродійних організацій. З другого ж боку, він, згідно з своїм віщим сном, хотів зв'язати членів товариства релігійними обітами.

Папа Пій IX сквалював в основі ідею конгрегації і дав Дон Боскові такі поради: — «Ваше товариство мусить бути спільнотою людей, зв'язаних присягою. Без обітів не вдасться вам зберегти в тривалий спосіб єдність духа і діла. Але обіти повинні бути прості, регули мусять бути легкі й лагідні. Не називайте цієї спільноти конгрегацією, а просто товариством. Члени не повинні відрізнятися в очах світу ні одягом, ні звичаями. Коротко кажучи, знайдіть таку форму, щоб кожен Салезіянин був для Церкви цілковитим монахом, а для світу — вільним громадянином.»

«Монахи для Церкви, вільні громадяни для світу...» Як же це важко об'єднати водно-неземну спрямованість монаших ідеалів з ляїцистичною настановою суспільства XIX. століття... Як важко сполучити вічне з дочасним, небесне з туземним... Можна би дума-

ти, що проблема, що її мав розв'язати Дон Боско, була майже квадратурою кола.

А проте йому пощастило вив'язатися в майстерний спосіб зі складного завдання. Він створив новий тип релігійної громади, пристосованої до умов і потреб сучасності, в якій духовний і світський первні об'єднуються прямо в ідеальну синтезу. Як члени кожного ордену, так і Салезіяни складають потрійні обіти: служнності, добровільної убогости і чистоти. Отже для Церкви вони — монахи. Але їхнє життя не проходить в мурах монастирів, і ні своїм одягом, ні стилем своєї поведінки вони не різняться від світських священиків.

Бо чи могли б вони бути вихователями сучасної молоді, до того ж юнаків, що виростають серед деморалізації і небезпек великих міст, якщо б ізолявали себе від світу? Вони ж мусять знати суспільні середовища, що з них походять їх вихованці, мусять розуміти сучасні соціальні рухи та ідеологічні течії, мусять мати відкриті очі на всі позитивні й негативні чинники, що формують молодь. Дон Боско зумів оберегти безпритульних підростків, щоб не пішли на дно, бо знов обставини їх життя, знов підвали й мансарди, що їх вирощували, шпиталі й в'язниці, де вони мучилися, знов невільництво машини і безнадію безробіття, розумів і відчував усі приховані скалічення душ молодечих волов'юг. Ногами він ходив по землі, а своїм зором

сягав до Небес. Такими ж мали бути й його учні, його послідовники: мали бути одночасно «монахами для Церкви й вільними громадянами для світу».

Довго Дон Боско працював над статутом і правилами Товариства Салезіян, щоб висловити в них ясно цю синтезу й запобігти будь-яким закидам і непорозумінням. Передумував основно кожне питання, важив кожне слово, спирається на досвіди своєї довголітньої практики і брав до уваги зразки регул інших релігійних орденів. Вкінці, коли дефінітивна редакція його проекту була готова, завіз його до Риму і передав особисто до рук Папи. Було це в березні 1858 року. Здавалося Дон Боскові, що справа затвердження Товариства Салезіян це питання короткого часу.

Але оптимістичні сподівання Дон Боска на цей раз не здійснилися. Його замисли заснувати Салезіанське Товариство натрапили на сильні застереження в колах кардиналів, точніше кажучи, у членів Конгрегації для Єпископів і Монахів, до компетенції якої належить затверджувати нові релігійні ордени. Незважаючи на те, що Папа Пій IX ставився до Дон Боска і його задумів дуже прихильно; незважаючи й на те, що виховні заклади Дон Боска втішалися вже тоді якнайкращою опінією та що його слава, як апостола молоді і чудотворця, росла з року в рік, — справа легалізації Салезіанського статуту і правил тягнеться шістнадцять років.

Справжній хресний шлях мусів пройти основоположник Товариства Салезіян, поки не добився визнання для своїх синів. Скільки треба було вжити зусиль і клопотань, скільки написати листів, скільки подорожей до Риму треба було відбути для особистих інтервенцій, скільки пережити хвилювань і прикорстей, щоб розвіяти сумніви й упередження та усунути всі перешкоди! Зустрівся Дон Боско з закидом новаторства, зустрівся з підозрінням нібито він хоче визволитися від єпископської влади. Були між церковними достойниками такі, які не вірили, щоб Ораторія могла перетривати смерть свого основоположника, і тому вважали, що немає цілі творити Салезіянське Товариство. Пошто, мовляв, основувати конгрегацію, коли все одно всі установи Дон Боска розлетяться, як він замкне очі?! Інші закидували, що молоді богослови Дон Боска мають поверхові теологічні знання. Ще інші дивилися з нехіттю на те, що багато молодих людей бажали стати Салезіянами, бо побоювалися, що це може спричинити ослаблення припливу молодих покликань до світського духовенства. Ситуацію Дон Боска погіршував затяжний конфлікт з торінським архиєпископом, викликаний неприхильним ставленням архиєпископа до ідей Дон Боска.

Справа легалізації переходила різні стадії: раз пожвавлювалася, то знов на довший час застрягала і припинялася. В 1864 році Апостольський Престол прийняв до відома заснування Салезіянського Товариства, але на за-

твердження його статуту і правил треба було чекати ще десять років. Вкінці в 1874 році, після шістнадцятьох років боротьби, Дон Боско дочекався дефінітивного визнання Товариства з усіма правами і привілеями релігійного ордену. Рішальний вплив на успішне завершення справи мали дві обставини. Поперше, низка чудесників оздоровлень, що сталися тоді в Римі між кардиналами завдяки молитвам і заступництву Дон Боска. І, подруге, прихильність Папи Пія IX, який віддав свій голос за затвердження Товариства Салезіян і таким чином рішив на його користь, коли в Конгрегації для Єпископів і Монахів була рівність голосів за і проти.

Вже після остаточної перемоги Дон Боско висловився, що «якби був передбачав, на які труднощі натрапить заснування Товариства Салезіян, не мав би був мабуть відваги починати справу». В устах такої міцної людини, як Дон Боско, якого ніколи не відстрашували труднощі, цитований вислів може бути мірою трудів і страждань, що йому довелося перейти.

Разом з дефінітивним затвердженням Салезіанського Товариства розв'язана була проблема тривалого існування виховних установ після смерті їх основоположника. Дон Боско міг бути спокійним, що його ідея не загине, не піде намарне труд його життя. Бо його спадщину переймуть його сини і передаватимуть її даліше, як дорогоцінний скарб, з покоління в покоління.

овариством святого Франціска Салезія назвав Дон Боско засновану ним конгрегацію, а своїх духовних синів, членів цієї конгрегації, назав Салезіянами.

Ці назви вимагають пояснення. Люди переплутують, буває, особу покровителя з засновником, і коли чують про Салезіянське Товариство або про О.О. Салезіян, думають, що йдеться про установи, які беруть початок від св. Франціска Салезія. Отже, щоб розвіяти будь-які непорозуміння, треба цю справу до кладно розглянути. При тому постає інтересне питання, чому саме св. Франціска Дон Боско забажав мати за покровителя своїх установ. Коли порівнюємо обидвох святих, відкриваємо, що вони мають багато спільніх рис, але разом з тим констатуємо, що є між ними й зasadничі різниці. Такий порівняльний розгляд дуже повчальний для пізнання психіки Дон Боска.

До савойського святого Франсуа де Саль (François de Sales; по-латинському: Salesius), що жив на переломі XVI-го і XVII-го століть (1567 - 1622), Дон Боско мав змолоду особливий піетет. Між правилами, що він їм підпо-

рядкував своє життя та які зафіксував на папері негайно після закінчення богословських студій, був такий пункт: «Нехай любов близнього і доброта святого Франціска Салезія супроводять усі мої замисли». Отже вже як молода людина, яка щойно починала душпастирську діяльність, Отець Боско обрав собі зразком до наслідування св. Франціска Салезія. Першу каплицю, що він її влаштував для Ораторії в 1844 році, присвятив цьому святому. І свою опікунську установу вже тоді назвав Патронатом св. Франціска Салезія. Також першу церкву Ораторії, посвячення якої відбулося в 1852 році, Отець Боско віддав під покровительство свого улюбленого святого. Нема сумніву, що він відчував тісну душевну спорідненість з «Доктором Досконалості» — такий титул Церква надала св. Франціскові Салезієві —, коли під його охорону віддавав свої найважливіші починання. Тож не диво, що засновуючи конгрегацію він саме його поставив за приклад своїм учням і назвав їх Салезіянами.

Які ж то прикмети характеру та які риси святості св. Франціска Салезія притягали Дон Боска?

Життя обидвох святих виявляє мало подібності. Франсуа де Саль походив з високого аристократичного роду; з виховання і освіти, товариських манер і всього стилю життя він був справжнім «гранд-сен'єром». А Джованні Боско вийшов — як нам відомо — з-під

низької селянської стріхи і провадив завжди, згідно з своєю вдачею і своїми уподобаннями, надзвичайно скромне життя. Географічно їхні батьківщини лежали в близькому сусідстві: родина графів де Саль ще в XIII-му столітті оселилася в Савої. Але мовно і культурно Франсуа був французом. Французькою мовою володів так досконало, що його релігійні твори належать досьогодні, завдяки красі й елеганції стилю, до класичної французької літератури. Інша була молодість італійського селянського хлопця, інша — паница з високої французької аристократії, різна була теж їх життєва кар'єра. Джованні серед найбільших труднощів добував знання, щоб досягти своєї мрії: священицького стану; ставши панотцем, залишився до смерти скромним Дон Боском, бо не хотів прийняти жадних почестей ні титулів. А перед Франсуа стелився рівний і гладкий шлях до високих становищ в церковній ієрархії. Як син багатого дворянини, він від шостого року життя мав знаменитих домашніх гувернерів; згодом виховувався в езуїтській колегії в Парижі, призначений для синів суспільної еліти, після чого студіював на падуанському університеті юридичні й теологічні науки. Танці, їзда верхи і фехтування належали тоді до програми виховання дворянської верстви, тож зрозуміла річ, що Франсуа, як молодий студент, був знаменитим вершником, танцюристом і фехтувальником. Батько хотів, щоб він став адвокатом, але Господь покликав його на свого

служителя. Коли Франсуа став священиком, виявив так багато ревности в обороні віри проти еретиків і разом з тим так багато зручності й уміння, коли навертав їх до Церкви, що на 35-му році життя був призначений своєю духовною владою на становище єпископа в Женеві. Правда, місцем його резиденції було савойське містечко Аннесі, а не Женева: там він не міг проживати, бо Женева була доменою відступників, відколи Кальвін зробив з неї «протестантський Рим». Але і з Аннесі молодий єпископ блищав на всю Францію своїми проповідями і письменницьким пером, своїм інтелектом, освітою і побожністю, блищав також своєю елеганцією і великопанством. Могло б здаватися, що в житті обидвох святих були тільки самі контрасти.

Також їх місіонерська діяльність охоплювала зовсім різні терени і мала іншу спрямованість. Тоді як предметом турбот і сердечної опіки Дон Боска були здичавілі вуличники, Франсуа де Саль присвятив свої зусилля поглибленню релігійного життя французької провідної верстви, яка підо впливом протестантизму і раціоналізму щораз більше відставала від Церкви. Зокрема він звернув увагу на жінок, надіючися через жінок потрапити до душ їх чоловіків і синів. Славний твір Франціска, «Фільотеа» — це збірка його листів писаних до жінок з порадами, як можуть також дами вищих кіл суспільства жити по-Божому і сполучити дворянський стиль

життя з побожністю. До речі, ставлення до жінок — це одна з засадничих різниць між обидвома святыми. Бо Франціск Салезій був тонким знавцем жіночої психіки, тоді як для Дон Боска проблеми жіночого життя — зовсім чужий світ, що з ним він не хотів мати нічого спільного. Зрозуміла річ, що апостольська діяльність між французькими аристократками доби бароко з одного боку, а з другого боку апостолят між найбіднішою італійською дітворою доби Рісорджіменто вимагали іншого підходу, інших методів.

А втім, між обидвома Божими вибраними, незважаючи на різниці в обставинах їх життя і діяльності, була дуже близька душевна спорідненість. У своєму регляменті життя, що про нього була вже мова, Дон Боско, приймаючи св. Франціска за свого покровителя, назвав дві його прикмети: любов близнього і доброту. В італійській мові він вжив висловів «карітà» і «дольчецца». Християнська «карітас» означає любов до близнього в найширшому значенні цього слова, себто співчутливе ставлення до всіх страждаючих і потребуючих помочі та милосердні діла для них. Також італійська «дольчецца» (дослівно: солодкість) — це широке поняття, бо крім доброти цей вираз значить також: лагідність, привітність, принадність, люб'язність. Всі ці прикмети характеризували в найвищій мірі св. Франціска Салезія, але в неменшій мірі відзначався ними й Отець Боско. Отут ле-

жить основна близькість між обидвома Господніми обранцями, незважаючи на різниці в обставинах їх життя і діяльності.

Можна назвати ще й інші властивості душі й характеру, спільні обидвом святым. Про Дон Боска, як людину й святого, буде мова в наступних розділах, але слід уже на цьому місці вказати на деякі подібності його вдачі до вдачі св. Франціска Салезія, бо це необхідне для зрозуміння, чому саме цей святий був для Дон Боска неперевершеним ідеалом християнських чеснот.

Обидва мали погідну, гармонійну вдачу. Обидва визнавали засаду «золотої середини», себто поміркованости, і були прихильниками вигладжування крайностей та обтесування гострих кантів. Обидва вміли сполучити лагідну м'якість із залишною волею. В обидвох — свята усмішка на обличчі: доказ безмежної добрячості, внутрішньої погоди і любови до людей, — любови, що все розуміє і все прощає. Незрівнянний чар особистості і велика гідність променіли з одного і другого. В обидвох — під надзвичайно погідною і привабливою поверхнею приховувалася незбагненна глибінь релігійного життя. Обидва святі ніколи не тратили терпцю і не зневірювалися: з природи були оптимістами, не любили смутку і понурости. Обидва засуджували всякий примус і рішуче відкидали насильні методи, як в апостольській діяльності, так і у вихованні. Не примусом, не суворістю, не грозьба-

ми чи карами, а лагідністю, теплим ласкавим ставленням треба навертати на праведний шлях, як молодь, так і дорослих. «Однією каплею меду можна зловити більше мух, ніж цілою бочкою оцту» — казав св. Франціск. Наведемо ще один цитат з його творів, що характеризує його добрячість: «Бути занадто поблажливим і замало поблажливим — одне і друге є помилкою. Нам, грішним, не легко знайти середню міру. Але якщо я маю помилитися, волю провинитися завеликою лагідністю, ніж завеликою суворістю.»

Обидва святі були противниками смутку, вважаючи його не за ознаку побожності, а навпаки за її ворога. Зате вони бачили тісний зв'язок між побожністю і веселістю. Тільки людина глибоко релігійна, що своє життя підпорядкувала вічним законам і живе в згоді з Богом, може бути вдоволеною і щасливою. «Плекайте у вашій душі почуття радости та веселости і будьте переконані, що в них є справжній дух побожности» — писав св. Франціск. Він є також автором афоризму: «Святий, який є сумний — це справді жалюгідний святий.» Як же ці вислови мусіли трапляти до переконання Дон Боскові, який, вже як гімназист, назвав заснований ним учнівський гурток «Веселим Товариством» і зобов'язав його членів до побожності і до погідного настрою! «Чорт боїться веселої людини» — звик казати Отець Боско.

Лагідність і бадьорість — це, так би мовити, два первоначала психічної структури, як Франціска, так і Дон Боска. Саме в цих властивостях лежала таємниця їх притягальної сили та успіхів. Обидва були рибалками душ: сімдесят тисяч еретиків навернув савойський святий на католицизм, не рахуючи його праці над утвердженням віри в душах збайдужілої до Церкви французької суспільної еліти.

Звернемо увагу ще на одну аналогію між обидвома Божими посланцями. Як Франціск Салезій, так і Дон Боско були наскрізь «модерними» святыми. Модерними вони були в тому значенні, що мали інтуїтивне відчуття явищ сучасності та глибоке зрозуміння для них, і вміли застосувати методи релігійної акції до вимог своєї доби. Франсуа де Саль був основоположником і вчителем нового напрямку християнського життя, так званої «модерної побожності», що брала до уваги змінені обставини життя новочасної людини. Наскрізь «модерним» був також Дон Боско, бож був він творцем нових педагогічних методів, що відповідали духові часу, і був основоположником зовсім нового типу релігійної громади.

Отже це не був випадок, що Дон Боско вибрав собі великого французького святого патроном своєї конгрегації та поставив його як приклад до наслідування своїм учням. А проте мимоволі постає думка: чому духовні сини

Дон Боска не носять його імени, лише ім'я іншого святого? Адже майже всі основоположники релігійних орденів переказали послідовникам, разом з своєю духовною спадщиною, також і своє ім'я. Отець Боско не зробив цього, мабуть, з надмірної скромності. Але чи можна дивуватися його синам, що вони забажали носити ім'я свого дорогого вітця? На шістнадцятих з черги генеральних зборах Товариства св. Франціска Салезія в 1947 році вони прибрали до традиційної назви свого патрона ще і прізвище основоположника, так що тепер вони називаються Салезіянами Дон Боска.

Сленами Товариства Салезіян можуть бути крім священиків також і ляїки. В Салезіанській родині Салезіянам належить привілей первородства, то теж в серці Дон Боска вони займали перше місце. Між Дон Боском і його учнями панували надзвичайно теплі і щирі взаємини. Це було справдю родинне прив'язання батька до синів і синів до батька. Звертаючися до юнаків Дон Боско ніколи не казав «сину», чи «дитино», і ніколи не казав їм «я ваш тато». До них він промовляв «дорогий друже» і про себе говорив «я твій приятель». Але коли мав на думці своїх послідовників, тоді до них і про них казав: «мої сини».

Для характеристики ставлення Дон Боска до «його синів» зацитуємо початок одного листа, писаного ним у Римі дня 10 травня 1884 р.

«Мої дорогі сини в Христі! Як зблизька, так і здалека, мої думки завжди при вас. Одне тільки маю бажання: щоб ви були щасливі, як тут на землі, так і у вічному житті. Думка про вас і бажання бачити вас щасливими спонукують мене написати вам сьогодні листа. Дорогі мої! Я дуже боляче відчуваю розлуку з вами. Ви напевне не уявляєте, як мені тяж-

ко не могти вас бачити, ні чути. Ще минулого тижня я хотів вам написати, але я мав так багато роботи, що не знайшов вільного часу. Через кілька днів ми побачимося. Але я хочу вже сьогодні насолоджуватися в душі вашою близькістю, тому пишу вам. Прийміть те, що я вам у цьому листі скажу, як слова батька, який сердечно вас у Христі любить та який має обов'язок говорити до вас так відверто і свободно, як говорить батько до своїх дітей. Чи ж це не відповідає і вашим бажанням? Отже візьміть до уваги те, що вам скажу, і старайтесь дотримуватися моїх зауважень.»

Чи тон цього листа не свідчить про прекрасні дружні стосунки між батьком родини і синами? До речі, це був дуже довгий лист, немов стаття на виховні теми. Але ми не говоримо тепер про педагогічні погляди Дон Боска; заситованим уривком ми послужилися лише для ілюстрації, яка атмосфера панувала в Салезіянській родині.

Салезіяни, сини Дон Боска, — відомі на весь світ. Але мало хто з посторонніх людей знає, що в Отця Боска були й доні. Крім релігійної громади священиків і ляїків, основним завданням якої було виховання безприступальної молоді, Дон Боско заснував також конгрегацію монахинь-виховательок. Господь поблагословив ці Дон-Боскові доні не менш щедрими ласками, як Салезіян. Не раз так буває, що батько всі свої надії і гордощі зв'язує тільки з синами, тоді як до дочок він ста-

виться стримано і навіть дещо легковажно. І тільки згодом, коли доні не відстають своїми прикметами від хлопців, вони завойовують собі серце батька. Аналогічно було з другим орденом Дон Боска.

Від ранньої молодості Іван Боско ставився до дівчат з великою резервою і, навіть, нехіттю. Коли він, як малий хлопчина, організував забави, дівчат до забав з засади не допускав. І згодом, як підліток, тримався завжди здалека від дівчат. Коли працював на фермі, і господиня просила його, щоб уважав на її п'ятирічну донечку, Іван від цього відмовлявся. Трирічного хлопчика господарів забавляв з приемністю, але коли хазяйка залишала під його опікою дівчинку, він сідав здалека і чекав, поки мати не повернеться. На її докори відповідав рішуче: «Дівчата — це не мое діло». Його інтересувало лише виховання хлопців. Ця стриманість супроти жіночого роду і немов би якась несміливість чи ніяковість у відношенні до нього залишилися в Дон Боска на все життя, хоч його діяльність примушувала його згодом підтримувати ділові взаємини з широким колом жінок. Уникаючи жінок, Дон Боско не керувався вимогами аскези, а робив це просто з інстинктової нежоті до жінок та вродженої непорочності. Виховання дівчат, жіноча психіка, роля і призначення жінки — всі ці проблеми лежали поза сферою заінтересувань Отця Боска.

Як же воно сталося, що, незважаючи на вроджену аверсію до жіночого роду, Дон Бо-

ско взявся до справи творення релігійної спільноти сестер виховательок?

Скажімо відразу: взявся до цієї справи не з власної спонуки і без ентузіазму, а тільки з почуття обов'язку. Його приятелі, духовні і світські, звертали йому увагу на важливість проблеми виховання дівочої молоді з народних мас і переконали його, що повинен подумати про здійснення цього завдання. Але навіть тоді, коли ідея жіночої конгрегації вже запустила коріння в душі Дон Боска, він ще вагався, ще передумував на всі лади справу і не хотів приймати її на свою відповідальність. Будучи на авдіенції у Папи Пія IX в 1871 році, просив поради. Папа схвалив ідею і сказав: — «Ці майбутні монахині повинні бути немов відповідником до Салезіян. Вони робитимуть для молодих дівчат те, що Салезіяни роблять для юнаків.» Вкінці Дон Боско забажав передати справу на розгляд своїх синів і визондувати їх опінію. Для тієї цілі він скликав збори Салезіян і заявляє: — «Віддавна компетентні особи радять мені почати аналогічну виховну працю між дівчатами, що ми її провадимо для хлопців. Якби я ішов за голосом лише мого уподобання, я ніколи до цієї справи не брався б. Але мої приятелі так на мене натискають, що моя совість не дозволяє мені легковажити їх поради. Отже обміркуймо всю справу з точки погляду Господньої хвали і спасіння душ. Молімося весь місяць, щоб Небеса просвітили нас і вказали нам правильне рішення в цій справі.» Через

місяць відбулися знову збори Салезіян і на них одноголосно пройшла постанова творити жіночу конгрегацію. Ця друга вітка Салезіанської родини мала бути немов другою дієвою армією, що рівнобіжно до першої і під тою самою начальною командою та на тих самих релігійних і виховних засадах мала зайнятися дівочою молоддю.

Початки нової жіночої релігійної громади були ще скромніші, ніж початки Салезіанського Товариства. Її зав'язкою послужив гурток сімох селянських дівчат, які в п'емонтському селі Морнезе заснували при церкві Марійське сестрицтво. Найстарша з дівчат, Марія Маццарелльо, що відзначалася великим організаційним хистом, вродженою інтелігенцією і глибокою релігійністю, мала тоді 24 роки; наймолодшій членці було ледве 14. Крім спільних молитов, прибирання церкви й опіки над хворими, вони провадили в селі дитячий садок та шили для бідних дітей одяги. Отець Боско звернув увагу на це сестрицтво і за згодою місцевого пароха перетворив його на конгрегацію, якій дав назву Дочки Марії Помічниці. Таким чином з гуртка кількох набожних сільських дівчат вийшов жіночий релігійний орден, що впродовж короткого часу поширився з Італії на інші країни. Першою настоятелькою Дочок Марії Помічниці була Марія Маццарелльо, яка на цьому становищі залишилася до своєї смерті в 1881 році. Коли в серпні 1872 року перші сестри складали трирічні обіти, їх було всього-

на-всього п'ятнадцять. З нагоди цієї урочистості Дон Боско сказав тоді до них таку промову: — «Вас тепер так мало і ви такі бідні! Але не зневірюйтесь! Залишіться вірними правилам, що я їх для вас написав, а побачите, що ваша кількість ростиме в чудесний спосіб. До вас зголоситься так багато учениць, що не будете знати, де знайти для них місце. Через вас Богородиця хоче прийти з допомогою дівчаткам з народних мас.»

Дев'ять років пізніше, в рік смерти Матері Маццарелльо, кількість сестер нової конгрегації виносила вже 200 і вони провадили 27 дівочих закладів в різних місцевостях Італії, Франції і Південної Америки. Поряд з цим поширився також круг діяльності цієї жіночої релігійної громади. Їх первісним завданням був апостолят між найбіднішими й поズбавленими родинної опіки дівчатами. Згодом вони перекинулися і на інші ділянки соціальної і виховної діяльності, виявляючи при тому велику винахідливість. Засновували початкові школи для дівчат, сиротинці, дівочі бурси, доми для літніх жінок, доми для студенток, вакаційні оселі, перейняли в свої руки в Салезіанських закладах кухні, пральні і направу білизни, врешті, за прикладом Салезіян, почали провадити місійну працю між поганами у відсталих заокеанських країнах. Дочки Марії Помічниці залишилися такими ж скромними й покірливими, якими були за життя свого основоположника. Вони мають тільки одну амбіцію: бути його

справжніми духовними дочками і дорівняти християнськими чеснотами своїм братам Салезіянам.

Крім Салезіянського Товариства і Дочок Марії Дон Боско заснував у 1876 році ще і третю релігійну громаду, членами якої є світські люди. Цю третю спільноту він назвав Об'єднанням Салезіянських Співробітників.

Сама назва каже, що ця організація має допоміжний характер, а саме її члени допомагають Салезіянському Товариству виконувати його завдання. Таким чином Салезіянська родина складається з трьох членів: з конгрегації вихователів, здебільшого духовників, з конгрегації сестер, що ведуть виховну та добродійну діяльність, і з об'єднання світських осіб, як чоловіків, так і жінок, що попри свої родинні і професійні обов'язки віддають безкорисно свій час для добра молоді, особливо молоді суспільних низів. Всі три громади носять на собі печать духа свого основоположника. В'яже їх спільна провідна ідея, однакові методи праці, та сама мета. Коротко кажучи, Об'єднання Салезіянських Співробітників — це інтегральна частина Салезіянської родини, одна з трьох галузів, що виросли зі спільнотного пnia.

Існує аналогія між Об'єднанням Салезіянських Співробітників а Третім Орденом Францисканців чи інших монастирів орденів. Як відомо, Треті Ордени є організацією світських людей на релігійній базі. Вони презенту-

ють ідею світського апостоліяту і є немов посередньою ланкою між світом ляїцистичним, що живе сиравами дочасності, а світом зверненим своїм лицем до потойбічного життя. Але Дон Боско не назвав своєї світської громади ні Третім Орденом, ні церковним братством, ні релігійним товариством, а попросту «об'єднанням співробітників». Він мав дуже тонке відчуття вимог реальності. Відбираючи Салезіянським Співробітникам усякі зовнішні познаки членів релігійного ордену, він хотів зробити їх меткими місіонерами, що можуть без труду втиснутися в життя сучасного громадянства. Сам він висловився, що Об'єднання Салезіянських Співробітників — це «далекосяжне рам'я Дон Боска».

Цю третю дитину Салезіянської родини породила крайня необхідність. Коли Ораторія налічувала вже 500-600 хлопців, а фахових помічників в Дон Боска ще не було і він дослівно падав від утоми під тягарем праці, звернувся тоді з закликом до громадянства подати йому руку допомоги. Гурт людей доброї волі з усіх суспільних шарів відгукнувся на цей заклик. Одні помогали провадити лекції на вечірніх курсах, інші навчали хлопців катехизису, ще інші підшукували відповідну роботу для безробітних юнаків, відвідували їх житла і місця праці, знов інці вчили співу або провадили репетиції театральних вистав учнівського аматорського театру. Жінкишили білизну для хлопців, перешивали й латали їх одяг, вчили їх добрих манер: як треба

вітатися, як поводитися за столом, як вживати носової хусточки, як чесати волосся... З цих добровільних помічників постали згодом Салезіянські Співробітники.

В 1876 році Дон Боско оформив їх в організацію, якій дав назву і правильник. Почалося від невеликого гурту людей доброї волі. В рік смерти Дон Боска Об'єднання Салезіянських Співробітників нараховувало вже 80.000 членів. Цей прекрасний розвиток Салезіянських Співробітників передбачав і пророкував Папа Пій IX, який висловився так: — «Салезіянські Співробітники є покликані до великого діла, як у церковному, так і у громадському житті. Їх діяльність, предметом якої є виховання морально занедбаної молоді, буде в свій час загально визнана і належно оцінена. Думаю, що не помилляється, коли скажу, що прийде час, коли не лише поодинокі особи й окремі родини, але цілі громади і міста приєднаються до цього об'єднання.»

Вісімдесят років пізніше великий Папа Пій XII так характеризував завдання цих світських апостолів, що доповнюють свою діяльністю апостолят Салезіян: — «Салезіянські Співробітники, які діють в тіні Салезіянської Родини, являють собою немов легкі військові частини: вони є активістами добрих діл. Як члени всіляких професій і станів, вони стараються, кожен на своєму місці і по своїм силам, відбудовувати словом і чином руїни, простиравлятися злу і засіяти в людські душі зерна правди й добра, віри й побожності.»

Kоли Дон Боско вперше був на аудієнції у Папи Пія IX, Папа спитав його: — «Чим ви займаєтесь?». Дон Боско відповів без вагання: — «Молоддю і пресою».

Ця відповідь свідчить, що Дон Боско, побіч головного покликання, яким для нього була педагогіка, за своє друге завдання вважав журналістику. І справді: впродовж 45 років свого життя Дон Боско не випускав з руки пера, поки воно не вилетіло з його спаралізованих пальців на ложі смерти. Виховання безпритульної молоді було його життевим призначенням, даним йому Вищою Силою. Публіцистика — це його улюблений фах по власному вибору.

Дон Боско мав, так би мовити, винятково «добрий нюх». Він відчував тенденції розвитку суспільних течій і передбачав на десятиліття хід подій. Так було і з розвитком преси. Завдяки надзвичайній інтуїції він уже в половині минулого століття, коли ще ні кому не снилося, яку ролю гратиме преса в суспільному житті, зрозумів, що вона — могутня зброя в боротьбі за душу мас і зокрема за душу податливої на впливи молоді. Зі сміливістю піонера він ухопив цю зброю і послу-

говувався нею, щоб протидіяти тодішнім шкідливим суспільним і світоглядовим ідеям та розповсюджувати корисні з релігійного й етичного погляду думки. Отець Боско зрозумів також, що преса має ширші можливості, ніж живе слово, бо при помочі неї можна впливати на віддаль, куди не доходять виховні засоби безпосереднього впливу. Статтями, листючками й брошурами він протиставився лібералізму XIX. століття, що прямував до цілковитого розриву між життям і релігією, виявляв безпідставність антиклерикалізму, поборював сектантство, що поширювалося в його вужчій батьківщині П'емонті, плекав знання і освіту, давав молодим людям і народові здорову духову поживу.

Публіцистика відповідала якомога краще вдачі Дон Боска. Його бойовий темперамент, його відчуття актуальних проблем, його знання психіки інших людей, його полемічний нерв і змисл гумору — всі ці прикмети характеру Дон Боска знаходили знаменитий вияв і поле діяльності саме в пресі і масових популярних виданнях.

З Отця Боска був винятково плодовитий публіцист. З-під його пера вийшло поверх ста брошур і кілька більших праць. Годі зрозуміти, як він при своїх виховних і душпастирських обов'язках знаходив ще час на таку широку публіцистичну й письменницьку діяльність. Скільки ночей просидів Отець Боско за своїм писальним столом, при примітив-

ній олійній лямпочці, щоб нічною порою надолужити те, чого не встиг зробити вдень! Коли подорожував — а справи примушували його подорожувати часто —, брав завжди з собою папір до писання і друкарські коректи. У вагоні або в кімнаті гостинниці, де зупинився, працював так само інтенсивно, як у себе вдома. Гамір йому не перешкоджав, бо завдяки геніяльній здібності концентрації вмів зізолюватися від оточення.

Спеціальністю Дон Боска була література для молоді і для народу. Коли писав речі популярного характеру, призначені для широких мас, прочитував свої манускрипти матері, а згодом, після її смерті, — двірникові Ораторії, щоб випробувати, чи малоосвічені читачі його зрозуміють. Коли ж опрацьовував трудніші теми, провадив основні підготовчі досліди, вивчаючи докладно наявну до свого предмету літературу.

Тематика писань Дон Боска — дуже різномірідна. З історичних праць найбільшої слави добули його «Історія Італії» і «Історія Церкви». Обидві книжки були подумані як шкільні підручники для дозрілої молоді і водночас як методичні підручники для вчителів. Але їх читав з захопленням освічений італійський загал. Написав кілька посібників для народу, напр. про децимальну систему, що її тоді запровадили в Італії, про вирощування винограду і т. ін. Улюблена тематика Дон Боска — це короткі біографії. Написав

їх безліч. Деякі з них мали за предмет життя дорогих йому осіб, коли вони відходили у вічність. І так у першій біографії, що вийшла з-під пера Отця Боска, він змалював силуету свого улюблена друга з юних літ, передчасно померлого Люїджі Комолля. Написав також біографію старшого за себе приятеля і свого духовного провідника, о. Йосифа Кафасса, що помер в Торіні 1860 р. Найбільш зворушлива біографічна картинка, автором якої був Дон Боско, має за предмет його улюблена учня, Доменіка Савія. Цей хлопчина, що тішився опінією «найкращого хлопця Ораторії», помер в 15-му році свого життя. Дальше, Дон Боско опрацював серію біографій пап і безліч життєписів святих і мучеників, особливо з перших віків християнства. Okреме місце в літературній спадщині Дон Боска займають популярні полемічно-апологетичні брошюри. Безпосередній зв'язок з його педагогічною діяльністю мала морально-релігійна й розвагова література для молоді.

Яким великим успіхом користувалися писання Дон Боска, про це свідчить величина їх накладу. Полемічна брошюра проти сектантів п. з. «Пересторога для католиків», розійшлася протягом двох років у кількості 200.000 примірників. Рекорд щодо кількості тиражу побив підручник моральної поведінки для юнаків під заголовком «Перебачливий хлопець», що друкувався за життя Дон Боска у

122-х виданнях, кожне видання по 50.000 примірників. Себто ця книжечка пішла у світ у кількості 6.100.000 примірників. Вона була перекладена на різні європейські мови.

До успіху писань Дон Боска спричинилася їх форма. Речі, що виходили з-під його пера — це не була суха абстрактна теологія, ані нудне моралізування, але живі, барвисті, схоплені з життя картини. Часто уживав форми діялогу або безпосереднього звернення до читача, немов би до нього промовляв. Отець Боско був дуже зручним, небезпечним для противників полемістом. Самі титули його брошур дають уявлення, яким живим полемічним стилем він писав. Ось деякі з них: «Розмова між юристом і сільським парохом про сповідь», «Розмова між вільнодумним голлярем і теологом», «Зустріч юнака з еретицьким проповідником в Римі на Капітолі» і т. ін. Підручник катехизису написав у формі розмови батька з членами родини про актуальні питання, що їх насовує життя.

Після деякого часу такої публіцистичної діяльності Отця Боска вже не задовольняло видавання лише принагідних брошур. Він прийшов до переконання, що тільки постійний контакт з читачами може йому запевнити тривалий вплив на них. Тому перейшов до серійних щомісячних видань. Заснував два видавництва: «Католицькі лектури» і «Бібліотека італійської молоді». Крім цього почав видавати періодично альманахи п. з. «Поряд-

на людина». На їх зміст, крім календарної частини, складалися астрономічні інформації, список ярмарків, куховарські приписи, оповідання, поезії, анекdotи, сміховинки і, між цим різноманітним змістом практичного та розвагового характеру, були поважні статті на релігійні й етичні теми. «Порядна людина» — це перший в Європі католицький альманах-календар, прототип католицьких календарів, що стали згодом такі популярні в усіх країнах світу. До періодичних видань Дон Боско почав притягати інших авторів, заохочуючи до співробітництва Отців Салезіян та людей з кола своїх приятелів. Отже Дон Боско був не тільки письменником і журналістом, але й редактором збірників та видавцем періодиків.

Котрий видавець не тужить за власною друкарнею? Щоб унезалежнити себе від чужих друкарень і забезпечити своїм щомісячним серійним виданням регулярну появу, Отець Боско заснував при Ораторії власну друкарню. Її початки були більш як скромні: дві старі примітивні друкарські машини і мала ручна складальня. Але Дон Боско підбадьорював своїх помічників: «Нічого! Незабаром матимемо дві, три друкарні, матимемо десять друкарень, з модерними машинами, з сотнями кваліфікованих робітників...»

Те, що Отець Боско бачив своїм віщим зором, стало дійсністю ще за його життя. Кілька років пізніше друкарня Ораторії мала най-

модерніші друкарські машини, яких не мав ніхто інший в Торіні. Як дуже видавнича справа лежала Дон Боскові на серці, про це свідчить факт, що апостолят преси і видань він поклав за обов'язок своїм послідовникам і зафіксував це в правилах Салезіянського Товариства.

Виконуючи цей обов'язок Отці Салезіяни засновують при своїх виховних установах фахові друкарські школи, видавництва, друкарні, палітурні й книгарні. Кількість Салезіянських видавництв і друкарень в різних країнах виносить 153. При головній Ораторії в Торіні знаходиться міжнародна друкарня Салезіянського Товариства і його головний видавничий заклад.

Kрім публіцистики Дон Боско мав ще друге улюблене побічне заняття. Той святий, що переміг в собі всі пристрасті, пристрасно любив будувати церкви. Ясна річ, своїми руками він їх не будував, але заходився коло їх будівництва. В його голові і в його серці родилася ідея церкви; він бачив її пластично у своїй уяві, заки ідея втілювалася в камінь. Згодом він підшукував площу під будову, проектував в основному архітектурну композицію, добирал собі до помочі майстрів і робітників, наглядав будову, підганяв роботу, збирав потрібні фонди, усував усі перешкоди. Коротко кажучи, церкви, що постали з ініціативи Дон Боска, були еманацією його віри, його творчої фантазії та його енергії. Церквами він прославляв ім'я Господне і пособляв поглибленню релігійного життя вірних. Церкви, побіч писань і видавничої справи, це була відповідь Дон Боска на безвір'я його доби. Водночас будівництво церков було тією ділянкою діяльності Дон Боска, в якій виявлялися його мистецькі, конструкторські й організаційні здібності.

Ідея першої церкви, що її збудував Дон Боско, зродилася з крайньої потреби. Він був

примушений взятися за цю будову, бо не мав де збирати хлопців на богослужби. До того часу відправи відбувалися в каплиці-шопі, що стояла на ігрищі патронату (площа Пінарді). Але ця провізорична каплиця була затісна і незручна, вона не могла вмістити всіх юнаків. Крім цього під час дощу вода затікала крізь дах і стіни, й долівка повна була калюж та вогкості.

Будова першої церкви тривала несподін рік. В липні 1851 р. відбулося посвячення на-ріжного каменя, в червні 1852 — урочисте посвячення церкви. Отже збудував її Отець Боско нашвидкуруч, щоб могти якнайскоріше задовольнити релігійні потреби своїх вихованців. Була це церква невеличка: вона вміщала приблизно 350 хлопців. Дон Боско присвятив її покровителеві Ораторії, св. Франціскові де Саль. Стойть вона й досі на площі Ораторії в Торіні, немов придущена довколишніми великими будівлями. Своєю безпреденсійністю і молитовним настроем вона спра-вляє зворушливе враження. Немов відчувається в ній побожне зосередження піонерського періоду діяльности Дон Боска, коли він серед непосильних труднощів клав підвалини під свою монументальну виховну інституцію.

Не минуло десять років, Дон Боско почав натякати своїм співробітникам, що він задумує будувати нову церкву. — «Адже св. Франціск нам уже не вистачає. Нема в ньому

досить місця. Тіснота, хлопці не мають чим дихати. Нам потрібна інша церква, — велика, світла, імпозантна... Я вже її бачу... Віддамо її під покровительство Марії Помічниці. Поставимо Їй пам'ятник і таким чином сплатимо наш довг супроти Неї, великий довг вдячності за всі її ласки.» Співробітники Отця Боска бачили, що його думки кружляють довкола нового замислу. — «А гроші?» — питали стурбовані, бо знали, що в касі нема ні одної відкладеної копійки та що їх Батько з найбільшим зусиллям добуває засоби на поточні потреби Ораторії. — «Грошіма ви не турбуйтеся, як не турбуєсь ними я. За гроші, потрібні до збудування храму, подбає Марія Помічниця, — я буду тільки її касиром.»

Земляні викопування під церкву Марії Помічниці почалися в травні 1863 р.; рік пізніше почали мурувати фундаменти; в червні 1868 р. відбулися величаві урочистості консекрації церкви. Отже лише п'ять років тривало спорудження величавого храму, що вважається ще й досі за один з кращих не тільки в місті Торіні, але в цілій Північній Італії. Цією церквою Дон Боско бажав виявити Матері Божій свою любов і вдячність. Базиліка під покровом Марії Помічниці в Торіні стала згодом головним собором всієї Конгрегації ОО. Салезіян.

Церква займає поверхню 1.200 квадратних метрів. Вона збудована в стилі пізнього ренесансу; фронтон церкви і внутрішня декорація

— в стилі барокко. Нарис церкви творить собою латинський хрест. Над перехрестям обидвох рамен підноситься могутня баня, оздоблена шістнадцятьма величезними вікнами-вітражами, віddленими колонами. Горішня частина бані розписана фресками. Над банею — статуя Богородиці з бронзи, що благословить Ораторію. В церкві шість бічних каплиць. Нутро церкви пишно оздоблене колонами, нішами, карнізами, мальовилами. Дон Боскові, коли він проектував цю церкву, вважався ма-
бути собор св. Петра в Римі з непреверше-
ною банею Мікель-Анджеля. І справді, ком-
позиція Марії Помічниці і її внутрішня де-
корація наводять на думку собор св. Петра.

При оцінці мистецької вартості церкви під покровом Марії Помічниці в Торіні та інших церков, збудованих Дон Боском, слід мати на увазі, що XIX. століття не було оригінальне в галузі архітектури. Воно не витворило власного архітектурного стилю, тільки наслідувало стилі минулих епох. Релігійне малярство XIX. віку позначається сумішкою реалізму, фальшивого патосу і солодкуватого сентименталізму. Порівнюючи з релігійним малярством попередніх епох воно свідчить про занепад мистецького смаку. Коли взяти до уваги ці обставини, що їх Дон Боско очевидно не був спроможний змінити, треба ствердити, що базиліка Марії Помічниці випала напрочуд гарно. Нема сумніву, що це монументальний храм, який відрізняється гармонією архітектурних форм.

В короткому нарисі тоді змалювати ті величезні труднощі, що їх мусів перемогти Дон Боско, щоб зреалізувати свій замисел. Насамперед ставили перешкоди власники терену, де він задумав будувати храм. Згодом управа міста не хотіла дати дозволу на будову церкви. Коли врешті ці перешкоди були усунені і почалися земляні роботи, виявилося, що структура ґрунту — невідповідна під будову великої будівлі. Бо пухкий і рухомий ґрунт усувався і не давав гарантії безпеки. Треба було вбивати під фундаменти палі висоти двадцяти метрів, а це, звичайно, проволікало роботи й пожирало великі гроші.

Проблема грошових засобів на будову — окрема справа. Дон Боско взявся за діло, не маючи на ту ціль дослівно ні сотика. Спершу він обраховував кошторис видатків на двісті тисяч лірів. Але фактичний кошт перевищив мільйон лірів. Зібрати мільйон лірів протягом п'яти років на будову однієї церкви — це не жарт! Щоб доконати такої штуки, треба було мати енергію, організаційний хист і уміння підходити до людей, що їх мав Дон Боско! Для мобілізації таких поважних сум потрібні були дуже мозольні й уперті заходи: треба було писати сотні листів, робити сотні особистих інтервенцій, відбувати подорожі по щілій Італії, розсылати обіжники, звертатися з апеляями до окремих груп громадян, організовувати льотерії, влаштовувати театральні вистави й концерти, тощо. Коли ж усі ці заходи не давали вистачаючих на покриття видатків

сум і над головою Дон Боска висіли якісь важливі термінові зобов'язання, тоді він здавався до Марії Помічниці. Шлях молитви ніколи його не заводив: в останній хвилині, коли нещасний Дон Боско мав, як то кажуть, ніж на горлі, з'являлася несподівана поміч, — така несподівана, така чудесна, що її ніяк природним способом не можна було собі пояснити.

Крім церкви св. Франціска і базиліки Марії Помічниці, Дон Боско збудував у Торіні ще одну величаву церкву, а саме св. Івана Евангелиста. Також і ця будова коштувала більш як мільйон лірів. Рівночасно з нею будував Отець Боско кілька менших церков в інших містах Італії і Франції, де вже раніше постали його виховні заклади.

В такий момент, коли Дон Боско був до крайності перевантажений роботою, припало йому ще одне завдання, завдання дуже почеcне й відповідальне, а саме будова церкви Серця Ісусового в столиці католицького світу, в Римі.

Ініціатива збудувати в Римі церкву Серця Ісусового походила від Папи Пія IX. Після його смерті перейняв ідею Папа Лев XIII. Але роботи поступали дуже поволі і раз-у-раз припинялися з причини недостачі фондів. Фактично справа не вийшла поза підготовчу стадію розкопування ґрунту. В такій безвиглядній ситуації один з кардиналів порадив Папі, щоб доручив будову Дон Боскові. Він

один, мовляв, зуміє справитися з усіма труднощами, змобілізувати грошові засоби і довести справу до щасливого кінця.

Для Дон Боска просьба Папи була наказом, як для вояка, що присяг вірність праці. В квітні 1880 р. він перейняв на себе завдання, в травні 1887 р. відбулося посвячення храму. Щоб зібрати потрібні на будову гроші, Дон Боско звернувся з апелем до єпископів усього світу. При церкві він збудував комплекс будинків, де містяться виховні заклади і школи для бідної і опущеної молоді Риму.

Церква Серця Ісусового має 60 метрів довжини, 30 метрів ширини. Вона збудована за зразком римських тринавових базилік. Дванадцять колон з синього граніту відділюють бічні нави від середньої. Базиліка має гарну ренесансову фасаду. Вона положена в найближчому сусідстві головної залізничної станції Терміні при вулиці Марсала.

— «Постішайте з викінченням будови, коли хочете, щоб я був присутній на урочистій консекрації» — наполягав Дон Боско. Він почував, що його стежка хилиться до заходу. На посвячені храму плакав мов дитина. Плакав із зворушення слізми радости і вдячності, що міг у Вічному Місті прославити Господа святою.

« не належу до жадної партії. Моя політика — це політика Отче-нашу» — заявляв Дон Боско при кожній нагоді. І мотивував це своє невтральне становище так: — «Дон Боско — священик. Священиком він є при вівтарі, у сповіdal'ni, між молоддю. Дон Боско є священиком в палаті короля і в кабінетах королівських міністрів. В жадній політичній справі я не є і ніколи не буду ні за, ні проти, бо політика — не мое діло. В релігійних справах я беззастережно стою при Папі, в політиці я — нічий. Мое завдання — закріпити царство Господнє в душах людських, в першу чергу в душах тих бідних хлопців з вулиці, що їх я виховую.»

Треба пам'ятати, що життя Дон Боска випало на добу гострого конфлікту між рухом італійського національного відродження, згодом між італійською державою — з одного боку, а Церквою — з другого. Конфлікт досяг кульмінаційного пункту в 1870 р., коли війська італійської держави увійшли до Риму. Перемога ідеї незалежної соборної Італії була ліквідацією Церковної Держави, після 1300 років її існування.

Колиською і осередком італійського визвольного руху було саме місто Торіно. На очах Дон Боска проходив розвиток Рісорджімента, на його очах наростиав трагічний конфлікт між Церквою і державою. В Торіні проголошено 1861 року нову державу і Торіно було першою, провізоричною, столицею Королівства Італії.

Дон Боско болів душою, що політичний провід нової Італії опинився в руках так званих вільнодумців, які топтали права Церкви й Папи. Але він розумів тугу італійського народу за політичним об'єднанням, розумів і відчував велику сугестивну силу гасла державної незалежності й соборності на загал італійців. Як людина обдарована змислом реальности і відчуттям нових ідей, він передбачав перемогу національного руху і вважав за безнадійну річ протиставитися неминучому історичному розвиткові. Дон Боско знав також, що загал його земляків є і хочуть бути одночасно віруючими католиками та італійськими патріотами. Глибока прірва ділила тоді італійців на ворогуючі табори. Коли б Дон Боско заангажувався з одним табором, він автоматично втратив би довір'я другого. Але він не хотів зрывати мостів з творцями нової Італії і їх однодумцями, бо, як священик, він мав на серці спасіння душ усіх людей, без уваги на їх політичні погляди.

Виходячи з цих міркувань, Дон Боско в цілій своїй діяльності тримався засади невтру-

чання в політичні справи. Дарма що тодішня Італія горіла політичними пристрастями, Дон Боско стояв здалека від злободенних питань політики і заявляв усім, що будь-які політичні контроверсії його не обходять. Якщо він приймав участь в полеміці, то робив це тільки з релігійної точки зору. Наприклад, він живим словом, пером і ділом поборював антиклерикалізм і впливи масонерії в суспільному житті, але робив це в релігійному, а не політичному аспекті.

Коли державні чинники ставили йому запідозріння нелюдськості і ретроградності, Дон Боско відповідав: — «Моя вірність Папі не пе-решкоджає мені шанувати державні закони і бути добрым італійським громадянином. Вже сам факт, що я виховую робітничі діти і намагаюся зробити з них чесних громадян, доводить, що моя діяльність не є звернена проти новочасних ідей. Навпаки, моєю виховною діяльністю я розв'язую частково пекучу соціальну проблему.»

Коли під час війни П'емонту з Австрією 1848/49 р. патріотичний ентузіазм огорнув юнаків і його вихованці почали тікати до п'емонтського війська, Дон Боско і в цій делікатній ситуації знайшов вихід. Він зорганізував в Ораторії військовий вишкіл. Геніяльний педагог знав, яку притягальну силу на молодих хлопців має уніформа й муніципа. Сформований ним відділ виконував згодом функції впорядчиків при різних урочистих

святкуваннях, що відбувалися в Ораторії. Таким чином юнаки залишилися під виховним впливом Дон Боска.

Надзвичайна зручність і строго незалежне, понадпартийне становище дозволяли Дон Боскові, навіть у часах найбільшого політичного загострення, підтримувати добре стосунки з усіма колами, мати доступ до всіх і користуватися загальним авторитетом. Дон Боско знов ос особисто провідних діячів Рісорджімента. З деякими з них мав гарні приятельські взаємини. Основоположник модерної Італії, прем'єр-міністер граф Каміль Кавур, і його брат Густав, міністер фінансів, належали до кола знайомих Дон Боска. В своїх автобіографічних спогадах Дон Боско записав перебіг однієї розмови з найбільшим державним музжем новочасної Італії. Він відвідав графа Кавура, щоб запротестувати проти поведінки державної адміністрації, яка зробила обшук в Ораторії і між особистими паперами Дон Боска в пошуках його листування з Ватиканом. Довга розмова, в перебігу якої прем'єр-міністер вибачався перед Дон Боском і запевнював його, що обшуки не повторяться, покінчилася такою заявовою Кавура: — «Дорогий Отче, Ви для мене — ідеал шляхетної, благородної людини. Ми залишимося приятелями й в майбутньому. Моліться за мене!»

Дон Боско бував також на королівському дворі і мав доступ до короля Віктора Емануеля. До савойської династії він ставився з по-

шаною і відданістю, як усі п'емонтійці. Підтримував постійні ділові контакти з нижчими й високими урядовцями, до міністрів включно, бо до цього примушували його різноманітні ділянки його праці: школи, верстати, публікації, друкарня, будова церков, тощо. Передумовою коректних стосунків з державними установами була абсолютна непричетність Дон Боска до політики.

Саме завдяки цій аполітичності Дон Боско став великою політичною фігурою. На перший погляд може здаватися парадоксом, що людина, яка не хотіла мати з політичними справами нічого спільното, відіграва важливу політичну роль. На долю Дон Боска, побіч усіх його обов'язків, випало ще завдання бути посередником між Апостольським Престолом і урядом.

Треба взяти до уваги, що в другій половині минулого століття внаслідок історичного розвитку були припинені будь-які офіційні контакти між італійською державою а Ватиканом. Проте десятки важливих невідкладних питань вимагали порозуміння обидвох сторін та їх взаємної згоди. Кому ж краще підходила делікатна роль зв'язкового між Церквою і державою, як не Дон Боскові? Обидва Петрові наслідники, що за життя Дон Боска правили християнським світом: Папа Пій IX і Папа Лев XIII, мали до нього повне довір'я і високо його цінили. Його відданість Церкві і Апостольському Престолові була поза уся-

ким сумнівом. А разом з тим він мав дуже добре стосунки з тодішніми провідними державними політиками. Дон Боско мав також усі особисті прикмети, необхідні для такої важливої дипломатичної місії: мав громадську відвагу, незалежність думки, мав зручність і гнучкість професійного дипломата. Відзначався абсолютною безінтересовністю, був нечутливий на підлещування і почесті. Всі знали, що Дон Боско має характер сильний як криця і чистий кристал. Тому не диво, що й уряд, незважаючи на свій антиклерикалізм, волів користати з послуг священика, замість делегувати, як свого заступника до переговорів з Ватиканом, котрогось з своїх високих урядовців. І не диво, що Папа Пій IX, знаючи властивості Дон Боска, доручив, у важкій для Церкви ситуації, важливу дипломатичну місію саме йому, скромному священикові з далекого Торіна, а не високому церковному достойникові.

З важкого й відповідального завдання зв'язкового між Апостольською Столицею і урядом Дон Боско вив'язався напрочуд добре. За його посередництвом були поладнані різні важливі для Церкви проблеми. Для прикладу подамо одну справу, що коло неї Дон Боско порався кілька років. Мова йде про призначення нових єпископів на вакантні дієцезії. Сорок п'ять єпископів мусіли залишити внаслідок політичних подій свою паству й перебували на вигнанні. Багато повмирали. Нові, призначенні Папою, не мали спромоги викону-

вати свої функції, бо державна влада відмовляла їм аprobacії. В сумі сто вісім італійських дієцезій були позбавлені проводу. Треба було вжити багато клопотань, щоб цю справу успішно поладнати. В 60-х роках переговори Дон Боска з урядом відбувалися у Флоренції, куди перенесено з Торіна столицею Італії. Згодом, коли столицею нової держави став Рим, Дон Боско мусів раз-у-раз їздити для розмов з урядовими чинниками до Вічного Міста. Особливо в 1871/74 рр. він був частим гостем як в державному секретаріяті Ватикану, так і в міністерських бюрах. Скрізь приймали його з довір'ям і широкою пошаною. Як посередник, уповноважений до переговорів обидвома сторонами, Дон Боско стояв на становищі, що добро справи вимагає іти на взаємні поступки. Надзвичайно зручною тактикою він не тільки добився засадничої згоди уряду на обсаду вакантних єпископств, але й виготовив, на просьбу Папи, список кандидатів на єпископів і зумів досягти згоди державних чинників на пропонованих ним кандидатів.

Без перебільшення можна сказати, що становище Дон Боска в соціальних справах і його роля дипломатичного медіатора були піонерські. Своїми поглядами про соціальну справедливість і свою виковною діяльністю для обездоленої молоді він випередив робітничу енцикліку Папи Лева XIII з 1891 року, що «Велику Хартію» католицької суспільної науки. Своєю ж дипломатичною діяльністю

він випередив Лятеранські договори з 1929 року, що поклали край довготривалому конфліктові між Церквою і італійською державою.

Дон Боско належав до тих щасливців, що до кінця життя зберігають свіжість ума й творчу снагу. Щоправда, фізично він на старості літ дуже підулував, але давня бадьорість і інтелектуальна бистрість не покидали його доостанку. Здебільша буває так, що в міру того як стежка життя хилиться вниз, звужуються горизонти людини і зменшується її продуктивність. В Дон Боска було інакше: до останніх тижнів життя він інтересувався живо всіма справами і тримав доостанку у своїх руках керму створених ним установ. Що дивніше, під кінець життя Дон Боско почав цікавитися новими проблемами, почав розробляти плани нових ділянок праці. Ці плани охоплювали куди ширші обрії, як його давніша діяльність. Вже не тільки занедбані діти Італії, але всі невірні у всьому світі стають предметом турбот його апостольського духа. Улюбленою ідеєю Дон Боска на старість стає християнізація поган. Візії місіонерської праці між нецивілізованими племенами далікіх відсталих континентів сповнюють останній період життя Дон Боска.

Дон Боскові не дає спокою думка, що мільйони людей не знають св. Євангелія. Він горить бажанням відкрити очі незрячим і поширити границі Божого царства на землі. Сам він не може їхати, як місіонер, у заокеанські країни, — на це не дозволяє стан його здоров'я, підірваного й виснаженого до крайності. Але він вважає, що його сини й оні, члени Салезіянської Родини, повинні взятися за завдання навернення поган. Апостолят віри Христової — це остання велика місія Дон Боска на цій землі, підготовлена ним і передана, як заповіт, його наступникам.

Як у всіх починаннях Дон Боска, джерелом надхнення були сни й візії. У сновидіннях і візіях він докладно бачив і усвідомив те, що з волі Провидіння мало стати конкретним ділом. І як це завжди бувало в його житті, початки місіонерської праці Салезіян були надзвичайно скромні й проходила ця початкова діяльність серед неймовірних труднощів. Зате після деякого часу зерно, посіяне першими місіонерами Салезіянської Конгрегації, дало несподівано багаті жнива.

Варто згадати про першу візію Дон Боска, що була немов далеким сигналом майбутнього місіонерського завдання його послідовників. Було це 1854 року. Епідемія холери косила населення Торіна. Дон Боско доглядав хворих сам і зорганізував санітарний відділ з своїх старших юнаків. Один з них, 16-річний Калієро, з такою відданістю піклувався

про хворих, що заразився холерою і догоряв у шпиталі. Лікар повідомив Дон Боска, що кінець зближається. Коли Дон Боско поспішив до ложа вмираючого, він нагло очима своєї душі побачив дивну картину. Ліжко Каліера оточували червоношкірі індіяни, що з побожною пошаною похилялися над хворим хлопцем. Дон Боско не знав, до якої раси належать ті дивні люди, що він іх спостерігав так виразно, мов живих. Тільки згодом, на основі географічного підручника, ствердив, що це були індіанські племена Патагонії. — «Ти видужаеш, станеш священиком і поїдеш колись у далекі країни» — сказав до хворого юнака.

Джованні Каліеро став справді священиком і, двадцять років після цієї дивної візії, став провідником першої місіонерської експедиції Салезіян до Патагонії. Згодом він став апостольським вікарієм на Південну Америку й кардиналом Католицької Церкви. Його називають «Апостолом Патагонії», бо під його проводом салезіанські місіонери навернули Патагонію на віру Христову.

В половині листопада 1875 року гурток десятюх Салезіян виїжджає з Генуї до Південної Америки. Дон Боско супроводить своїх синів до пристані і на далеку дорогу дає їм таку коротку інструкцію на письмі: «Ваша ціль — спасіння душ, а не багатства, ні почесті. З особливою сердечністю ставтеся до хворих, дітей і старих людей. Таким чином

заслужите благословення Господне і добро-
зичливість людей. Працюйте скільки можете,
решту залишіть Богові. Будьте апостолами
св. Євхаристії і Богородиці Помічниці. Не
звевірюйтесь ніколи в Божій помочі, — тоді
побачите, що таке чудеса.»

Дон Боско не помилявся: успіхи праці салезіянських місіонерів були справжнім чудом. Ще за життя свого Батька вони поширили свою апостольську діяльність з Патагонії на Вогненну Землю, Уругвай, Бразілію і Чіле, згодом на Венесуелю, Болівію і Парагвай. Несли віру Христову й разом з тим виконували велику цивілізаторську місію. Проявили боротьбу з ідолопоклонством і забобонами, нуждою і темнотою, хворобами і варварськими звичаями. Йшли крок за кроком крізь непрохідні праліси й безкраї степи. Пустиню переміняли в урожайну землю, будували церкви і шпиталі, основували захисти для сиріт, сільсько-господарські й ремісничі школи, виховні й харитативні інституції. Тереном діяльності салезіянських місіонерів була насамперед Південна Америка. Вони спеціалізувалися в катехизації і освічуванні південно-американських індіанських племен і добули славу, як їх апостоли. До речі, були це племена тоді ще зовсім дикі, воївничі й жорстокі.

Під сучасну пору члени Салезіянської Конгрегації ведуть місіонерську працю на чотирьох континентах. Крім давнього терену ді-

яльности, Південної Америки, працюють місіонерами в Африці (Конго), Азії (Індія, Китай, Японія, Південна Корея) і в Австралії. Почалося від малого гуртка десятьох місіонерів. Тепер в заокеанських містів працює 6.500 членів Салезіянської Громади. Вірні інструкції свого Основоположника, вони мають на серці тільки спасіння душ і не зневірюються ніколи в Божій помочі.

У спогадах Дон Боска знаходиться опис прегарного сну про троянди і колючки, одного з багатьох його віщих снів. Приснився йому цей дивний сон в початках його виховної діяльності.

Він ішов чарівним садом, де квітли скрізь пишні пахучі рожі. Мати Божа показала йому шлях і наказала йти прямо вперед. Перед ним була стежка устелена килимом трояндових квітів. Трояндові фестони звисали з колонад. Він бачив довкола себе неймовірне багатство квітів: рожі перед ним, рожі над ним, наліво, направо, під ногами... Збоку стояли люди і шепотіли: «Погляньте, Дон Боско йде по рожах. Щаслива людина, йому у всьому щастить!» Вони не бачили, що гострі колючки трояндових галузок калічили йому ноги, що звисаючі фестони ранили його голову, обличчя і руки... Скривавлений і обзисленний він дійшов вкінці до мети. При кінці стежки стояла палатка, і аж там він міг спочити, бо рожі, що з них вона була уплетена, не мали колючок...

Цей прохід доріжкою, засипаною терням і квітами, — символ його життєвого шляху.

Правдою є, що на його долю випали нечутувані успіхи та що зазнав він великих радощів і щастя. Але правою також, що всі успіхи були окуплені боротьбою, надлюдським зусиллям і неймовірними неприємностями. Тяжкі випробування були невідлучною частиною життя Дон Боска, хоч мало хто про них знов і постороннім людям могло здаватися, що він іде мов по рожах від успіху до успіху.

Про деякі дошкульні прикрості з перших років існування патронату була вже мова. Пригадаймо, скільки витерпів Отець Боско, шукаючи приміщення для Ораторії. Хто хоч раз у житті знаходився в подібній ситуації, що втративши домівку не мав дослівно куди дітися, той зрозуміє, що перейшов Дон Боско, коли він на протязі років раз-у-раз опинявся без кутка для своїх хлопців. Бож справа йшла не про нього самого, а про існування дорогої йому установи. Справа йшла про кілька сотень юнаків, за долю яких він почувався відповідальним. В цивілізованій християнській країні, у столітті, що гордилося поступом науки й гуманістю, гнали його з хлопцями, як прокажених, з місця на місце.

До цього перманентного стану тиняния і бездомності добавмо крайні злидні. Протягом довгих років вони були насущним хлібом Дон Боска. Після закінчення студій в Священицькій Колегії він влаштувався на працю, як душпастир добродійного інституту для дівчат.

Ця праця давала йому скромне забезпечення і змогу займатися Ораторією в годинах вільних від обов'язків в інституті. Фундаторкою інституту була багата аристократка, жінка химерна і деспотичної вдачі. В травні 1846 року ця добродійна дама без скрупулів позбавила Дон Боска становища. Вона поставила йому ультиматум: залиши свою Ораторію і присвятися вловні моєму інститутові, або йди геть звідсіля. Земля усувалася Дон Боскові з-під ніг. Він зізнав, що церковна влада не дасть йому в Торіні іншого призначення. Коли ж він прийме посаду поза Торіном, що тоді станеться з його хлопцями?.. Дон Боско не вагався: — «Достойна пані — відповів маркізі —, ви знайдете легко іншого священика на мое місце. Але мої хлопці не знайдуть іншого опікуна. Тому мені не вільно їх залишити.» Таким чином Отець Боско опинився на вулиці.

Почався період крайнього бідування. Мати Дон Боска ділила з ним його злиденне життя. Саме в тому часі вона, на просьбу сина, рішила залишити свою хатину в Беккі і переїхати до Торіна, щоб провадити синові господарство і бути йому помічною в опіці над хлопцями. Вони мали жити в домі Пінарді, де Дон Боско найняв помешкання. Ось мала картина, що ілюструє їх матеріальний стан. Дорогу з Беккі до Торіна відбули обое пішки, бо в Отця Боска не було грошей на підводу. Віддалъ виносила сорок кілометрів, себто вісім годин доброї ходи. Отець Боско був тоді реконва-

лесцентом після важкої недуги. Мати несла кіш, в ньому всі її господарські статки. Вона ж знала, що в міській хаті застане голі стіни. Обое з утоми ледве волокли ноги. На вулиці в Торіні зустріли знайомого священика. — «Звідкіля йдете, такі втомлені і запорошені? Пішки аж з Беккі? А чи маєш призначення на посаду? З чого ж ви будете жити? Хто вас сьогодні чекає в домі Пінарді? Чи дістанете вечерю?» З відповідей Дон Боска його знайомий зрозумів ситуацію. Шукав по кишенях, але не мав при собі грошей. Тоді відчепив годинник з ланцюжка і вручив його Дон Боскові. — «Продай його, матимеш на початок.» Дон Боско відіхнув з полегшенням. Мав на прожиток для матері й себе на найближчі дні.

Недостача матеріальних засобів не була б така прикра, якби Отець Боско був почував довкола себе зрозуміння і доброзичливість. На жаль, саме в початкових роках діяльності доводилося йому працювати в атмосфері цілковитої байдужості, а то й неприхильності. Основна трагедія Дон Боска полягала в тому, що оточення його не розуміло. Не розуміли його не тільки звичайні обмежені люди, що до кожної нової ідеї ставляться з недовір'ям і презирством. Не розуміли його та-жож його станові товариші, священики. Сам факт, що він займався дітьми міської бідноти, будив здивування і нехіть. Подруге, його виховні методи викликували рішучі застереження. Треба ж пам'ятати, що це були соро-

кові роки минулого століття, коли ніхто ще не усвідомлював гостроти соціальної проблеми, не усвідомлював навіть, що постає новий суспільний стан, пролетаріят. В розумінні загалу, підопічні діти Дон Боска — це були покидьки суспільства, а він сам — в найкращому випадку — чудак і фантазер. Виховні ідеї і замисли геніяльного педагога здавалися навіть його близьким другам цілковито нереальними. Коли вони переконували Дон Боска, що йому треба зрезигнувати з фантастичних планів і задовольнитися невеличким патронатом над двома-трьома десятками хлопців, він відповідав: — «Але ж я запевняю вас, що це не є манія величності. Побачте, що незабаром матимемо захисти, школи, церкви, власні будинки, матимемо десятки священиків-вихователів і тисячі молоді... Я це бачу виразно в моїй душі, бачу цілком ясно поодинокі заклади, я просто доторкаюся до них моїми очима. Повірте мені, що це не фікція, а близька дійсність...» Тим часом дійсність була така, що Отець Боско не мав найпримітивнішого приміщення для свого патронату, не мав жадних матеріальних засобів на виховну діяльність і сам не мав з чого жити.

По Торіні, особливо в його священицьких колах, почали поширюватися чутки, що Дон Боско зійшов з глузду. Дехто співчутливо, а дехто злорадно казав: — «Нешчасний Дон Боско! Він психічно хворий: говорить не до речі, фантазує... Має мегаломанію!» Дійшло до

того, що без відома Дон Боска замовлено для нього місце в домі божевільних: треба його, мовляв, лікувати, тоді може ще виздорові. Одного дня два шанобливі каноніки відвідали Отця Боска і хотіли заманити його до каретки нібито на прохід, на ділі ж, щоб його відвезти до закладу для умово хворих, управа якого була попереджена, що зараз привезуть маніяка. Але Отець Боско зоріентувався вчас, у чому справа, і так спрітно маневрував, що до карети перші всіли обидва каноніки. Тоді він швидко затріснув дверцята екіпажа і крикнув до візника: — «Вези щомога швидше добродіїв до дому божевільних, там на них чекають!» Ціле місто заливалося сміхом з цього жарту Дон Боска. Але чи йому самому було весело на душі, що духовні кола хотіли його ізолювати, як умово хворого, — це інша річ.

Багато пакостей зазнав Дон Боско від органів державної влади і від міської управи, що присікалися до нього під різними претекстами. До поліції напливали скарги, нібито вихованці Дон Боска порушують публічний порядок і тишу. Вся Ораторія здавалася владі підозрілою і небезпечною установою; банди диких підлітків під командою священика — чи це не кубло державного перевороту? .. А сам Дон Боско — чи він не підозрілий тип? Півголовок чи агент Ватикану? .. Чи можна мати довір'я до благонадійності його виховання? .. Тож сипалися на Отця Боска всілякі шикани: допити, обшуки приміщення, полі-

ційний догляд недільних сходин, тощо. Тоді-шні провідні політики, міністри, державні мужі ставилися до Дон Боска дружньо і з пошаною, але від малих урядовців він зазнав багато неприємностей.

З духовними колами Торіна Отець Боско мав не раз глибокі розходження. Священики вважали, що його поведінка з хлопцями не відповідає гідності панотця. В тодішній час духівництво трималося стримано і гордо, бо думало, що така постава відповідає священицькому станові і почуттю власної гідності. Священики не могли зрозуміти, як може Дон Боско бігати й забавлятися з юнаками мов рівний з рівними, як може панотець сідати на толоці, жартувати і співати з хлопцями веселі пісні, тощо. Особливо дратувало їх, коли Дон Боско марширував попереду своїх волоцюг вулицями міста. Їх вражало таке панібраратство між духовною особою і обідраними шибениками, як приниження духовного стану.

Були ще й інші причини незадоволення духівництва з виховної діяльності Дон Боска. Парафіяльні уряди Торіна скаржились, нібито Ораторія відтягає юнаків від парафіяльних церков, до яких вони територіально приналежні. Ніхто не брав до уваги, що ті хлопці щойно під впливом Дон Боска почали молитися і ходити до церкви. Пізніше, коли Отець Боско заснував Салезіянське Товариство, виникли між ним і торінським еписко-

патом розходження щодо зверхньої влади над салезіянськими богословами й панотцями. Конфлікт між Дон Боском і архиєпископом Торіна, чи, точніше кажучи, боротьба архиєпископа з Дон Боском тривала довгі роки. Дон Боско дуже від цього страждав.

Справжню Голгофу перейшов цей святий, заки добився затвердження статутів Салезіянського Товариства. Христовий Намісник, Папа Пій IX, обдаровував його не тільки цілковитим довір'ям і високо цінив його виховну працю, але й ставився до нього якомога тепло і приязно. На жаль, цього не можна сказати про високих церковних достойників, від яких залежало рішення справи. Ось що писав Дон Боско про настрої до нього на Ватиканському терені, коли він в 1869 році приїхав до Риму, щоб робити інтервенції для достаточного визнання прав Салезіянського Товариства: «Ледве я встиг прослідити терен, я ствердив, що дуже мало прелатів є прихильні до моїх проектів. Майже у всіх я натрапив на холод, або щонайменше на сумніви відносно результатів моїх клопотань. Головне, я відчув, що проти мене є найвищі особистості Курії.»

Скільки непорозумінь, скільки несправедливих підозрінь і безосновних закидів мусів Дон Боско відбити за свого життя! Два роки раніше перед згаданою поїздкою до Риму, а саме в 1867 році, він перейшов жахливу аферу. Конгрегація Індексу мало не засудила

одну його брошуру, — до речі брошуру, перше видання якої отримало апробацію церковної влади і прихильну рецензію католицьких журналів. Тільки особиста інтервенція Папи Пія IX охоронила тоді Дон Боска перед поставленням його праці на індекс. Заки ця справа була поладнана, він переживав справжню агонію. Це були найтяжчі хвилини його життя. З його вимученого серця вирвалися тоді Христові слова: «Огорнена сумом смертельним душа моя. Не знаю, як я переживу цю ніч.»

Раз-у-раз смерть забирала йому близькі дорогі істоти. Першим спогадом його життя була смерть батька. Молодим юнаком втратив дорогоого опікуна й добродія, отця Кальосса. Згодом — любого юного друга, Люїджі Комолля. В листопаді 1856 року відійшла у вічність його мати, героїчна мати, смерть якої залишила в серці сина незагоену рану аж до його смерти. В червні 1860 року Отець Боско поховав свого приятеля і духовного провідника, Дон Йосифа Кафасса. Смерть близьких людей Отець Боско переживав дуже боліче. Але найбільшого потрясення він зазнавав, коли смерть виривала з ряду його учнів найталановитіших і найшляхетніших хлопців.

Реєстрові ударів долі і колючик на тернистому шляху ще не кінець. Добавмо до нього атентати на життя Дон Боска, аранжовані сектантськими провідниками. Добавмо дві великі будівельні катастрофи, що трапилися

при будівництві домів Ораторії. Не забудьмо про тяжкі матеріальні турботи і постійну гонитву, щоб роздобути гроші, необхідні для продовження діяльності виховних закладів, на видавництва, на будову церков. Мільйони переходили через його руки, а проте раз-ураз Дон Боско опинявся в такій ситуації, що в касі не було дослівно ні сотика, щоб купити на завтрашній день хліба для хлопців. Як Дон Боско добував гроші — річ подиву гідна. Але його фінансове господарство було предметом гострої критики. Роблено йому закид, що вічно розбудовує і засновує нові установи, не подбавши раніше за їх фінансову базу.

Таким був життєвий шлях Дон Боска. Знов і знов бачимо його, як бореться з найбільшими моральними і матеріальними труднощами, зі злою з одного боку і з незрозумінням — з другого. Найсильніша людина могла заламатися під таким вантажем. Отець Боско не заламався морально, але його здоров'я, з яким він усе життя поводився дуже нещадно, підувало. Двічі чи тричі його життя було на волосину від смерти, а останні три роки життя він був фактично поважно хворий. Тримався і працював, незважаючи на всілякі дошкульні терпіння, тільки силою волі. В 1886 році оглянув Отця Боска один славний французький лікар і дав таке свідоцтво. «Організм Дон Боска — виснажений докраю. Беручи справу природним способом, Дон Боско повинен був уже померти, внаслідок цілковитого вичерпання. Він майже не єсть і майже

не спить, а проте працює нечувано багато день-у-день. Дон Боско для мене — найбільше чудо.»

Кам'янці під ногами були болючі, але сто-кратною винагородою за них були трояндові квіти. Радів Дон Боско кожним успіхом, радів розквітом Ораторії і кожним новим верстатом,ожною друкарською машиною,ожною брошурою, радівожною наверненою душою, — в цьому немає сумніву. Але справжнім квіттям для Отця Боска були його хлопці. Про них він ніколи інакше не говорив, як «мої діти». Коли ж до них звертався, тоді не казав «дитино», ні «сину», лише «дорогий приятелю». Цей вислів мав на меті затерти різниці віку, освіти, соціального стану між вихователем і вихованцем та витворити атмосферу взаємного довір'я і любові.

Про педагогічні методи Дон Боска і засоби його виховного впливу буде ще мова в окремому розділі. Покищо хочемо звернути увагу тільки на його жертовну любов і безмежну доброту, що опременювали кожного вихованця. Хлопці інтуїтивно відчували тепле ставлення до них і за любов платили любов'ю. Відчували це тим більше, що були це обездолені діти вулиці, які раніше не чули прязного слова і не зазнали від нікого ласки. Досі вони були, як камінь на роздоріжжі. Аж ось на їх шляху несподівано з'явилася людина, що про них думала і за них дбала, яка їх розуміла та їм співчуvala, — людина,

що до неї можна було прийти з своїми турботами. Кожен хлопець бачив, не міг не бачити, що цей панотець має на меті його добро. В житті кожної з цих молодих вивихнутих істот сталася, через любов до них одної людини, переломна подія. Вони вже не були самітні, залишені тільки на себе, покинуті на смітнику без надії поліпшити свою долю. Знайшли точку опору, знайшли потішителя і провідника, — перед ними відкривалися перспективи. І отріч того можна було в товаристві цього панотця так неймовірно інтересно й весело проводити час!

Незабаром після того, як Отець Боско, закінчивши семінарію, приїхав до Торіна, хлопці дивним інстинктом пронюхали, що мають в ньому приятеля і опікуна. Коли Дон Боско появлявся на вулиці, довкола нього, мов з-під землі, виринали молоді гульвіси. Волочилися за ним, балакали, жартували, супроводжали додому. Згодом, коли Отець Боско почав збирати підлітків на недільні сходини й оточувати їх опікою, інстинктовні симпатії, що ними обдарували його хлопці, перейшли в гарячу адорацію. Бездомним він розшукував помешкання, безробітних влаштовував на працю, для обдертих і босих роздобував одяг і взуття.

Про цей початковий період своєї опікунської діяльності Отець Боско пише так: «Вже невдовзі я бачив себе оточеним підлітками, які без винятку слухалися моїх вказівок, при-

викали до праці та за поведінку яких, як в неділі, так і в будні, я міг ручитися. Одним поглядом я досягав того, що хлопці, які втекли з дому, верталися до родин. Ледачі юнаки, що раніше байдикували, бралися тепер до праці і виявлялися роботнищими. Інші, що тільки недавно вийшли з в'язниць, ставали прикладом для товаришів. Вкінці були такі, що спочатку були байдужі до релігії, але після короткого часу ставали віруючими і побожними.»

Пізніше, коли Отець Боско влаштував у своєму скромному помешканні свій перший сирітський приют, він виконував в ньому всі, навіть найнижчі, послуги. Помагав матері прати білизну вихованців і варити для них. Рубав дрова на подвір'ї, розколював поліна на скалки, приносив воду, розпалював вогонь під кухонною плитою, замітав кімнати, чистив картоплю. Бувало, оперізувався кухонним фартухом і порався коло горшків та багняків, щоб зварити своїм дітям смачну юшку чи кукурудзянку. Малим хлопчатам помагав стелити постіль, чесав їх і стриг ім волосся. Вночі, коли діти спали, йшов від ліжка до ліжка, збирав подерті й забруднені одяги, чистив їх та латав. Сам ходив на базар купувати харчові продукти. Коли хлопці були хворі, доглядав їх, як мати. Нехай люди кепкують з нього, нехай його вважають за несповна розуму!... Він не боявся глузування, не боявся смішності, але боявся думки про горе й нужду дітей.

Слід пам'ятати, що хлопці, які притчалювали до Ораторії, були цілком занедбані. Їх лахміття і їх волосся часто кишіли від паразитів. Їх поводження було грубе, необтесане, їх мова — вульгарна. Треба було призвичаїти їх до чистоти й порядку, вчити їх доброї поведінки й манер, відучити від прокльонів і грубуватості. Слід також взяти до уваги, що Дон Боско мав до діла з молоддю, яка знаходилася в найтяжчому до виховання віці, а саме віці дозрівання, коли психічна рівновага сильно захитана і податливість на злі впливи оточення — велика. А проте, з банди диких підлітків, які ніколи раніше не чули, що личить і що не личить, з невихованих, зухвалих і крикливих вуличників, що часто були цинічні і брутальні, інколи навіть натавровані злими інстинктами, Дон Боско робив симпатичних і міліх молодців. Як він це робив, як він перемінював дикі звірюки на слухняні ягњата, — це була його таємниця. Таємниця його успіхів лежала в його святості.

За його безмежну любов хлопці відплачували йому любов'ю. Коли про Отця Боска можна сказати, що він рад би був прихильти небо своїм дітям, то про хлопців можна сказати, що кожний з них був готов скочити у вогонь за свого добродія. Свою любов виявляли йому безумовною слухняністю. Під час перерв вільно їм було галасувати, але вистачала одна команда їхнього батька, один його знак, а галас негайно стихав і хлопці

уставлялися в ряд. Кожен старався задоволити Дон Боска, кожен хотів бути таким, яким хотів його мати Дон Боско. Які були горді, коли під його проводом марширували вулицями Торіна! Як важко було їм розстаться з опікуном в неділю ввечорі після закінчення сходин! Прощанням не було кінця. «Добраніч, Дон Боско, добранич! До побачення наступної неділі!» Відходили, здалека помахували руками і ще раз прибігали, щоб ще раз попрощатися. Плакали, розплачали, коли був хворий. Коли його життя було в небезпеці, вимолювали його у Господа, у Пречистої Діви: «Не дай йому вмерти, бо що буде з нами» — лилося до Небес з сотень молодечих сердець.

Молодь вирвана з кітів нужди і моральної руїни, душі очищенні з бруду і віддані на службу Богові, сердечні почуття любови до нього — ось нагорода, ось його квіти.

Роки минали. Хлопці виходили в люди. На їх місце приходили нові, тисячі нових. Ось перші вихованці стали вже видатними громадянами. Багато з них стало священиками і послідовниками свого батька. Ось перший гурток Салезіян-місіонерів йде до Південної Америки. Ось перший священик Салезіянин стає епископом. Управа створених установ абсорбує весь час і всі сили. Але він остався найчулішим батьком для всіх синів, що пішли від нього в світ. І кожен син приходив до нього по раду і потіху. Ось його нагорода за тернистий шлях, ось його квіти.

РОЗДІЛ III

ЛЮДИНА

Зовнішній вигляд людини не завжди є ключем до розгадки її духовости. Проте широкий загал вірить, що між фізичними і психічними властивостями існує тісний зв'язок і, виходячи з цих міркувань, хоче знати, як виглядали люди, обдаровані Богом винятковими прикметами: святі, герої, генії.

Як виглядав Дон Боско?

На перший погляд в його зовнішності не було нічого вражаючого. Він був середнього росту, ніжної будови, майже худорлявий. Руки в нього були ж wavі, вся постать гнучка і рухлива. Темноволосий і темнолицій, живого темпераменту, справляв враження типічного італійця.

Тільки його обличчя полонювало, фасцинувало... Не треба бути фізіономістом, щоб прийти до висновку, що це лице належить непересічній індивідуальності. Перед нами фотографічний портрет Дон Боска, що походить з 1861 року *). Він був тоді в силі віку: мав 46 років. Не маємо, на жаль, зображенъ Івана, як юнака, і не знаємо, яка була його

---

*) Гляди портрет на обкладинці.

зовнішність, коли він серед непосильних труднощів добував знання і пробивався вперед. Зате збереглися фотографічні знімки Дон Боска з періоду його пionерської діяльності та з пізніших років його життя, аж до глибокої старості.

Придивімся Дон Боскові в розквіті його фізичних і психічних сил.

На високому, майже прямовисному чолі, поораному глибокими рівнобіжними борознами, сидить, мов натягнена на голову перука, шапка темного, густого, злегка кучерявого волосся. Під густими бровами — темні проникливі очі. Сітка дрібних зморшок в куточках очей і під очима. Доволі довгий, гарно зарисований орлиний ніс. Тонкі енергійні губи; нижня дещо грубша від верхньої. Дві глибокі зморшки біжать від носа до губ. В кутках уст — усмішка. Енергійна, широка, передлена надвое борода. Обличчя гладко виголене. З нього променє шляхетність, добрячість і енергія. Мимохіть повертаємося знову до очей. Від цих очей годі відірватися: вони притягають з сугестивною силою. Але водночас від цього погляду стає моторошно, бо він просвердлює нас наскрізь. Якби не іскорки гумору, що жевріють на дні темних очей, і якби не благородна усмішка у куточках уст, ми почувалися б ніякovo під цим пронизливим поглядом. Бо з цих таємничих очей б'є просто несамовита ясновидючість.

Нема сумніву: це не є обличчя контемпля-

ційного містника, ані спекулятивного мислителя, а обличчя людини чину. На привітному благородному обличчі маюється величезне зосередження душевних сил. Самовпевненість погляду каже, що ця людина черпає свою енергію з надприродного джерела. З нього походить свідомість цілі та віра в перемогу.

Таким був Дон Боско в 46-му році свого життя. Дуже інтересна річ стежити на основі його пізніших фотографій, як змінялося це обличчя під впливом подій і внутрішніх переживань. Кипуча енергія і бойова сміливість перестають бути його найхарактеристичнішими рисами. Зате поглибується добрячість і лагідність. Душевна напруга звільнюється. Усмішка блаженного щастя і безмежна сердечність до всіх людей малюються на портретах Дон Боска з останніх років його життя.

З біографії Дон Боска знаємо, що в його житті можна відрізняти три зasadничі періоди: молодечий період підготовки; середній період невтомної піонерської діяльності, протягом якого Дон Боско реалізував свої сміливі ідеї; і третій період — старости, що в ньому переважають прикмети патріархального голови родини. Аналіза портретів Дон Боска підтверджує, що справді в міру того, як ішли роки, бойовий піонер перемінався щораз виразніше в патріарха, з перевагою ознак батьківської всепрощаючої любові.

СПОСІБ ЖИТТЯ І ЗВИЧКИ СОМАТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ

Bід здорових селянських батьків Дон Боско успадкував сильну біологічну основу. Ця спадщина пояснює його виняткову фізичну та нервову витривалість, почасти також його невисипущу енергію. Праця в сільському господарстві і всілякі злідні гартували від ранньої молодості його сили. Згодом спортивні гри, штукарства й далекі мандрівки виробляли зручність і надавали тілу ознак бадьорости. Руки в нього були малі, але надзвичайно спритні і міцні. Кріпке здоров'я поспувалося на старість, але енергія не покидала Божого слугу аж до смерти. Коли йому було 53 роки, переганяв ще бігом п'ятсот хлопців, а в 68-му році життя роздавлював горіхи двома пальцями, мов залиznими щипцями.

Весь свій вік, також тоді, коли Дон Боско вже міг би був дозволити собі на деякі вигоди, він жив дуже скромно, майже аскетично. Ів мало і тільки прості страви; м'яса майже не їв. На вечерю їв здебільшого тарілку зупи з фасолі або рижу. Між сніданком і обідом, між обідом і вечерею не приймав ніколи жадної їжі; навіть у найбільшу спеку не підкріп-

ляв себе ні напитками, ні перекускою. Не курив. Вино — це в Італії буденний напиток, проте Дон Боско чистого вина не пив: мішав його завжди з водою. Також тоді, коли обідав в гостях і його чарку наповнювали доброякісним вином, доливав до нього води, жартуючи, що хоче водою поправити частунок. Інші їли й пили, а Дон Боско забавляв товариство цікавими й дотепними розповідями. Був добрым розмовником, за столом радо виголошував тости, що користувалися великою популярністю.

На нічний спочинок призначав тільки п'ять годин. Одну ніч кожного тижня взагалі не лягав спати, перепрацьовуючи її до білого ранку. Білизну носив з грубого полотна, одягався бідно. Проте робив враження людини, одягненої охайно й дбайливо. Заки виходив з своєї кімнати, не забував переїхати щіткою по своїй знищенній рясі і причесати густе непокірливє волосся. Хлопці знали, яку велику увагу їхній добродій прив'язує до чистоти та до дбайливої зовнішності, тож завжди опоряджали свій одяг і зачіску, заки входили до його канцелярії.

Домівка Дон Боска була надзвичайно скромна: одна кімната служила йому за спальню і водночас за робітню. В ній залишне ліжко, залишний умивальник, великий писальний стіл, два плетені стільці для відвідувачів, мала зализна пічка — ось і все. Стіни біло вибілені, над ліжком Розп'яття і іко-

на Матері Божої. Жадних завіс, жадного килима. Коли одного разу під час довшої відсутності Дон Боска вибілили наново його кімнату і для прикраси дали нагорі барвисту бордюру, Дон Боско казав її стерти. Він хотів жити якнайскромніше. Свідомо відрікався від усякого добробуту і вигод, добровільно вибрав біdnість на досмертну товаришку свого життя.

Дон Боско мав «сріблистий голос», «уна воche арджентіна», як кажуть італійці. Говорив звучним тенором, спокійно й розважливо, на-голосуючи виразно кожне слово. Дзвінкий і м'який тембр голосу, ритм і експресія вимови спрямлювали на слухачів сугестивне враження. Як проповідник і промовець Дон Боско не вживав зовнішніх ефектів, він уникав реторичних прикрас і жестів. Промовляв просто й безпосередньо, без патосу, пристосовуючися до рівня слухачів і переплітаючи бесіду прикладами й анекдотами. Він не мав дару піпиномовного оратора, проте його виступи робили на слухачів глибоке враження силою переконання і своєрідним відтінком меланхолії.

Манери Дон Боска були бездоганні. З найвищими достойниками і з людьми з низів він поводився з тою самою свободною чесністю, привітністю і гідністю. Ніколи не принижувався перед високопоставленими і не пішався ніколи перед біdnimi й малоосвіченими: всяка улесливість і низькопоклонство, подіб-

но як зарозумілість і гордовитість, були чужі його вдачі. Був простий, щирий, безпосередній. Кожен мав до нього доступ і нікому не дав відчути нижчості становища чи освіти. Його простосердість і люб'язність, його щира глибока гуманність відкривали йому шлях до сердець людей. Чарові його особистості не могли опертися ні звичайні сірі люди, ні видатні персони. Особливо на дітей і молодь він мав магічний вплив.

Цей небуденний святий мав один дивний звичай. Він часто говорив про себе в третій особі. Називав себе «Дон Боско» і говорив про Дон Боска немов би про якусь посторонню людину. Важко злагнути психологічні причини такої чудної навички. Може скромність Дон Боска наказувала йому уникати форми «я, я, я...», а може самокритицизм спонукував дивитися на себе збоку і оцінювати об'єктивно свої вчинки, немов то розмова йшла про когось третього.

Дон Боско не думав, щоб свободна поведінка з хлопцями і молодими людьми принижувала його священицьку гідність. Він не любив надутої постави, ненавидів патетичних жестів і великих слів. Не узناєв порожньої формалістики і не звертав уваги на те, «що скажуть люди». Мав свій своєрідний стиль і не думав відмовлятися від нього заради так званої опінії. В початках діяльності, коли Ораторія провадила мандрівне життя, обивателі Торіна обурювалися, коли бачили пан-

отця, що очолював похід обдертих галасливих вуличників або забавлявся з ними на площах. Але Дон Боско нічого собі з цього не робив. Нехай мене, мовляв, вважають за смішаку чи за оригінала! Коби тільки мої хлопці були щасливі... В пізніших роках заходили, бувало, до Ораторії визначні особи, щоб оглянути виховні заклади, про славу яких вони багато чули. Часто траплялося, що ці несподівані гості заставали Дон Боска на подвір'ї, як сидів побіч хлопців на землі, або гасав з ними за м'ячем. Така фамільяність духовної особи з шмаркачами не дуже їм подобалася. До речі, сидіння на землі з юнаками належало в Дон Боска до повсякденних звичаїв. В 1861 році він провадив реколекції в духовній семінарії в Bergamo. В перервах між лекціями проходжувався з семінаристами у саду і не раз сідав з ними на землю, розказуючи їм інтересні пригоди. Така поведінка бентежила ректора семінарії, який вважав, що вона шкодить авторитетові священика й викладача. Але Апостол молоді мав про це інші погляди і не думав міняти своїх звичаїв.

Треба пам'ятати, що такий стиль поведінки з молоддю не мав нічого спільногого з невіхованістю чи розхрістаністю. Навпаки, великопанська ввічливість Дон Боска для всіх свідчила про високу товариську культуру, а його стриманість — про внутрішню дисципліну. Ніхто ніколи не бачив, щоб Дон Боско, сидячи за столом, поклав ногу на ногу або

підпер голову на руках. Його випрямлена постava і гармонійні рухи були запереченням всякого недбалства і нетактовності. Навіть у сні він панував над своїми рухами. Коли одної ночі один з його «синів» увійшов за чимось до його кімнати, Дон Боско спав на взнак, зі складеними на грудях руками, — в такій позі, в якій лежать святі мерці, що їх доводиться бачити в італійських або південно-німецьких церквах у скляних трунах. З його непорушної постаті й обличчя променів неземний спокій. Це самовладання було тим більше подиву гідне, що — як про це вже була мова — з природи Дон Боско мав дуже живий, типічно італійський темперамент. З одного боку — вроджена рухливість, з другого — залізною напругою набута стриманість, оце два полюси зовнішньої появи і поведінки Дон Боска.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ Й МИСТЕЦЬКІ ЗДІБНОСТІ

Дон Боско відзначався зовсім винятковою, просто феноменальною пам'яттю. Схоплював швидко і запам'ятував з найбільшою докладністю те, що вивчав. Що раз за своїв, того не забував довгі-довгі роки. Знав напам'ять ціле св. Євангеліє по-латині й по-італійськи. Проказував з пам'яті великих уступи з творів староримських письменників. Декламував цілі пісні Данової Божественної Комедії. Цитував місця з наукових творів з поданням сторінок книг. Пам'ятав тисячі прізвищ своїх вихованців, теперішніх і колишніх. Мав пам'ять в рівній мірі зорову, що і слухову.

Мав живу багату уяву, але рід його уяви не мав нічого спільногого з фантазією поета. Це була уява конструктора, уява будівничого, що виявлялася у сфері конкретного й практичного. Віщим зором бачив зовсім пластично те, що покищо існувало як ідея в його душі. Був візіонером, але не мрійником. Всі його ідеї, всі його помисли мали за предмет реальні й досяжні. Його ум був ясний і тверезий. Проекти Дон Боска відзначалися сміливістю і широким розмахом; часто вони

були грандіозні. Але вони не були фантастичні в значенні нереальності, недосяжності.

Дон Боско був обдарований бистрою спостережливістю і швидкою орієнтацією. Його очі спостерігали в деталях усе, що діялося довкола. Здібність гострої обсервації, сполучена з надзвичайною зручністю рук, проявлялася, наприклад, у тому, що Дон Боско міг вивчити будь-яке ремесло, коли лише придвигався уважно ремісникові при станку праці.

Завдяки синтетичному способові думання Дон Боско схоплював у кожній проблемі і в кожній справі те, що істотне. Вмів зосередитися на одному предметі, викинувши з свідомості всі враження і думки, що розпорощували увагу. Свої думки висловлював прецизно і ясно. Володів однаково легко пером, що живим словом.

Але найхарактеристичніша властивість умовости Дон Боска — це рідкісний дар інтуїтивного пізнання. Він знав людей наскрізь, читав їх думки, бачив на віддалі, передбачав події, відчував і розумів те, що було недоступне для звичайної людини.

Дон Боско мав широку і солідну освіту. Його спеціальністю, крім теологічно-філософічних знань, була історія і староримська та італійська література. Знав латинську і старогрецьку мови, з новітніх — французьку й дещо німецьку.

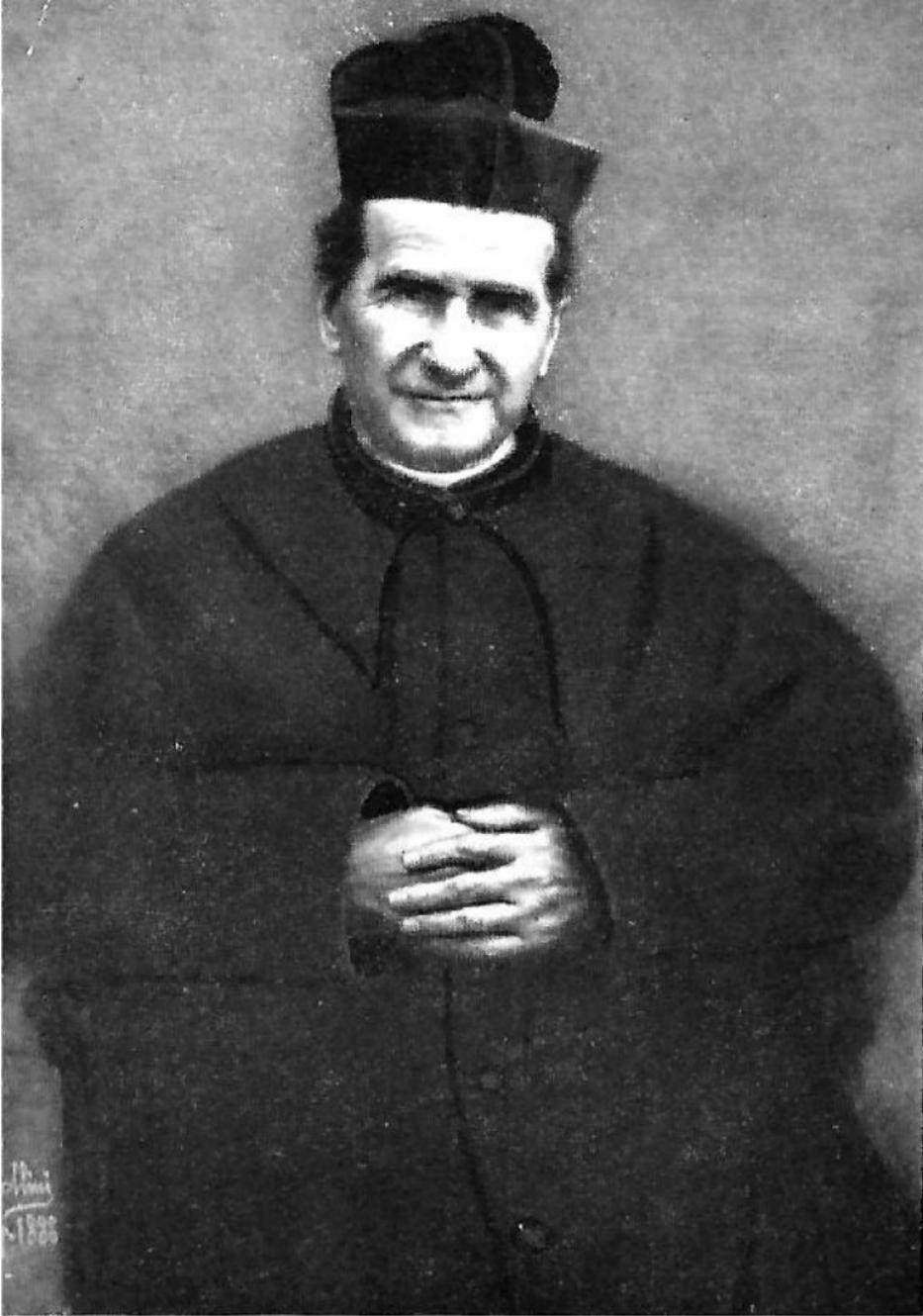
Мав також художні здібності. Дуже любив

музику; грав на скрипці й на органах. Мав абсолютний слух. В перших роках Ораторії компонував для своїх хлопців пісні. Писав для них принагідні вірші і театральні п'еси. Відчував і розумів образотворче мистецтво; особливо був чутливий на красу архітектури. Звичайно, Дон Боско не був творчим мистцем, він був тільки любителем мистецтва. Музика, краса природи, архітектура давали йому насолоду і збагачували його душу.

Коротко кажучи, коли підходить до Дон Боска не як до святого, а як до звичайного смертника, треба сказати, що це була дуже талановита людина. Він був безперечно практиком, не мислителем, не теоретиком. Вся його інтелігенція, всі його заінтересування були скеровані в бік справ конкретних і можливих до здійснення, але трудних і небуденних. Його ум охоплював широкі обрії, його помисловість і продуктивність виявлялися головно у виховній і організаційній сферах діяльності.

Так виглядав Дон Боско на старості літ. Колишній сміливий піонер став батьком великої родини. Енергія, бойова бадьорість і напруженість уступили місце батьківській добрячості й лагідності. — Цей знімок є вирізком з групової фотографії.

Дон Боско в останньому році свого життя: цей портрет був зроблений у 1888 році, кілька місяців перед його смертю. Всерозуміюча і всепрощаюча любов сяє з усієї постаті.

Kоли хочете мати вірну картину, яке враження робив Дон Боско, не думайте про нього як про кабінетного вченого, ані як про відірваного від справ цього світу теолога. Уявіть собі людину дуже активну, дуже рботячу, жваву й погідну, яка має на своїй голові сотні справ і завжди кудись поспішає. Але ця активність не мала нічого спільногого з нервозною метушливістю сучасних людей. В його поспіху і ружливості не було хаосу; навпаки, в них була система і лад. Все в цій особистості було гармонійне, зрівноважене, доцільне. Гармонія і краса його внутрішнього світу накладали печать на його дії.

Важко сказати, котрі духові особливості, що ними відзначався Дон Боско, треба вважати за найхарактеристичніші для нього. Його небуденну працьовитість, чи його скромність і покору? Залізну енергію і витривалість, чи його надзвичайну привітність і люб'язність? Внутрішню дисципліну і стриманість, чи його оптимізм і змисл гумору? Одне певне: що вдача Дон Боска була багатогранна та що різні складники утворювали його істоту. Не легко звести до спільногого знаменника і передати одною формулою різноманітність

його індивідуальності. Деякі властивості його характеру здаються на перший погляд суміжними одна з одною. Як погодити, наприклад, його лагідність з непоступливістю, м'якість з силою, гнучкість з непохитністю, змисл реальності з розмахом і грандіозністю проектів? А проте правдою є, що Дон Боско був одночасно людиною непохитною і гнучкою, правдою є, що тверезу практичність сполучував з сміливою ризиковністю. Котрий Дон Боско був правдивий: реаліст чи візіонер, зручний тактик, що йшов на компроміси, чи упертюх, що ніколи не завертав з дороги? Яким він був насправді: міллим, завжди усміхненим і жартобливим панотцем, чи борцем невтомним, що жив у полоні своєї ідеї? Правильну характеристику утруднює ще й те, що Дон Боско не любив розкривати карт. Хоч був говіркий і радо розказував про свої пригоди і всілякі події, але про життя своєї душі не балакав. Хто ж міг його краще знати, як його довголітній приятель і сповідник, Отець Кафассо? А проте і він висловився про Дон Боска: «Чим довше його вивчаю, тим менше його розумію. Дон Боско — це справжня загадка.» В тому то й річ, що ця безпретенційна і твереза, позірно дуже проста людина, приховувала в своїй душі бездонні глубини. Противенства його вдачі доводять, що земні й божественні елементи сплелися в ньому в одно й витворили довкола нього атмосферу нерозгаданості й таємничості.

Отже пам'ятаймо, що всі позірні контрасти

з'єднувалися в гармонійну цілість і творили суцільну духову формaciю Дон Боска. Тож не пробуймо розв'язувати нерозв'язної проблеми, котрі прикмети його характеру треба вважати за основні, а котрі тільки за похідні. Для вірностi й цiлiсностi його портрету важлива кожна риса, що її занотували у спогадах i бiографiчних прaцяx його сучасники, головно його колишнi спiвробiтники й вижованцi. Перекажемо найхарактеристичнiшi з них. При тому не треба забувати, що розсипанi камiнчики мозаїки не можуть дати уявлення про красу композицiї. Так i окремi особливостi психiки, нехай що змальованi вiрно, не вiддають краси i багатства душi живої людини.

Почнiмо вiд прaцьовитостi.

Дон Боско належав до людей, якi в улюблenu роботу вкладають усю душу. Переходить усяке уявлення, з яким навалом завдань ця людина зумiла упоратися, якi труднощi зумiла подолати. Його днi були вiщерь повнi занятiй, конференцiй, лекцiй, душпастирських i педагогiчних обов'язkiv, побачень, дiлових ходiв, писанини, журналiстичних прaць, листування, тощо; його ночi — зредукованi до мiнiмуму. Завжди ходив з книжкою в руках, з кiпшeni стiрчала друкарська коректa останньої статтi чи брошури, в його головi ройлися черговi пляни. Його думка, його уява i серце не знали, що таке спочинок. Жив у постiйнiй напruzi, прaцовав вiд свi-

таку до пізньої ночі, день-у-день, тиждень за тижнем, рік за роком, не дозволяючи собі на передишку. Вмів працювати за десятьох і працював за десятьох — без застережень, без ознак утоми. Не здав, що таке вакації чи поїздка для розваги. Одиноким відпруженням для нього були розмови й ігри з вихованцями.

Дон Боско вмів зорганізувати собі роботу: в його розкладі годин і поділі занять була система і плян. Навіть коли був перевантажений до останніх меж, не було в його активності ні сліду нервозності чи нетерплячки. Напружував усі свої сили, але робив це з таким спокоєм, з такою лагідною усмішкою, що з його вигляду ніхто не міг догадатися, ціною якого зусилля виконується вся ця величезна робота.

Він любив працю. Відчував природну потребу творити, будувати, дати з себе все, до чого був спроможний, віддати себе цілого своєму життевому завданню. На працю дивився, як на дане йому Богом доручення. Між Дон Боском і створеним ним ділом не можна прокласти межі, бо особа Дон Боска і призначене йому Провидінням завдання — це одне і те саме. Праця не як проклін, праця не як засіб прожитку і вигідного життя, але праця як радість життя, як вияв творчих сил і Небесна ласка, так дивився на працю Дон Боско. Тому він ставив до себе найвищі вимоги і не задовольнявся малими успіхами. Сво-

їм працелюбним життям, своєю невсипущою діяльністю був живим запереченням деструктивного ніглізму і разом з тим був немов персоніфікацією Божої волі, яка конструктивну корисну працю вчинила призначенням людини на землі.

Не менш характеристичною прикметою Дон Боска було вміння володіти собою. Хто не знав Дон Боска юнаком, не міг догадатися, що колись він мав палкий, нестримний темперамент і був склонний до вибухів гніву. Його завжди рівна поведінка, надзвичайна привітність, спокійний голос, стримані рухи, мила усмішка — все це було результатом важкої безупинної праці над собою. Кожен, хто мав з ним до діла, мусів віднести враження, що це рідкісний святий, обдарований небуденною моральною силою. Завдяки залишній внутрішній дисципліні він, навіть у найтяжчих ситуаціях, не тратив нервів. Спеку й холод, великі невигоди під час подорожей, нездужання, дошкульний фізичний біль і всілякі моральні турботи переносив без нарікання, не припиняючи своїх звичайних занять. Чужий йому був неспокій, такий притаманний сучасній людині. Душевна рівновага і доброта просто променіли з його цілості істоти. Найбільше вражала дивна сполучка лагідності з силою.

Сила волі Дон Боска проявлялася не тільки в тому, як він тримав себе в руках, але і в упертому намаганні досягти раз намічену ме-

ту. Коли прийняв якесь рішення і мав упевненість, що воно правильне, коли вірив, що його задум згідний з волею Божою, тоді без вагання працював над реалізацією своєї ідеї. Спокійною ходою ішов уперед, незважаючи на труднощі. Він належав до типу «лагідних упертюхів», що без хвилювання, без нагальності досягають того, чого хочуть.

Десятки проектів, що загал іх вважав за нездійсненні, навіть за безумні, стали дійсністю під руками Дон Боска. Його оптимізм і бадьорість, підсилювані попередніми успіхами, не мали меж. Нема сумніву, що джерелом його оптимізму була надія на Божу поміч і віра в Божу благодать. Без цього надприродного джерела надії і віри годі пояснити собі, звідкіля ця людина черпала свою сміливість у боротьбі з непоборними, здавалося, перешкодами, звідкіля бралася його упевненість у перемозі. Недаром у св. Літургії в день св. Івана Боска (31 січня) знаходиться уривок з 36-го псалма: «Надійся на Господа і добро чини. На Господа здай ти дорогу свою і надійся на Нього, — а Він це зробить.» (Пс. 36, 3-6).

Але Дон Боско був непохитним лише відносно принципів. Щодо тактики, він був дуже гнучкий і, навіть, компромісовий. Коли натрапляв на своїй дорозі непрохідну перешкоду, волів її обійти, ніж форсувати її силою. Умів відкласти справу на пізніше і чекати терпеливо сприятливого моменту. Коли

не міг досягти зразу всього, йшов до своєї цілі етапами. Він вважав, що треба робити те, на що в даній хвилині дозволяють обставини і засоби, не відрікаючись від максимального здійснення проекту пізніше. Треба, мовляв, бути терпеливим і задоволльнитися поки-що малим, а згодом прийде відповідний момент, коли можна буде досягти всього бажаного. Коротко кажучи, Дон Боско був непоступливий максималіст, коли йшло про остаточну ціль, але разом з тим з цього був тверезий реаліст і зручний тактик в доборі засобів і відповідного моменту акції.

Дон Боско мав витончене відчуття так званого «духа часу». Наприклад, він відчував, що у зв'язку з розвитком індустрії гостро актуальними стають господарсько-соціальні проблеми. Він розумів, що капіталізм і нова доба машини, під колесами якої опинилися широкі маси робітництва, вимагають нових засобів діяння в обороні використовуваних. Сам взявся розв'язувати суспільні боліячки в їх найчутливішому місці, а саме в справі використання занедбаної пролетарської молоді. Безмежною любов'ю намагався злагоднити горе робітничих дітей. Любов — це була його відповідь на несправедливість і кривду. Без перебільшення можна сказати, що Дон Боско був одним з перших умів в Європі, що зрозумів важливість соціальних реформ в дусі християнського ідеалу справедливости для всіх людей. Він випередив соціальну енци-

кліку Папи Лева XIII «Рерум Новарум» на півстоліття. Так само далекосяжною була його передбачливість у політичних справах. Дон Боско вважав, що треба поладнati конфлікт між італійською державою і Церквою і треба знайти між ними «модус вівенді». Тоді як ніхто з світських і церковних політиків не вірив у можливість злагоди, Дон Боско взяв на себе роля медіатора між Ватиканом і П'емонтською династією і вив'язався знаменито з цього завдання.

Взагалі, Дон Боско мав велике зрозуміння для новітніх ідей і модерних течій, розумів також спосіб думання новочасної людини та її потреби. Він завжди стояв на передових позиціях у справі модернізації створених ним виховних установ і підприємств. Сам висловився про себе до монсіньйоре Ратті, пізнішого Папи Пія XI, так: — «Дон Боско хоче бути завжди в авангарді поступу». Його захоплювали нові технічні винаходи, як електричний струм, газові мотори, нові друкарські машини, телеграф. Дон Боско приписував велике значення поступові природничих і технічних наук, і вважав, що нема протиріччя між поступом і релігією. Кожен успіх наукових дослідів, кожен крок уперед на шляху пізнання природи і підкорення людству її сил, це — казав Дон Боско — новий тріумф Божої мудrosti, бож людина завдає свою інтелігенцію Господеві. Тому за кожний винахід, за кожне наукове відкриття треба дякувати Творцеві.

Він застосовував нові винаходи у своїх закладах. Напр., змодернізував друкарню Ораторії, закупивши для неї нові друкарські машини, що їх порушували газові мотори. — «Вони дозволяють нам друкувати наші видання у більших тиражах і дати таким чином добру книжку і добру пресу за дешеві гроші» — мотивував свої реформи. Коли почув про швидкість перших парових кораблів, крикнув із захогленням: «Як же це облегшить працю наших місіонерів в заокеанських країнах!» Коли поширилося фотографічне мистецтво, Дон Боско захоплювався цим винаходом і залюбки фотографувався сам або в оточенні своїх співробітників і вихованців.

Піонерський дух Дон Боска, що виявився наймарканінше в діяльності виховних метод, заманіфестував себе в цілій його діяльності. Вакаційні оселі для молоді, професійний вишкіл молоді, загально-освітні вечірні курси для робітничої молоді, церковні відправи опівдні під час обідньої перерви для працюючих, католицькі альманахи й інші католицькі видання — все це були новизни, продумані і впроваджені в життя Дон Боском. Він був насправді «модерною» людиною і випередив свою добу в різних ділянках.

Дон Боско мав погідну й веселу вдачу. Завжди був усміхнений і задоволений: з його обличчя променіла блаженна радість. Любив жартувати, його зауваження вражали дотепністю. Мав гострий змисл гумору. Повторяв

за св. Франціском Салезієм, що «сумний святий — це жалюгідний святий», а за римським святым з XVI. століття, Пилипом Нері, відомим весельчаком і дотепником, казав, що «смуток — це восьмий головний гріх».

Апостол молоді вважав, що погідний настрій і веселість є важливим виховним чинником і тому старався оточувати своїх хлопців атмосферою радости і дати їм якомога більше щастя. Аж до глибокої старости був душою забав ігор в Ораторії, при чому його винахідливість у видумуванні жартів і в організуванні розваг була просто невичерпна.

Дон Боско був тієї думки, що існує тісний зв'язок між погодою духа і релігійністю людини. Він виходив з міркувань, що людина без віри не може зазнати справжнього спокою і щастя, і що, навпаки, глибоко релігійна людина є щасливою, незалежно від успіхів і дібр цього світу. Бо коли ласка Господня наповнює душу, то з неї джерелом б'є цілюща вода душевного спокою і небесної радості.

На особливу увагу заслуговує ще одна риса характеру Дон Боска: його велика скромність. Це не була скромність удавана, скромність позірна, що її зустрічаємо часто у людей, які під маскою скромності приховують свою надмірну честолюбність. Скромність Дон Боска була щира. Його душа була проста, без претенсій, без штучності, без удавання і пози.

Про його скромний спосіб життя і просту, щиро серду поведінку з людьми була вже мова. Скромність Дон Боска проявлялася ще і в тому, що він не приймав жадних почестей і титулів. Коли Папа Пій IX хотів йому дати титул папського шамбеляна, Дон Боско не хотів прийняти це відзначення. Щоб не образити Папу відмовою, він жартома ставився відкараскатися від пропонованої чести. Він сказав: — «Тож то мої хлопці витрішили б очі, якби Дон Боско вернувся з Риму як монсіньюре! Думаю, що вони не ставилися б до мене з такою щирістю, як досі, коли б мусіли мене титулувати, і не мали би сміливості сіпати мене при забавах сюди і туди, як це вони люблять робити. Також не міг би я ходити по людях жебрати на Ораторію, бо світ вважав би мене за багача, коли б коломого прізвища стояв високий папський титул. Святіший Отче, дозвольте мені залишитися до смерті Дон Боском.»

Також коли уряд хотів відзначити його високим державним орденом, з яким був сполучений титул лицаря, Дон Боско відмовився від цього відзначення. «Пане міністре, — сказав він — мої пустуні почувалися б ніяково, якби мусіли називати мене „пане лицарю“. Я не можу робити їм цієї прикости.»

В міру того як ішли роки і слава Дон Боска поширювалася, він ставав щораз скромніший, щораз покірливіший. Його безмежна простота і покора робили ще більше вражен-

ня, ніж його досягнення. Без усяких титулів і орденів, без високих становищ, без усякого зовнішнього блиску він сяяв прикметами своєї душі і своїми ділами.

Сучасники Дон Боска змальовують його як вірного друга, що не забував своїх колишніх товаришів і не цурався тих, що залишилися бідними селянами. Змальовують його, даліше, як людину надзвичайно гостинну і щедру; ділився останнім, віддавав дослівно останню сорочку. Був добродієм бідних, опікуном долею битих; особливо співчував людям, які раніше були заможні й займали передове становище, але згодом опинилися в біді. Не забував нікого, хто будь-коли зробив йому послугу. Невдячність супроти людей, що від них ми зазнали добра, вважав за дуже погану рису характеру. Чесноту вдячності старався присвоїти своїм вихованцям: кожного дня вони молилися за добродіїв і приятелів Ораторії. Образи і кривди прощав цілковито і раз назавжди. «Помстою християнина — молитва за тих, що нас скривдили» — казав. В заповіті, писаному на ложі смерти, давав своїм послідовникам такі поуки: «Намагайтесь з противника зробити собі приятеля. Не нагадуйте собі ніколи образ, що їх ви вибрали. Не думайте ніколи про заподіяну вам шкоду і кривду. Те, що ви раз пробачили, пробачайте і забувайте остаточно.»

З усіх великих прикмет душі Дон Боска найбільшою прикметою була його любов до

людей. До нього стосуються слова св. Апостола Павла: «Зодягнітесь, як Богом вибрані святі й улюблені, у сердечне милосердя, доброту, покору, лагідність, терпеливість! Ставтеся доброзичливо один до одного і прощайте собі, коли б хто мав проти кого яку скаргу; як Господь вам простив, так робіть і ви! Але над усім тим майте в серці любов; вона — одяг досконалости.» (Лист до Колосян 3, 12 - 14).

Відзначався він чеснотою милосердя і добротою, покорою і лагідністю, терпеливістю і вибачливістю. Але насамперед відзначався любов'ю. Любов була основною істотою його душі. Йдучи за прикладом святого, що його вибрал собі за покровителя, казав: «Серце промовляє до серця». І в першу чергу звертався до сердець людей.

Такою людиною був Апостол молоді. Був невтомним борцем, в душі якого горів святий вогонь посвяти. Мав героїчну вдачу, але його героїзм був без патосу і без претенсій. Був сміливим піонером, що вірив непохитно у своє покликання. Був організатором на широку скалю. Мав душу просту, велику й міцну. Був одночасно непоказним і імпозантним, по-кірливим і великим. Мав серце голубине, сповнене безмежної доброти і любови до близких. Був людиною надзвичайно милою і чарівною. Був твердий як діямант, ніжний як найчутливіша мати. Прокладав шляхи в

майбутність, здійснивав пляни обраховані на вічність.

А проте, всі його прикмети ума, характеру й серця ще не пояснюють, в чому лежала таємниця його фасцинуючого впливу на людей, особливо на молодь, і в чому лежала таємниця його успіхів. Селянська дитина, пастушок з Беккі, що не мав ніколи зайового сотика, збудував за свого життя 250 виховних закладів і примістив в них 130.000 юнаків. Життя і діяльність Дон Боска, при всій його простоті, — неймовірно таємничі. Чар його особистості і його сугестивна сила належать до сфери надприродного. Його найвищі якості й найглибші основи його успіху лежать в його святості.

РОЗДІЛ IV

ПЕДАГОГ

Оце Доменік Савіо, улюблений учень Дон Боска, що мав славу «найкращого юнака Ораторії». Доменік помер 9 березня 1857 р. у п'ятнадцятирічному віці життя. Юнак з задатками святости під виховним впливом святого сам став святым. Доменік Савіо був канонізований 1954 року.

Bихователь з Божої ласки, що своїми виховними ідеями і своєю виховною діяльністю випередив на десятиліття своє покоління і проклав шляхи для новітньої педагогіки, не залишив нам книги про свою педагогічну систему. Цей парадоксальний факт тим дивніший, що Дон Боско вмів і любив писати. Коли його послідовники настоювали, щоб з'ясував свої педагогічні погляди на письмі в основній праці, бож такий педагогічний посібник їм необхідний і необхідний буде майбутнім поколінням Салезіян, геніяльний практик відповідав: «Робіть так, як Дон Боско!» Цей вислів доводить, що вся виховна дія Дон Боска походила з інспірації. Він виховував молодь так, як творить мистець: не думав про правила, не думав про теоретичні основи своїх виховних засобів. Методи, що ними він послуговувався, були спонтанні, а не видедуковані з доктрини. Його вроджений педагогічний талант підказував йому з непомильною певністю, яких в даний момент треба вживати способів, але він не думав про те, щоб свої інтуїтивно відчути засади систематизувати й теоретично їх обґрунтувати.

В міру того як Салезіанські виховні інсти-

тути поставали по цілій Італії і згодом в інших країнах, їх працівники дедалі частіше і щораз наполегливіше зверталися листовно до Торіна за порадами і директивами. Бож не всі члени педагогічного персоналу цих віддалених закладів мали змогу вивчити з власного спостереження Дон-Боскові виховні методи. Здавалося якийсь час, що Основоположник, під натиском своїх послідовників, переміг вроджену нехіть до теорії: він прирікав, що візьметься до писання і викладе на папері свої виховні погляди. Але плянована праця не побачила ніколи денного світла. Дон Боско, який на все знаходив час, не знайшов часу, щоб сформулювати й умотивувати теорію свого виховання. Вважав, маєтися, що це була б зайва втрата часу. Його стаття з 1887 р. під заголовком «Превентивна система у вихованні молоді» кінчається таким характеристичним реченням: «Зрештою вважаю всякі правила за безцільні». Себто віртуоз педагогіки вважав, що шкода часу на теоретизування про виховні справи, бо ніхто з теорії не вивчить виховного мистецтва. Скоріше можна його вивчити підглянувши способи досвідчених вихователів і наслідуючи їх.

Письменницька спадщина Дон Боска на виховні теми кількісно і якісно дуже вбога. Згадали ми вгорі статтю про превентивну систему виховання. Годі її вважати за науковий підручник педагогіки. Це тільки невеликий нарис, що крім короткого теоретич-

ного вступу дає жмуток практичних порад керівникам Салезіанських виховних домів. Подібний практичний характер має зворушливий так званий «римський лист», писаний у травні 1884 р. в Римі до співробітників у Торіні: це немов заповіт Батька для синів. Деякі загальні зауваження на виховні теми можна знайти в регламентах, що їх Дон Боско укладав для Салезіанських інститутів у різних стадіях їх розвитку, від 1847 до 1877. Також в його приватних листах розсипані думки про виховну справу.

Для пізнання педагогічного мислення великого вихователя першорядне значення мають матеріали з другої руки, а саме записи, звідомлення і спостереження товаришів його праці та його вихованців. Вони з великою старанністю і любов'ю записували те, що чули з уст свого учителя і що самі бачили. «Пригляньтеся, як я це роблю, і йдіть по моїх слідах!» — заохочував їх раз-у-раз незрівнянний майстер виховання.

Ходімо ж по слідах Апостола молоді і спробуймо зі збережених фрагментів з реконструювати суцільну будівлю його педагогіки.

тозапасчел бинокаратеца і ти біло котпоглем.
Хоупре: моногр норннаа 67н 3арекін р

ымора, туд окоопнини моногр біл ая.
опархіяспа жімог ойн — ойн непіна непед-
аж яо хангнин, коян айн сакннае. Тінноміпа
айн хангнин, коян айн норннаташса зі ені,
занит. Тінега бинокарати норарорі бесб жеті,
ном, туд, нонепіне, хімут 67нніт бенакратаны
біл. Замодірана норннам монха тарнн ин-
діл. На штатана Ілон Бокко дае тарк білндо-

снцемъ?

Ніет, коян айн хое цюкярати ніпебентіні
норкпетто касжын, мae норннатаң біло жіліп-
хойн бинокарати норнната? А оны,
бинокарати ніпебентінікка? Екінш замодіжкінш за-
тпілун! «Екінш замодіам мae норкпетто моннин: «Не
came, туд ашерннати то пілінн? Ін не не та
ак же та ешкінніті погонн? Ін не не та
шантте ти монжироцн яшарн тіпшнн!»; але
моногр ехокната з ніпебентіні «Азопол!», «Не
«замодіранте норннам!», «Не жонькрайте, туд о
жик модіранте норннам!». Тінеко крастан:

Тыт тінега спа3ы білнморіктн на гымбін, туд

на оодарзкія і жіңннннин.
бінн, туд бинокаратецик не жонькрай мo норкпет-
ніпебентінік меттойіл етпопті кеппн етаторы залі-
біло тінега шангарецик ти жіліпса саралы. Тін-
бина монеңінкін кр мопа жіліп и 3арон, туд о
туд моногр чипннмаға оодарзкія ти ніп-
моногр монннаа а үйніт бенакратан. Тінега,
бахні харнненоро 3арон 3арон, норнн ақро
ніпебентіккірітіпса. Пін не а сінномы бенкөн-

БИХАМА БИХОВАННАЯ ИПАРНЯЯ ГОМАННОГО МО-
ТАРОК ИПЕРЕХТНЯА СНСТМЯ АБОЖИНАР МО-
БАУКЫ, АДЕ ПОДНЯР УЕ ТАК, ЧО РОНКН ПОЗЫМІ-

НЕРНЯА СУПАРХПОЛО НЕГАРОРА.

СТРАХОМ НЕДЕЛЯ КАПАНН, ЧЕ КАСАПНЯА МЕТОДА,
ПУПОПОМ, ИПДЖИМЕННЯМ АКТИВОСТИ МОДОУІ
СНСТМЯ ИПАРНЯЯ СЫОПИЦТО, СОРНУИИМ
ЯКҮЕ ИХ НОПЫУМЕННЯ, ЧОЖИ БИН КАПАЕ. ПЕМПЕ-
СТОЙН НА СТОПОХІ ІНЧИНИИИН, ЧЕГАРД
СКА ЖЕПКЕБАА ИПОЛОЖИҮЕ ЗАКОНН, ЧЕГАРД
ИПОРОМОЛҮЕ НАКСАН И ЗАГОПОНН, АК ЖИКТАП-

БОНА ИПНДОМН ПЕМПЕСНЯД СНСТМН, БОНД

АЛХАН.

БАРН ЕТНЫНД ЗАСАДН И ИПАРНЯЯ АОГПОЛ НОРЕ-
БИХОВАННАЯ ААСЫ И НЕ ЖАЕ ИМ НАРДАН НОПЫУІ-
МЮСК ЗАГОРД. ЧЕГЕРХТНЯА СНСТМЯ НЕ ЗАЖИИДЕ
ПОД, ЧОД БОНА НЕ МАЛА СУПОМОЖНОСТИ ПОДНЯ-
ЖАДЖИИНОД ОМІКОД И ТАКОД НЕСТОД АТМОСФЕ-
ЕРИДАН ИПОРНЯМ. ЧЕГА ОРОНДЫ МОДОУІД ТАКОД
БАРДА ГАРНЯР А ТОМЫ, ЧОД БИН ТОРННЕН ЗАНО-
КИДАЕ ПИЛҮҮДЕ АПГЫР. ОЧОНДЕ ЗАБАНАНА БИХО-
ДАПЕСЧНЯД. БИН ЗАБАЖАРПЕДА ЗА НЕПМЮОД, БИХ-

О БОСКО БИЖПІАНДЕ АБИ СНСТМН БИХО-

Дон Боско апелює до своїх послідовників і посередньо до всіх учителів: Будьте завжди з молоддю! Будьте з нею не тільки в школі і в церкві, але передусім під час дозвілля! Дотримуйте їй товариства на прогулянках, в театральній залі, а предусім на шкільному подвір'ї і на спортивному майдані! Беріть активну участь у грах і забавах хлопців! Поділяйте їх сміх і веселість, виявляйте зацікавлення тим, що їх цікавить! Молодь мусить почувати, що вихователі є завжди з нею і для неї. Не слід допускати, щоб хлопці нудьгували або щоб були залишені без уваги. Коли вони будуть заняті з ранку до ночі і перебуватимуть постійно в товаристві учителів та під їх доглядом, тоді вони не матимуть нагоди до провин.

Міг би хто піднести закид, що система постійного догляду зводить ролю вихователя до ролі тюремного сторожа чи поліційного агента. Нічого подібного! Постійний нагляд за вихованцями, як його розуміє Дон Боско, не має нічого спільногого з тюремним чи поліційним режимом. Учитель піклується про юнаків і стежить за ними в характері їх приятеля і батька. Між ним і хлопцями панують дружні взаємини. Хлопці відчувають його доброзичливість і розуміють його найкращі інтенції, тому вони охоче піддаються його опіці й порадам. Як мати стежити за кожним кроком малої дитини, що вчиться ходити, так вихователь не повинен спускати юнаків з очей, бож вони ще не вміють відрізняти до-

бро від зла і ставити самостійно чоло небезпекам життя.

Велика небезпека грозить невиробленим характерам від злого товариства і злих книжок. Протидіяти цій небезпеці можна тільки, оточивши молодь безнастаним наглядом, що не допускає до того, щоб молоді недосвідчені істоти підпадали під небажані впливи і формувалися за невідповідними зразками. Адже і городник охороняє молоді деревця від подувів морозяного вітру і негоди. Дозволити юнакам ходити самопас — це те саме, що віддати їх на поталу вулиці. Треба заощадити недосвідченій молоді рани, що залишають сліди на все життя. Сторожка і тепла опіка охороняє молоді душі від скалічення і бруду. Слід пам'ятати, що причина більшості провин хлопців лежить не в них самих, не в їх злих характерах, а у відсутності доброї опіки над ними. Юнаки з природи нерозважні і пустуни; тому треба бути вибачливим для їх провин, що мають своє джерело в молодечому темпераменті і молодечій нерозсудливості, але, з другого боку, слід бути на сторожі, щоб ці характеристичні для молоді властивості не вийшли поза межі моралі.

Отже, ще раз і ще раз: Не дайте молоді нагоди до гріха, а вона не буде грішити! Унеможливіть хлопцям бути злими, а вони будуть добрі! Слід їх займати і пильнувати, слід завжди і скрізь бути з ними, виявляти

інтерес до їх радошів і турбот, до їх родинних відносин, давати їм поради і робити їм зауваження. Тоді педагогічний нагляд не буде хлопцям тяжіти, навпаки, вони будуть горнутися до вихователя, бо бачитимуть в ньому свого доброзичливого дорадника і приятеля. Таким чином превентивна метода виховання не тільки зробить зайвими суворі кари, але й підійме хлопців на вищий моральний рівень. Бо щоб задоволити улюблених вихователя, юнаки стануть здібні до вчинків, що вимагають від них опанування егоїстичних нахилів, і відмовляться від злих навичок.

Успішність превентивної методи залежить від вихователя, чи, точніше кажучи, від його ставлення до учнів. Тільки такий учитель зуміє орудувати з користю цією методою, який ставиться до молоді з довір'ям, доброю і любов'ю. Тоді і молодь відплатить учителеві тою ж монетою. Довір'я, доброта і любов — оде три головні чинники запобіжної виховної системи, три стовпи виховної профіляктики.

«БЕЗ ПОЧУВАННЯ НЕМА ДОВІР'Я, А БЕЗ ДОВІР'Я НЕМА ВИХОВАННЯ»

Hа думку Дон Боска, стосунок між учителем і учнем повинен спиратися на взаємному довір'ї. Великий майстер виховного мистецтва твердив, що «неможливо виховувати молодь, коли вона не має до нас довір'я». Слід пам'ятати, що тільки до того вихователя молодь відчуває довір'я, який ставиться з довір'ям до неї та показує їй це на кожному кроці. Тоді довір'я вихователя виклике аналогічні почування в серцях хлопців.

Дон Боско був оптимістом в оцінці людської натури: він вірив, що люди з природи добрі. Зокрема він довіряв молоді. «В кожному юнакові, навіть найбільш невдалому, є певний пункт доступний для добра. І перше завдання вихователя — знайти цей пункт, розшукати що чутливу струну молодечого серця.» Саме до цієї вразливої на добро струни молодечої душі апелював Дон Боско своїм довір'ям. Сказати хлопцеві: «я тобі довірюю» — це те саме, що піднести його морально. Довір'я ублагороднює юнака. Воно має сугестивну силу, що стримує молоду людину від зла, дає їй віру в себе та лікує її почут-

тя меншеварти. Навіть найгірший гуль-
тай, навіть злочинець відчуває пошану до
того, хто обдаровує його довір'ям, і не хо-
че показатися гіршим, за якого його вважа-
ють. Моральна підтримка, що її педагог дає
молодій людині своїм довір'ям, робить чуде-
са: вона перероджує молодця і дає йому си-
лу перемагати недомагання свого характеру.

Також тоді, коли педагог зробив з вихован-
цем злі досвіди, він не повинен відвернутися
від нього з відразою, виявити йому погорду
і засудити його раз назавжди. Треба вірити
в добру волю молодої людини, навіть коли
вона робить грубі помилки. Завдання вихо-
вателя — подати потопаючим руку і витяг-
нути їх на беріг. Недопустима річ, щоб дити-
на відходила від нас зневірені в своїх си-
лах і заведена в своїх надіях. Дон Боско
твердо вірив, що в душі навіть зіпсованих
підлітків жевріє іскра благородності та що
вихователь може роздути цю іскру в полум'я.
Нехай же педагог шукає сприйнятливого на-
добро місця душі юнака, а коли таке місце
знаєде, нехай ударить по ньому мов по стру-
нах. Навіть зі скали може ринути джерело
живої води.

Яких надзвичайних результатів досягав
Дон Боско, обдаровуючи юнаків довір'ям, не-
хай про це свідчить наступний приклад. До
круга діяльности захисника нещасної моло-
ді належала душпастирська опіка над моло-
дечими в'язнями. На весні 1855 року, перед

Великоднем, він провадив релігійні науки для трьох сот малолітніх порушників закону, що відсиджували кари в одній з торінських тюрем. Дон Боско вмів підійти своїми проповідями до звихнених молодців: вони поводилися під час релігійних лекцій без зачіду, а після їх закінчення всі приступили до св. Сповіді і св. Причастя. Щоб виявити їм своє задоволення та зробити їм приемність, Дон Боско придумав таке: він забере хлопців на цілоденну прогульку в околиці Торіна. Нехай вони, мовляв, відідхнуть свіжим повітрям, нехай натішаться сонцем і свободою! А ввечорі він приведе їх назад до в'язниці.

Коли Дон Боско звернувся з цим проектом до директора в'язниці, той видивився на нього як на несповна розуму. — «Що? Три сотні молодих розбішак ви хочете взяти на прогульку? Вони ж вам зроблять бешкет, по-втікають і ні один не повернеться до в'язниці.» Також начальник поліції сказав рішуче «ні». Дон Боско відкликався до останньої інстанції: до міністра Ратацці. Той, після вагання, дав свою згоду: — «Добре, беріть їх на цілий день за місто. Я дам наказ, щоб переодягнені по-цивільному поліції були поблизу і на випадок необхідності допомогли вам утримати порядок та привели арештантів назад.» Але Дон Боско не хотів чути про охорону поліції. — «Ні, пане міністре. Карабінерів мені не треба. Я беру на мою відповідальність, що в'язні не порушать порядку та що всі вони повернуться ввечорі до арешту. В

противному разі ви мене арештуйте.» Міністер вкінці погодився.

Напередодні прогульки Дон Боско звернувся до молодих гультяїв з таким апелем: — «Мої приятелі, я хочу взяти вас завтра на прогульку. Чи я можу бути певним, що жаден з вас не втече? Чи будете добре поводитися? Я за вас заручився моїм словом і покладаюся на вас усіх.» — «Так, так, ви можете нам вірити, ми будемо порядні!» — вигукували арештанти. Найемоціональніші з них грозили, що поломлять кості тим товаришам, які посміли б наразити їх опікуна на прикорості. Наступного дня вранці тюремні ворота відчинились і випустили триста молодих ледарів, що під проводом Дон Боска вирушили в похід. Тюремні сторожі підсміювались іронічно з наївного панотця: скільки птахів, вилущених на волю, вернеться назад до клітки? ... Як же вони витріщили очі, коли ввечорі побачили, що не бракує ні одного в'язня! Молоді гульвіси поводилися на прогульці дуже коректно. Вони виконували акуратно всі доручення Дон Боска, виявляючи йому пошану і любов.

Довір'я, як педагогічний засіб, в'яжеться найтісніше з добротою вихователя і його любою'в до вихованця. «Без почування нема довір'я, а без довір'я нема виховання» — казав Дон Боско. До молоді слід ставитися тепло і добросердно, тоді й вона відплатить учителям відданістю і вдячністю. — «Нам треба притя-

гати до себе молодь і усувати все, що її від нас відсторонює. Ми самі мусимо старатися зблизитись з хлопцями й до них пристосуватись. Слід поділяти їх радощі, слід до них уподібнитися.»

Так говорив Дон Боско в розмові з кардиналом Тості під час свого перебування в Римі в 1858 році. Приводом до розмови були спільні оглядини одного римського хлоп'ячого приюту і критичні зауваження Дон Боска про тамтешні суворі виховні методи. Холодній суверості цього заведення Дон Боско протиставляв виховання сперте на приязні і доброті. Кардинал недовірливо похитував головою. Погляди торінського священика не дуже потрапляли до його переконання. — «Чи бажаєте, еміненце, бачити, як це робить Дон Боско? Де можна зустріти в Римі більші гуртки підростків, що граються і пустують? На Піяцца дель Попольо? Ідьмо зараз же туди!»

Поїхали каретою кардинала. Князь Церкви залишився в кареті і крізь вікно стежив уважно, що робитиме Дон Боско. Коли той підійшов до гуртка розваблених юнаків, вони, побачивши духовну особу, розбіглися в різні сторони, мов стадо сполошених горобців. Іронічна усмішка промайнула на обличчі кардинала: ось тобі, мовляв, результати модерного виховання... Але Дон Боско не вважав себе за побитого. Приязнім жестом і привітними словами він кликав за хлопцями. Деякі з них затримались і з ваганням пі-

дійшли близче. Дон Боско почав з ними розмову; дав їм малі даруночки, розпитував про їх домашні відносини, про школу, про їх улюблені гри. Гурт довкола нього більшав. Тоді Дон Боско запропонував юнакам продовжувати перервану гру і дозволити йому брати в ній участь. Кілька хвилин пізніше кардинал Тості побачив незвичну картину: то-рінський панотець, піднявши злегка сутану, бігав і грався з хлопцями на прилюдній площі. З усіх кінців цієї величезної площі, одної з найбільших і найкращих в Римі, стягалися громади підлітків. Дон Боско знайомився з новоприбулими; для кожного мав приятнє слово. Коли він згодом хотів розпрощатися з своїми новими римськими приятелями, всі ви-словлювали жаль, що отець їх покидає, і ста-ралися його затримати. Вкінці хлопці уста-вилися в шпалери і супроводили Дон Боска до карети оплесками й окликами «нехай живе!». — «Ви бачили, еміненці?» — спитав Дон Боско кардинала. Князь Церкви задум-ливо спустив голову.

Таких результатів досягав Дон Боско, на-віть коли мав діло з молодими арештантами або з юнаками, зустрічними на публічній пло-щі. Оскільки багатше жниво приносила його метода довір'я і доброти в Ораторії, де молодь стояла під його довголітнім виховним впли-вом!

Проте не довір'я і не доброта займають у педагогічній системі Дон Боска центральне місце. Центральне місце належить любові. Любов вихователя до молоді — це, на думку Дон Боска, основна животворна сила, що дає змогу оформлювати молоду людину. Всі прикмети, що їх повинен мати вихователь, а саме терпеливість і вибачливість, лагідність і привітність, ідеалізм і співчутливість — усі вони мають своє джерело в любові. Також добрячість і довір'я випливають з любові.

Учитель повинен говорити з учнем мовою серця. Щиро любити молодь і подбати про те, щоб вона його любила — це передумова успішності всіх виховних заходів. — «Якщо хочете, щоб вас слухалися, подбайте, щоб вас любили!» — казав Дон Боско своїм послідовникам.

З любов'ю зв'язана тісно проблема виховного авторитету. Всупереч тодішнім поглядам, що нібито авторитет залежить від суверої дисципліни і гордої та недоступної постави вихователя, Дон Боско твердив, що хто хоче мати авторитет, той мусить здобути лю-

бов. Не слід боятися, що лагідність і добра-та зменшать повагу педагога. Навпаки, справ-жній вторитет спирається на любові. Коли вчитель прихилить до себе серце молодої істоти, він матиме на неї вплив і дістане в свої руки ключ до формування її характеру. Учитель, що його молодь любить, може давати поради й робити їй зауваження, може провадити вихованців по щаблях щораз ви-ще і вище. Отже для вихователя дуже важлива річ уміти з'єднати собі хлопців, бо від цього залежить їх слухняність і їх шире від-ношення до нього.

Виникає питання, що повинен робити ви-хователь, коли він хоче оволодіти серцем дитини чи підлітка. На цю тему Дон Боско ви-словлює надзвичайно інтересні думки. Він каже: Чи хочете, щоб вас любили? Любіть! Це перша передумова для того, щоб при-дбати собі прихильність молоді. Хто хоче, щоб молодь його любила, той мусить її лю-бити. Але цього ще не досить. Слід зробити ще дальший крок. Ви не тільки повинні ва-ших учнів любити, але, подруге, ви мусите їм це виявити. Вихованець мусить спостері-гати і відчувати, що він є вами люблений. Треба йому це показати, треба йому дати без-сумнівні докази вашого почування. Треба йо-го оточити атмосферою доброзичливості і лю-бови. «Хто хоче, щоб його любили, мусить дати по собі піznати, що він любить» — ось чудотворний рецепт Дон Боска.

Як же цей святець знов таємниці людсько-го серця, зокрема серця дитини, спраглого тепла і ласки! Він уболівав над тим, що молоді істоти не дістають від опікунів стільки сердечності і ніжності, скільки потребують, інколи не дістають їх навіть від батьків. То-му він раз-у-раз пригадував своїм співробітникам: Не будьте скупарями! Не шкодуйте вашого труду, не щадіть скарбів ваших почу-вань! Любіть ваших вихованців і виявляйте їм вашу любов, тоді й вони відплатять вам вдячністю, щирістю і довір'ям! Все дістанете від молоді, коли обдаруєте її доброю усміш-кою і ласкавим словом, сердечним заінтере-суванням і теплим співчуттям. І не забудьте добавити до цього веселий жарт! Коли мо-лодь знатиме і відчуватиме, що ваше серце наповнене любов'ю до неї, коли між вами і молодою людиною нав'яжеться нитка об-опільної відданості, тоді будьте певні успіху ваших виховних заходів!

Це були засади, що їх Дон Боско застосо-вував у своїх виховних закладах. Його гаряча любов до близнього була вогнищем, що грі-ло всіх працівників і всіх учнів Ораторії. Дон Боско вважав себе за батька великої грома-ди юнаків. Кожен вихованець мав завжди до нього доступ, кожного він зустрічав тепло і привітно, кожен міг відкрити йому своє сер-це і шукати в нього поради і розради. Він лю-бив їх усіх, як рідні діти, що їх під його опіку віддало Провидіння. Любив їх усіх од-

наково і не робив між ними різниці, бо, на його думку, не вільно вихователеві фаворизувати одних учнів і поводитися менш приятно з другими. А проте, цей чародій не тільки полонював серця усіх, але ще досягав того, що кожному хлопцеві здавалося, що саме він займає в серці Дон Боска виняткове місце та втішається його особливою симпатією, що саме він — обранець. Як же хлопці переганялися, щоб своєю працьовитістю, доброю поведінкою і побожністю виправдати довір'я і надії Опікуна!

З нагоди урочистого посвячення Ораторії в 1852 році Дон Боско так говорив про свої почуття до вихованців: «Коли б хто з вас спітав мене, чи я люблю моїх юнаків, я відповів би: я люблю їх і люблю всіх однаково. Це так якби мене хто спітав, чи я люблю мою руку і мої пальці. Ніхто ж добровільно не дав би згоди на те, щоб йому відрізали один палець. Так само я не хотів би втратити ні одного з моїх юнаків.»

А оце другий цитат з вечірньої промови Дон Боска до вихованців. (Про його звичай говорити щовечора коротке «добре слово на добраніч» — буде ще мова). — «Ми всі біжимо наперебій до мети, щоб виграти як нагороду прекрасний вінець. Я веду, ви — поспішаєте за мною. Тому зрозумійте, що я завжди є для вас і тільки для вас, удень і вночі, вранці і ввечорі, кожної хвилини. Я нічого іншого не хочу, як вашого добра, морального,

духовного і тілесного. Ви повинні вважати мене за вашого приятеля, а не за наставника. Не бійтесь мене, але ставтеся до мене з довір'ям. Цього я бажаю, про це я вас прошу, цього я від вас чекаю, бож ми — ширі друзі. Будьмо всі одним серцем і одною душою! Будьте зо мною відверті й чесні, як я з вами є чесний і відвертий. Хто з вас знаходиться в небезпеці, нехай мені це скаже і зіпреться на мене. Хто провинився, нехай не пробує ховатися, але старається направити помилку. Коли я від вас самих довідаюся про ваші труднощі, я знайду способи, щоб покерувати справою для вашого добра.»

Такою мовою говорив Апостол молоді до своїх дітей.

Педагогіку Дон Боска можна назвати виховною системою любові. Бо саме любов він вважав за наймогутніший виховний чинник. Усе, що вихователь говорить, і все, що він робить, і навіть тоді, коли він докорінно карапає, повинно, на думку Дон Боска, випливати з любові. Любов повинна лежати в основіожної виховної дії. «Люб'язність в мові, в учинках і в упімненнях полонює всіх і все» — твердив Дон Боско. Любов є критерієм доцільності виховних засобів. Любов ублагороднє вихователя і вихованця. Любов є передумовою і запорукою успішності виховання.

Одно з останніх слів, що його Дон Боско сказав на ложі смерти до свого наступника

Дон Руа, було: «Роби, щоб тебе любили», себ-
то поводися так, щоб тебе любили, подбай,
щоб тебе любили. Це був останній заповіт ви-
хователя з Божої ласки для синів і посеред-
ньо для всіх опікунів і учителів, для всіх лю-
дей, що мають до діла з молоддю.

Щоб зрозуміти виховні методи Дон Боска,
слід пам'ятати, що з серця цієї святої людини
плив невичерпний струмінь всепрощаючої,
всерозуміючої і всепереможної любови.

ВИХІДНА ТОЧКА ВИХОВАННЯ — ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ ДИТИНИ

Kоли до Ораторії прибував новий юнак, Дон Боско старався перш за все пізнати його характер. Це була перша річ, від якої він починає свої виховні заходи. І те саме він радив робити своїм співробітникам. Вихователь повинен уважно приглядатись до вихованця і добре його пізнати. Слід стежити за юнаком особливо під час дозвілля, звертаючи увагу на його звички, на те, що він говорить і що робить, навіть на всілякі дрібниці. Дон Боско радив своїм послідовникам записувати в окремому зошиті спостереження і помічення про хлопців, нотуючи, як вони походяться з товаришами та як супроти учителів, записувати також зазнані з учнями невдачі, а передусім старатися вхопити характеристичні риси їх вдачі. Він сам провадив таку записну книжку з сотнями прізвищ вихованців Ораторії і коло кожного прізвища записував свої спостереження.

Дон Боско відрізняв чотири засадничі типи учнів: добрих хлопців, себто типи з переважно позитивних прикмет характеру; середніх — з рівновагою позитивних і негативних

властивостей; тяжких — так звані проблематичні типи, і злих. До кожної категорії поручав стосувати інші виховні методи. Особливу опікою слід оточити «тяжкі» діти. Не вільно спускати їх ніколи з очей, однаке догляд над ними мусить бути дискретний, щоб вони його не помітили. До «тяжких» хлопців треба ставитись приязно і не виявляти їм ніколи найменшого недовір'я. В присутності товаришів не слід таких юнаків хвалити, ні їм докоряти.

Отже, перше завдання, що від нього вихователь повинен почати, — це пізнання дитини чи юнака шляхом емпірії. Наступний етап — це спеціалізація виховних засобів, за вимогою пошанування індивідуальної вдачі вихованця. Про психологічну педагогіку ні про педагогію нікому в половині минулого століття і у сні не снилось, проте Дон Боско знов, що дитина — це істота з іншою психічною структурою як доросла людина. Він зовсім ясно усвідомлював, що коли виховання має бути успішне, воно мусить пристосуватися до індивідуальних властивостей дитини та до законів її психічного розвитку. Виходячи з засновку, що кожна дитина — це неповторна індивідуальність, з своєрідними, тільки її властивими здібностями і недомаганнями характеру, Дон Боско вважав, що виховання мусить брати до уваги особливості вдачі дитини. І не тільки треба брати їх до уваги, але ще треба їх шанувати. Учитель мусить ду-

же берегтися, щоб не поводитись з усіма вихованцями за однією схемою та щоб не помилитись в оцінці характеру молодої людини. Педагог не повинен забувати, що душа дитини створена за Божим образом і подобою, тож не вільно придушувати молоду істоту чи самовільно її переінакшувати. Розвиток і розквіт вроджених дитині здібностей — одне з основних завдань виховання: воно має допомогти молодій істоті стати собою.

Дон Боско пішов ще даліше: він заговорив про такі невідомі в ті часи речі, як пошанування гідності дитини та її свободи. Пошана гідності дитини накладає на вихователя обов'язок не принижувати її, не упокорювати та ніколи з неї не глузувати. Образа дитини дарослим і глум над нею — зовсім недопустимі речі. Щождо вимоги свободи, то виховна система Дон Боска залищала вихованцям широке поле для її вияву. З традиційної ригористичної дисципліни, що обов'язувала в тодішніх виховних закладах, особливо в таких, де виростали діти нижчих верств суспільства, Дон Боско затримав лише те, що вважав за необхідне для правильного функціонування шкільних занять і для утримання ладу в інтернатах. Зате він відкинув усе, що, на його думку, противилося потребі руху молодої істоти і свободному розвиткові її особовости. Такі речі, як педантичний зовнішній порядок, примус непорушного сидіння під час лекцій з заложеними руками, придушування ак-

тивности й веселости учнів під час перерв, ознаки покірливої постави молоді супроти старших, тощо — не мали місця у виховній системі Дон Боска.

Де і коли юнак має змогу виявити своє бідно свое прагнення волі? На це питання Дон Боско відповідав: під час забав, на дозвіллі. Тому треба призначити дозвіллю відповідне місце у вихованні. Треба дозволити хлопцям бігати, скакати і гратися досхочу, треба їм дозволити також кричати і пустувати.

В педагогічній системі Дон Боска всілякі гри й розваги, спорти і гімнастичні вправи грали величезну роль. Він вважав їх за першорядної важливості виховний чинник, як для розвитку тіла, так і для розвитку душі дітвори молоді. Саме вони спонукають ініціативність, підштовхують уперед вроджені здібності, розвантажують молодечу жвавість і імпульсивність. Особливо важливі вони для юнаків у критичних роках дозрівання, бо становлять собою немов вентиль для молодечої емоціональності, вентиль для неупорядкованих інстинктів і бунтарської настанови сутичок проти всякого авторитету. Тому Дон Боско впровадив до обов'язкової програми виховання різноманітні гри й забави на свіжому повітрі: перегони, хороводи, гімнастичні вправи

й погиси, спортивні ігри і змагання. Хлопці гралися м'ячем, стрибали на відстань і на висоту, влаштовували змагання в бігу, галасували, сміялися, жартували. Щодо спортивних змагань, то треба зауважити, що вони не мали сучасної нездороної форми погоні за рекордами, лише були, як усі інші гри, природним виявом юнацького темпераменту. Вроджена молоді потреба руху й радості виявлялася на шкільному подвір'ї чи на ігрищі в різноманітних формах. Помисловість Дон Боска в цій ділянці була просто незичерпна. Коли ж погана погода примушувала молодь залишатися в мурах Ораторії, тоді програму дозвілля виповнювали гутірки, переплетені анекдотами і веселими загадками, всілякі штукарства і товариські забави.

Дуже велику роль в широкій програмі дозвілля грали проходи і краєзнавчі прогулянки в біжчі й дальші околиці Торіна. Скільки насолоди давали хлопцям мандрівки з піснею на устах та оглядини цікавих місць і мистецьких та історичних пам'ятників! Відзначити, даліше, треба різні форми мистецької само-діяльності учнів, як хоровий спів, шкільну оркестру, аматорські театральні гуртки й вистави. Також і тут залишена була вихованцям якнайширша свобода й ініціативність. Час від часу хлопці влаштовували культурні імпрези в більшому масштабі, сполучені з музикою, рецитаціями, бенгалськими вогнями, тощо. Слід ще згадати, що хлопці приймали

як найактивнішу участь у релігійних урочистостях, що відбувались у зв'язку з церковним роком. Тут мистецька самодіяльність учнів служила поглибленню їх релігійного життя та плеканню релігійних звичаїв.

В усіх родах розваг, як на шкільному майдані, так і в мурах виховного закладу, в мандрівках, в культурних імпрезах і релігійних святкуваннях, вихователі приймали участь поруч з вихованцями. Це давало запоруку, що свобода молоді не перейде у сваволю. Не як пасивні свідки і не як глядачі, що їх присутність в'яже і морозить молодь, але як активні співтоварищи забав, вони тактовно керували дозвіллям. Молодь сама бажала співучасти вихователів, бо бачила в них небайдужих дорадників в організуванні розваг.

Поруч розваг і поруч свободи дуже велике значення для нормального розвитку дитини має радість. На думку Дон Боска, обов'язком вихователя є оточити молодь атмосферою вдовolenня і щастя. Бо радісний настрій має благодійний вплив на молоду істоту: він поселяє розвиткові інтелігенції, дає їй нові імпульси, збуджує активність і зміцнює її творчі сили. Радість вбиває нудьгу, радість відкриває юнакові серце й уста, і таким чином допомагає нав'язати з ним душевний контакт. Кожна людина, тим більше кожна молода істота інстинктивно прагне щастя, прагне радості.

Тож усі зусилля Дон Боска йшли в тому

напрямі, щоб якнайщедріше обдарувати вихованців радістю і щастям. Буйна голосна радість була невідлучною частиною всіх забав, усіх родів культурних розваг, взагалі всього дозвілля Ораторії. Гомінкий сміх молоді лунав по шкільному подвір'ї. Рух, веселощі, життя пульсували в кожному кутку виховних закладів. Гамір, спів і сміх товаришили хлопцям на прогуллянках. Але також шкільні лекції повинні бути, на думку Дон Боска, по змозі інтересні й погідні, переплетені анекдотами й жартами.

В листі до своїх співробітників Дон Боско писав: «Треба перш за все робити охоче те, що дітям справляє радість; тоді й діти робитимуть охоче те, що справляє радість вихователям.» Ще одна важлива справа, що й треба брати до уваги: виховання повинно змагати до того, щоб в душі дитини моральні цінності асоціювалися з тим, що для неї приемне й радісне. Молодь не сміє віднести враження, що мораль — це щось скучного і неприємного. Тільки тоді молодь буде охоче прямувати до добра, коли вихователь зуміє переконати її, що воно дає людині тривале щастя і задоволення.

ля свободного розвитку індивідуальності дитини першорядне значення має відповідна виховна атмосфера. Погляди Дон Боска на цю проблему такі, що атмосфера виховного інституту повинна уподобнитись якомога до атмосфери родинного дому. В інтернатах має панувати родинна сердечність і любов. Особливо слід про це пам'ятати в приютах, де виховуються сироти та інші безбатьченки, що не зазнали ніколи тепла ні ласки. Родинна сердечність необхідна дитині, — без неї неможливий нормальній розвиток людської істоти.

Дон Боско дбав, щоб в Ораторії панувала «фамільяність», себто настрій домашньої безпосередності і безцеремонності. Хлопець мусить почуватися в інтернаті свободним, як вдома у батьків; він повинен відчувати, що вихователі його люблять і за нього дбають, що вони приймають участь в його турботах і радіють з його успіхів. Дон Боско поручав вихователям уподобнитись якнайбільше до батьків. «Не будьте наставниками, але батьками!» — нагадував він раз-у-раз своїм послідовникам. На його думку, інсінкт природи береже навіть неосвічених батьків від

грубих помилок і підказує їм здебільша правильні виховні методи.

Коли взаємовідносини між вихованцем і вихователем будуть побудовані на зразок стосунку сина до батька, тоді існує запорука, що індивідуальність і свобода юнаків будуть у виховних закладах респектовані. Вихованці не будуть тоді анонімними одиницями в колективі, не будуть підданими в державі, ні вояками у війську. Вони будуть дітьми. А кожна дитина має право на любов і сердечну опіку батька, будь вона такого чи іншого темпераменту, такої чи іншої вдачі, таких чи інших здібностей. Кожна дитина є предметом особливої опіки з боку батька і кожна має право зберегти свою індивідуальність, себто має право бути собою, бути такою, якою її Бог сотворив.

Ілюстрацією, якими засобами послугувався Дон Боско, щоб створити в Ораторії сердечне родинне співжиття, нехай послужить наступний приклад. Він мав звичай виголошувати щовечора, після вечірньої молитви, коротку промову до всіх вихованців. Було це так зване «добре слово на добранич». Промова не тривала довше як три мінuty. Дон Боско поручив своїм послідовникам затримати цей звичай, і його ще й досі плекають в усіх Салезіянських інтернатах. Зміст цієї коротенької промови був різний: вона наїзувала до подій дня або попереджувала про події наступного дня, давала якусь мо-

ральну науку, або нагадувала про якусь актуальну справу. Але фактично вона мала завжди ту саму ціль, той самий характер: це було добре слово батька до дітей: «Спіть спокійно, діти, нехай вас Бог береже! Спіть спокійно, бо я і мої помічники навіть у сні думаемо про вас. Пам'ятайте: ми всі одна родина.»

Цих кілька теплих слів мали замінити меншим хлопцям пестощі матері, яка перед сном похиляється над ліжком дитини. Вони мали замінити юнакам батьківський поцілунок в чоло, що його син дістає взамін, коли на добраніч цілує батьківську руку. Ось такими дрібницями вичаровував Дон Боско атмосферу родинного дому. Він знов наскрізь усі тонкощі батьківської любови і розумів тугу дитячого серця за ласкою і теплим словом.

Дон Боско ставив дуже високі вимоги до педагогічного звання. Вихователь повинен бути терпеливим і вибачливим; повинен мати вроджений авторитет і вміти панувати над собою; своєю погідною, рівною вдачею і привітністю повинен добувати симпатії і довіру молоді. В поведінці з молоддю він мусить бути справедливим і тактовним. Крім цього мусить відзначатися великою працьовитістю. Але перш за все він мусить бути доброю людиною, людиною з серцем, що розуміє і любить дітей. Мусить бути справжнім батьком для своїх учнів чи вихованців, бо тільки такий вихователь зуміє створити атмосферу родинної сердечності.

Повторім коротко основні пункти з'ясованого нами досі педагогічного мислення Дон Боска.

Справжній вихователь не допускає до провини. Досягти цього можна пляномірним розподілом часу учня та постійним педагогічним доглядом.

Взаємовідносини між вихователем і вихованцем повинні спиратися на обопільному довір'ї.

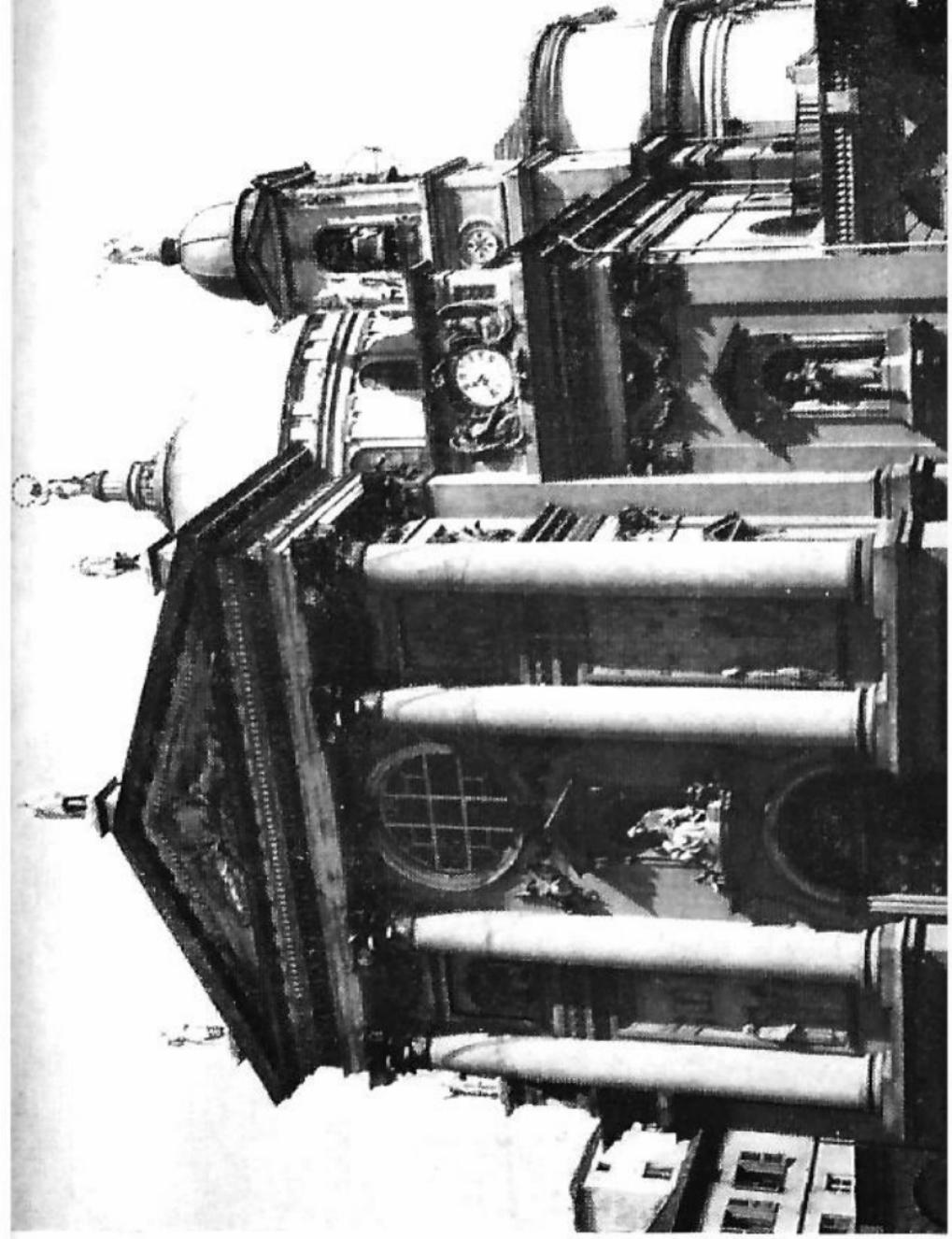
Наймогутнішим виховним чинником є любов вихователя до вихованця. Любов, разом з добротою і довір'ям, відкривають вихователеві шляхи до серця дитини і дають запоруку успішності виховання.

Вихователь повинен знати дитину, бо виховні засоби мусять бути пристосовані до вдачі вихованця.

Слід шанувати індивідуальність дитини. Виховання повинно розвивати вроджені здібності і прикмети.

Треба задовольнити природне прагнення дитини до свободи, руху і радості.

Всілякі гри й розваги мають першорядне значення для фізичного і психічного розвитку дитини. Тому треба приділити дозвіллю багато місця у виховній програмі. В усіх родах розваг вихователь приймає активну участь, як співтовариш забав, приятель і додатник.

Церква під закликом Марії Помічницею Християн, збудована Дон Боско м У 1865-1868 рр. в Торії. Вона стоїть у центрі так званої Ораторії, міста юнацтва. При її посвяченні епископ висловився, що «можен камінь цієї церкви свідчитъ про чудо»: Дон Боско взвяся до її будови, не маючи ні сотника, і добував гроши молитвою та чудесним оздоровленням хворих.

Пам'ятник Дон Боскові на площі Марії Помічниці на терені Ораторії в Торіні. Пам'ятник поставили в 1920 р. колишні вихованці Салезіанських закладів з усього світу. Пам'ятник виконаний у мармурі; мистець зобразив Дон Боска як опікуна молоді. На пам'ятнику напис італійською мовою: ДОН БОСКОВІ.

Атмосфера виховних закладів має наслідувати атмосферу родинного дому, себто в них має панувати дух родинної сердечності й безпосередності. Треба подбати, щоб молодь почувала себе у виховних інститутах задоволеною і щасливою, немов вдома у батьків. Вихователь повинен брати собі за зразок батька родини.

Дон Боско був тісі думки, що добрий вихователь може обійтись без кар, або принаймні обмежити їх вживання до мінімуму. При правильному застосуванні preventивної методи кари стають майже зайвими: вони будуть потрібні тільки в крайньому разі і тільки в лагідних формах.

Оце кілька зауважень Дон Боска до проблеми кар: «Якщо можливо, не карай. Треба унеможливити вихованцям вчиняти зло, тоді кари будуть непотрібні. Коли подбаеш, щоб учні тебе любили, вони будуть тебе слухатись і без кар. Ніколи не карай, поки не вичерпаєш усі інші засоби.»

В рідкісних випадках, коли вихователь думає, що учень мусить бути покараний, він повинен бути дуже обережним при стосуванні кари. Насамперед він мусить пам'ятати, що головна причина провин молоді лежить у молодечій легковажності й забудькуватості, а не у злобі чи моральних дефектах вихованця. Хлопці легко забивають дисциплінарні приписи, бо вони імпульсивні й нерозважливі. Якби в даний мент був коло них приятель, що пригадав би їм їх повинність та

остеріг перед наслідками провини, вони напевне не порушили б дисципліни. Себто за провини вихованців відповідальність здебільшого паде на вихователя, що занедбав оточити хлопця стороночним наглядом. Коли учитель буде вибачливим для провин, що мають своє джерело в молодечій рухливості й емоціональноті, і, подруге, коли він завжди дотримуватиме вихованцям товариства, тоді кари зредукуються до мінімальних меж.

Виринає насамперед зasadniche питання, який сенс має кара. Навіщо педагог карає вихованця? На це питання Дон Боско відповідає: кара повинна зробити вихованця кращим, повинна віправити його морально. Це є одинока ціль і одиноке віправдання педагогічної карі. Держава карає правопорушників в ім'я ідеї справедливості й задля утримання суспільного ладу. Педагог карає вихованця, щоб закріпити й поглибити в ньому його добре нахили, а викоренити злі. Юнака треба довести до того, щоб він зрозумів свою провину, сам її засудив і забажав віправитися. Кари, що не досягають цієї мети, — з педагогічного погляду безвартісні і, навіть, часто шкідливі.

Висновок з цього такий, що кара не сміє бути помстою. Педагог не сміє карати з егоїстичних мотивів, наприклад, щоб показати свою владу або задоволити свою роздратованість. Вихователь мусить любити віддану під його опіку молоду істоту також в її сла-

босиллю і промахах. Він повинен її любити також тоді, коли дитина заслужила кару, і, караючи її, мусить керуватись вимогами любові.

Не треба карати зачасто, бо тоді кари стають повсякденним явищем і минаються з ціллю. Вони ж повинні потрясти вихованцем саме як дуже винятковий засіб і залишити в його душі глибокий слід. Не вільно вживати кар, що ламлять самостійність і природну жвавість хлопців, ані таких, що відбирають їм віру в себе і бажання віправити свої помилки. Не вільно караючи ображати почуття гідності молодої людини, принижувати її та упокорювати.

Дон Боско категорично засуджує всі тілесні кари, засуджує будь-які засоби фізичного насильства, як також забороняє вихователям вживати лайливих слів і глузування. «Я сам на протязі моєї сороклітньої виховної діяльності ніколи не мусів шукати допомоги в таких „каральних мірах“» — пише Дон Боско. Фізичні кари дратують дітей і принижують вихователя. Кожне насильство приносить моральну шкоду не тільки тому, хто його знає, але в ще більшій мірі тому, хто його чинить. Репресії можуть протидіяти проступкам, але вони не ублагороднять винуватця. Діти й підлітки забивають швидко, коли їх карають батьки, але не забивають образливих кар вихователям. Навіть коли хлоїці удають, що будім то нічого собі з фізичної

кари не роблять, то фактично вони тяжко переживають заподіяну їм образу. Зневажливі кари викликають гіркоту і ненависть, а такі почування затруюють душу дитини і мають шкідливий вплив на її характер. Викователеві, що вживає таких дисциплінарних засобів, неможливо буде добути довір'я вихованця і створити в інтернаті атмосферу родинної сердечності.

Згідно з цими зasadами заборонені були в Ораторії всілякі тілесні кари, що в тодішніх часах в інших інтернатах і школах були звичайним явищем, як, наприклад, биття хлопців різками або биття по пальцях, удари в обличчя чи в потилицю, тягання за вуха, примус стояння навколошках, тощо. Так само забороняв Дон Боско прозивати учнів зневажливими словами та обмежувати їх свободу карами карцеру.

Даліші інструкції Дон Боска, що стосуються до кар, такі. Ніколи не картай ні не карай хлопця в присутності його товаришів, але роби це в чотири очі! Не карай тоді, коли ти роздратований чи розсерджений на вихованця! Якщо його поведінка вивела тебе з рівноваги, не дай цього по собі піznати; перш ніж карати, заспокійся! Залиши винуватцеві час, щоб він опам'ятався і усвідомив собі свою провину. Отже не карай негайно після провини, бо тоді існує небезпека, що діеш в афекті гніву та що хлопець ще не прохолонув і не розумітиме, за що був покараний.

Не карай ніколи цілу клясу або якусь групу учнів за вчинок невідомого винуватця! Пере-вір насамперед, хто саме провинився, і тільки тоді карай, карай тільки винних! Колективні кари противляться засаді справедливості, бо від них страждають також ті учні, що нічого злого не зробили.

Такі докладні інструкції, як не слід карати та якою кара не повинна бути, свідчать про те, що Дон Боско хотів привчити своїх співробітників і послідовників, щоб по змозі обходились без дисциплінарних засобів. Вони мали дивитись на кару, як на крайній, винятковий засіб, що вимагає від педагога великої обережності, такту й почуття відповідальности. Вся педагогіка Дон Боска і вся його виховна практика висловлюють думку: будь добрий, будь лагідний, будь вибачливий, люби свого вихованця, оточ його безнastанним ніжним піклуванням, а тоді він не зробить нічого злого і не мусітимеш карати.

Коли ж, все таки, педагог вважає за коечне вжити калярних заходів, він мусить притримуватися певних зasad. Поперше, слід керуватися вимогами справедливості. Кара не тільки об'єктивно мусить бути справедлива, але за справедливу мусить її вважати вихованець. Коли хлопець сам не має свідомості, що провинився та що заслужив кару, тоді завдання педагога з'ясувати учневі, в чому полягає його провина, при чому треба апелювати до його розуму й сумління. До мо-

тивації кари педагог добавить кілька приятливих підбадьорливих слів. Добрий педагог ніколи не допустить, щоб покараний відійшов від нього зневірений у своїх силах або роздратований на учителя. Навпаки, добрий педагог зуміє довести до того, що кара не тільки не попсує добре взаємовідношення між ним і вихованцем, але ще утвердить учня в пerekонанні, що він має в учителеві приятеля. Доброчесні слова педагога матимуть той наслідок, що хлопець зрозуміє конечність кари і — як каже Дон Боско — до певної міри «сам буде її бажати».

Справедливість вимагає пристосовувати ступінь кари до величини промаху: за менші промахи — лагідніша кара, за більші — суровіша. Іноді вистачає осторога, тоді не треба робити докорів; коли вистачає докір, не слід висловлювати догану.

Допустимі є кари тільки морального характеру, наприклад, педагог виявляє вихованцеві своє незадоволення поглядом або свою стриманою поведінкою супроти нього. «Непривітний погляд робить на деяких хлопців більше враження, ніж удар в обличчя» — казав Дон Боско. Допустимі також так звані негативні кари, що полягають у тому, що педагог позбавляє винуватця якоєсь приемності, наприклад, участі в прогулянці. Коли учень сам визнає себе винним і перепрошує, кара стає непотрібною. Вихователеві не зали-

шаеться тоді нічого іншого, як пропласти, сказати ще заохочувальне слово і все забути та ніколи більше до цієї справи не вертатись. «Ніколи не ранити, завжди підтримувати; будувати, а не руйнувати. Бути готовим до прощення, неохочим до карання, дуже готовим до забуття провин» — оце девіза Дон Bosка.

В дуже виняткових випадках, коли Дон Bosko побоювався, що хлопець може злим прикладом нанести шкоду товаришам, він стосував, як найвищий вимір кари, виключення з Ораторії.

Аналогічні є погляди Дон Bosка на проблему нагород. Ніколи не треба хвалити учня прилюдно, бо це може зробити його зарозумілим і принижує менш спосібних товаришів. Похвала і признання мають на меті спонукати молоду людину до ще більшого зусилля і праці над собою. Педагог може виявити учневі своє задоволення, обдаровуючи його особливою прихильністю і довір'ям. Дон Bosko був у цій справі незрівнянним майстром. Ласкавим поглядом, добрым словом, маленькими дарунками він нагороджував тих вихованців, що відзначались благородним характером і зразковою поведінкою. Між юнаками відбувалося шляхетне суперництво, щоб заслужити задоволення і довір'я від дорогого добродія.

Ось кілька прикладів, як Дон Bosko нагороджував найкращих учнів. Коли він ішов

до міста, він брав з собою кількох хлопців, яким хотів виявити своє задоволення. В неділю найцінніші хлопці обідали з ним за спільним столом, при чому кляси в таємному голосуванні самі вибирали тих товаришів, що їх вони вважали за найгідніших цього відзначення. У Великий Четвер хлопці вибирали з-поміж себе дванадцятьох, що відрізнялися найкращими прикметами характеру. Вони грали ролями Апостолів. Дон Боско мив їм ноги, після чого вибрані хлопці вечеряли з ним.

«ДЛЯ БОЖОЇ СЛАВИ
І ДЛЯ СПАСІННЯ ДУШ...»

Яке сухе й нецікаве враження справляє педагогіка Дон Боска, коли її розчленувати на окремі тези і правила! Сіра, мертвя теорія, що не дає найменшого уявлення про кипуче барвисте життя Ораторії, ні про фасцинуочу особистість того, хто був її творцем і душою.

Деякі люди родяться музиками, інші — геніяльними математиками, знов інші — знаменитими полководцями. Дон Боско вродився вихователем. Він сам твердив, що є «посланий для молоді», точніше кажучи, що Проридіння призначило його на батька позбавлених батьківської опіки хлопців. Від ранньої молодості мав свідомість свого післанництва; він зізнав, що на його долю випало протидіяти фізичній, моральній і духовній загибелі дітей міського пролетаріату. Проте його упевненість, що з Небесних висот отримав це доручення, не мала нічого спільногого з зарозумілістю чи гордістю. Навпаки, це було покірливе підпорядкування волі Всешишнього, що покликав його саме на таку, а не на іншу службу.

Новочасна людина затратила почуття своєї залежності від Творця, абсолютної залежності в житті і смерті, в добрій і злій долі. Тому вона не усвідомлює, що її життєва мандрівка має якусь ціль, якийсь сенс. Загалом модерних людей недоречною здається думка, що кожен з нас іде крізь життя стежкою, накресленою йому від віків, подібно як зорям на небі накреслений їх шлях. Все, що діється в її житті і довкола неї, новітня людина зводить до механічної закономірності явищ природи або до гри сліпого випадку. Інакше думав про ці речі Дон Боско. На цей світ і на всі події він дивився не як на сліпий фатум чи безглуздий випадок, але як на безконечно розумне діло Божих рук. Він вірив, що кожен крок людини, кожна дрібна подія, відповідають Божим замислам.

«Пам'ятайте, брати мої: кожна жива істота, низько- чи високопоставлена, освічена й неосвічена, молода і стара, чоловік і жінка, кожна має якесь післанництво, якесь завдання. Ми не надаремне були послані на цей світ, ми не випадково народилися. Ми не для того є на цій землі, щоб увечорі лягати спати і вранці вставати. І хоч ми всі, як люди, — рівні й один до одного подібні, проте кожен має своє завдання, кожен своє призначення: робити те, що йому Бог доручив. Господь створив мене для якоїсь означеної служби. Він доручив мені якесь діло, якого

Він не доручив нікому іншому. В якийсь спосіб я потрібний Господнім замислам.»

Вищенаставдений цитат походить не з під пера Дон Боска, але його сучасника, кардинала Ньюемена (1801-1890). А втім, наведені слова найвидатнішого теолога католицької Англії вірно віддають погляди Дон Боска на людське життя. Дон Боско вважав себе за знаряддя Божого Провидіння, а свою виховну діяльність за дане йому Богом доручення і разом з тим за служіння Господеві. Цю службу він виконував з найбільшою відданістю, з найглибшою покорою, з найвищим захопленням. Тільки глибоко релігійна людина, що має почуття свого зв'язку з Богом, може так дивитися на своє життєве завдання.

Тут виривається дальше питання: в чому Дон Боско бачив мету своєї служби, в чому він бачив кінцеву ціль своєї виховної діяльності? Чи керувався лише бажанням дати безприступним хлопцям дах над головою, теплу страву і привітне оточення? Або чи мав він на меті вивінувати своїх вихованців у потрібне знання, щоб вони згодом давали собі раду в житті і стали чесними, корисними громадянами? Чи, може, підпорядковував ці виховні завдання, як часткові, якісь надрядній ідеї, і саме якій?

Проблема мети виховання — це немов квінтесенція кожної педагогічної системи. Так само для педагогіки Дон Боска зasadниче значення має його розуміння остаточної цілі

виховних заходів. Хто думає, що все кінчиться з смертю, той — зрозуміла річ — ставить вихованню тільки дочасні й утилітарні цілі. Інакше дивиться на мету виховання релігійна людина, яка земне життя оцінює в аспекті життя вічного. Релігійна людина думає, що правильна відповідь на питання про ціль виховання мусить посилятися на надприродні ідеї, так само як відповідь на питання про ціль і сенс людського життя. Всі інші відповіді є недостатні. Бо чи можна в розумовий спосіб відповісти на питання, по-що людина живе, навіщо змагається і страждає та що чекає її після смерті? Тільки християнське розуміння людини і життя пояснює всі нерозгадані містерії буття, перед якими розум і наука стоять безпомічні й беспорадні. І аналогічно: тільки релігія може дати логічну і достатню відповідь на питання про мету виховання.

Послухаймо, що про це каже Дон Боско. «Лише релігія спроможна покласти основи під велике діло доброго виховання та завершити його.» Релігія вказує вихователеві ціль і засади, розум пристосовує ці засади в практиці. «Релігія і розум — це два стовпи, на яких спирається вся моя виховна система. Справжня релігія, щира релігія, що керує життям молоді, і розум, що пристосовує святі релігійні принципи до кожного конкретного випадку, — в цих двох словах міститься вся практикована мною система виховання.»

Свої думки про мету виховання Дон Боско сформулював так: «Громадянство й батьки віддають хлопців під нашу опіку, щоб вони вивчили мови, набули знання, підготовились до виконування професії, тощо. Але Господь посилає їх до нас, щоб ми дбали за їх душі та щоб вони знайшли в наших виховних закладах шлях, що провадить до вічного спасіння. Тому все інше треба вважати лише як засіб. Наша найвища ціль: врятувати їх душі для вічного життя.» Найчастіше Дон Боско конкретизував ціль виховання зовсім коротко: він казав, що педагог повинен «чинити все для Божої слави і для спасіння душ».

Отже релігія була рушійною силою виховної діяльності Дон Боска. До ядра його педагогічної системи можна проникнути лише тоді, коли її розглядати в релігійному аспекті. Він хотів ублагороднити душі своїх вихованців, виполоти з них бур'ян і очистити їх з бруду. Хотів надхнути їх вірою і відкрити їм очі на вічну істину. Його педагогіка мала в сумі одне завдання: щоб довірені його опіці юнаки жили згідно з Божими законами та щоб своїм земним життям заслужили на вічне блаженство. Провадити молодь до Бога, запалювати в її серцях огонь любові до Спасителя і Його Матері — оце було життєве завдання Дон Боска, йому він віддав увесь невисипущий труд свого життя. Його виховна діяльність була справжнім апостолятом,

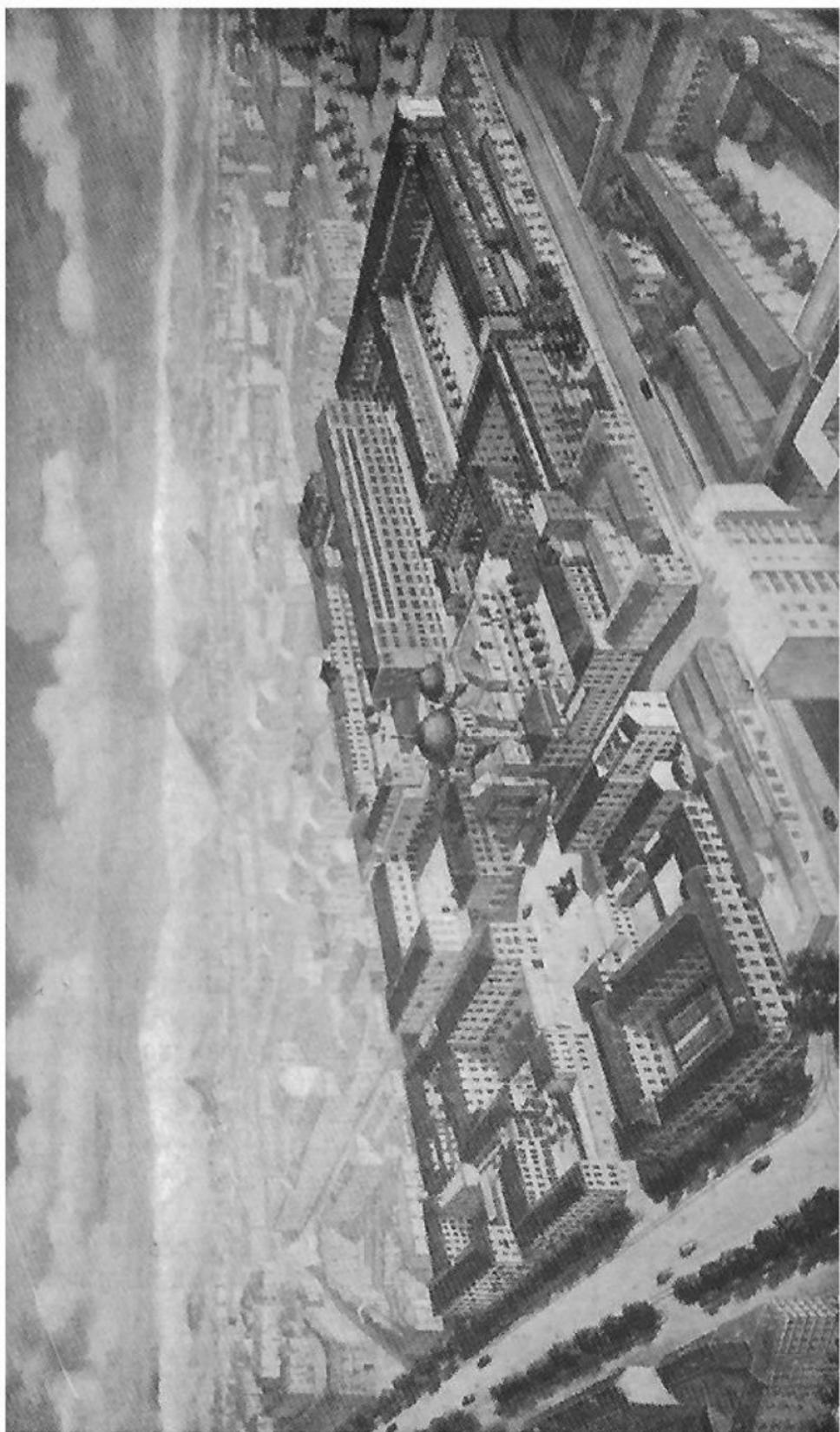
справжнім душпастирством в дослівному і найістотнішому значенні цих слів.

Не тратмо з очей факту, що життя і діяльність Дон Боска випали на добу безкритичного, вульгарного антиклерикалізму, що під претекстом поступу, а в Італії також під прапором національних ідеалів, провадив боротьбу з Церквою і пішов наступом на душі молоді. Це напевне не полегшувало йому його виховного завдання. Не забуваймо, що сучасники Дон Боска горді були з того, що нові природничі відкриття і теорії зводили нібито людей до нащадків мавп. Але торінський панотець в кожній дитині бачив істоту створену Богом, обдаровану божественним творчим духом, викуплену від гріха і загибелі кров'ю Спасителя і призначену до вічного життя. Тодішня псевдонаука обезцінювала людину, як мікроскопічну порошинку, загублену в безмежних просторах всесвіту. Але Дон Боско, як вихователь і як священик, відчував свою відповідальність перед Господом за кожну таку порошинку, за кожен людський дріб'язок, що навинувся під його руки. Він вважав своїм обов'язком відкрити кожній довіреній його опіці дитині ворота Небес.

Нема сумніву: педагогіка Дон Боска була душпастирством, його душпастирська діяльність була педагогікою. «Для Божої слави і для спасіння душ!» — під цим гаслом проходило все його життя. Для Божої слави і для спасіння душі навчив свого першого уч-

ня, Варфоломія Гареллі, в свято Непорочного Зачаття Богородиці дня 8 грудня 1841 року, класти на себе знак хреста. Для Божої слави і для спасіння душ ніс потіху молодим злочинцям по в'язницях і хворим підліткам у шпиталях. Щоб прославляти Господа і запевнити бессмертним душам життя вічне, збирав бездомних хлопців по вулицях, віддавав їм кожну мінуту дня і своїй безсонній ночі, зносив ради них злидні та насміхи. Для Господньої слави і спасіння душ будував величаві виховні інститути і Божі храми, видавав журнали і книжки, заснував Салезіянське Товариство, вислав своїх синів на місіонерську працю до заокеанських країн.

Найвища мета виховання: прославляти Бога і служити Йому, не стоїть на перешкоді досягненню побічних виховних цілей, що мають вартість для одиниці і загалу. Навпаки, в світлі надприродної спрямованості життя людського глибшого значення набувають такі цінності, як всебічний розвиток індивідуальності учня, виховання юнака на життєрадісну і життезадатну людину, громадські прикмети характеру, альтруїзм, гуманність, патріотизм, тощо. В найвищому виховному ідеалі, як його розумів Дон Боско, містяться посередньо всі цінні туземні завдання людини. В ньому знаходять свою мотивацію виховні методи, що їх вживав Дон Боско. Коли він наказував розвивати вроджені здібності дитини, шанувати її гідність і свободу, коли він забороняв послуговуватися фізичними ка-

На тому місці, де Дон Боско в початках своєї виховної діяльності збирав хлопців у нуожденному бараці на вогній луці, стоїть тепер комплекс величавих будинків, що творять місто юнаків. Крім інтернатів і всілякого роду шкіл, курсів та майстерень, знаходитьться там міжнародний видавничий інститут, друкарні, театральна зала, спортивні майдани, тощо. Там є також осідок «головної квартири» Товариства Салезіян, себто головного заряду тричленної Салезіянської Родини. Центром цього «міста Дон Боска» є базиліка Марії Помічниці Християн.

рами й ображати дитину, то в основі цих виховних зasad лежала пошана перед Творцем. Щоб прославляти Господа, Дон Боско обдаровував дітей довір'ям і любов'ю, був їх обороноцем, опікуном і приятелем, бо кожна дитина — це Божа дитина. Всі його виховні заходи і труди були логічним наслідком начальної засади служіння Богові. Щоб служити Богові, він служив дітям: турбувався за них, працював для них, страждав для них. В усьому шукав едино Божої слави, а не особистих користей, не відзначень. Віддавав себе всеціло, без тіні вигідництва, без половинчатості, без компромісу. Людина, що поставила собі за завдання працювати «для Божої слави і для спасіння душ», не може зупинитись на половині дороги і не може зневіритись перешкодами.

Самозрозуміла річ, що педагогічна система, найвищим ідеалом якої є релігійні цінності, мусить присвятити багато уваги релігійному вихованню. В центрі релігійного виховання в Ораторії стояли: Сповідь, Причастя і культь Богородиці, бо Дон Боско вважав їх за три основні джерела надприродного життя одиниці. Крім цього в програму релігійного виховання входила щоденна участь вихованців у Службі Божій і спільна вечірня молитва.

Вся програма була основно передумана і так запланована, щоб хлопців не втомлювати і не знудити, а подати їм те, що святе, в при-

вабливій і захоплюючій формі. Релігія мусить асоціюватися в уяві юнаків з речами дуже достойними, цінними й принадними, що піднімають людину до Бога і наповнюють її душу спокоєм і щастям. Хлопці не сміють бути під враженням, що релігія — це щось суворого і томливого та що Євангеліє проповідує понурий погляд на світ і життя. У вступі до учнівського підручника моралі п. з. «Передбачливий юнак» Дон Боско писав: «Чорт намагається відтягти юнаків від добра, підшептуючи їм, немов би служіння Богові вимагало відречення від усікої розваги і приємності. Дорогі хлопці, це не відповідає правді! Я вам докажу, якими веселими і задоволеними може вас зробити життя, згідне з християнськими засадами.»

Наука релігії охоплювала такі предмети: катехизис, Святе Письмо й історію Церкви. Учні мали не тільки пізнати правди віри, але також навчитись любити Бога і Йому служити. Дон Боско прив'язував велику wagу до того, щоб хлопці від раннього дитинства зжилися з думкою про всюдисущого і всевидющого Господа.

Свята Літургія повинна — як казав Дон Боско — передати молоді «красу, велич і святість релігії». Вона має бути немов відблиском безмежної краси і вічного блаженства невидимого світу. Тому треба докласти всіх старань, щоб церковні відправи для дітвори і молоді відзначались урочистістю і справ-

ляли святочне й естетичне враження. Слід дбати за красу церковного приміщення, за гарний церковний спів, за дуже достойну і старанну відправу.

Проповіді в Ораторії були недовгі, пристосовані до знання і зацікавлень молоді, переплетені конкретними прикладами з її життя. Вони служили здебільшого поглибленню етичних засад християнського життя, або поширенню знання Євангелія. Дон Боско перестерігав перед нудним моралізуванням молоді в проповідях.

Величезне виховне значення приписував Дон Боско Сповіді. Не кажучи навіть про надприродні ласки, що є результатом св. Тайни Покаяння, Дон Боско вважав, що з психологічної точки погляду Сповідь має надзвичайно благородний вплив на молодь. Вона привчає контролювати власні думки й вчинки, жалкувати свої помилки і провини, спонукати молоду істоту до поправи. Часта Сповідь поселяє самотізнанню, поглиблює християнську покору, поборює духове недбалство, очищує сумління, зміцнює волю.

Як знаменитий знавець людської душі, зокрема душі юнаків, Дон Боско знов, яке спасенне значення для внутрішнього спокою має відкрити комусь свою душу, визнати те, що людину гнітить, дістати прощення гріхів і почати нове життя. «Замовчаний гріх — це таємна хвороба душі» — каже св. Василій Великий; тієї самої думки був Дон Боско. А

чи модерна психоаналіза не спирається на тій самій засаді, що душевно хвора людина, щоб видужати, мусить виявити свої провини і таким чином звільнитись від них?

Заслугою Дон Боска є те, що він підняв Сповідь до одного з найважливіших виховних засобів і включив її до своєї педагогічної системи. Його багатющий досвід, що спирався на довгих роках педагогічної діяльності і на тисячах конкретних випадків, переконував його, що Сповідь є необхідним засобом душевного здоров'я молоді і має надзвичайно спасений вплив на її характер. Тому він заохочував вихованців Ораторії до частої Сповіді, але жадного примусу в цьому напрямі не стосував. Сам був линятково обдарованим сповідником, справжнім лікарем душ. Мав рідкісний дар інтуїтивного розуміння своїх молодих покаянників. У сповіdalyni не тільки читав їх думки й почування, але немов бачив їх душі і відчував, яке лихо затрує їх спокій.

Дон Боско був прихильником вчасного Першого св. Причастя і частого Причастя. Він висловився, що «коли дитина вміє відрізняти св. Хліб від звичайного хліба, можна її дозволити прийняти Евхаристійного Христа». Тайну Евхаристії вважав за найдосконаліше джерело нашої духовної сили. «Вона лікує рани, завдані нам гріхом, вона є лікарством для хворих, без якого душа не може видужати, міццю для слабосильних, помічю для

загрожених, потіхою для пригнічених, поживою для всіх.» Проте в Ораторії жадного примусу приступати до Причастя не було і не було жадного контролю, чи та котрі юнаки св. Евхаристію приймають. Дон Боско вважав за святотатство, коли людина приймає Причастя під натиском, а не з власного бажання.

Від хлоп'ячих років свого життя Дон Боско мав особливу набожність до Богородиці. Під її опіку він віддав усі свої виховні інститути і зазнав від Неї так багато ласк, що старався впоганити культу Марії також своїм вихованцям. Божу Матір він вважав за найпевніший шлях до серця Її божественного Сина, за наймогутнішу посередницю між людиною і Спасителем. Одна з його заповідей для співробітників звучала: «Вирізьбіть глибоко у свідомість усіх вихованців, великих і малих, що вони є дітьми Марії; що завдяки Її помочі вони знайшлися в Ораторії та що Вона допоможе їм виправдати перед світом покладені на них надії: любити один одного братерською любов'ю і прославляти Бога. Таким чином вони прославлять також Марію. Вона, мов мати, дбає за їх щоденний прожиток та за їх науку своїми незліченними і чудесними ласками.»

Участю у св. Літургії починається в Ораторії день, спільна вечірня молитва і «добре слово на добраніч» закінчували його. Служба Божа і вечірня молитва — це були немов два граничні стовпи, що обрамовували день, а ви-

повнювали його праця і дозвілля, наука й ігри. Все релігійне виховання в Ораторії і поодинокі релігійні чинності вихованців прямували до одної цілі: вони мали створити передумови надприродного життя юнаків, в якому милосердя Боже обдаровує молоду істоту Своїми ласками. Бо тільки тоді, коли в серці дитини діє Божа благодать, кожна зовнішня подія і кожне внутрішнє переживання спричиняється до її духовного росту та до її вічного спасіння.

Одного разу — було це в 1877 році — відвідав Ораторію англійський міністер лорд Палмерston. Він не міг вийти з дива, що у виховних закладах Дон Bosca, при всій невимушенності атмосфери й веселості хлопців, панує така зразкова дисципліна і добровільне підпорядкування приписам. Зокрема не міг надивуватися, коли довідався, що Дон Bosco ніколи не вживає фізичних кар. Предметом його особливого подиву була величезна заля, в якій 500 учнів, без жадного нагляду, в цілковитій тиші писали задачі й підготовляли шкільні лекції на наступний день. Хлопці знали, що під час дозвілля вільно їм бігати й бавитись досжочу; знали, що навіть на годинах шкільної науки вільно засміятыся чи забалакати. Але у спільній студійній залі мусить бути безумовний спокій, щоб не перешкоджати товаришам.

Між відвідувачем і Дон Bosком вив'язала-ся така розмова: — «Скажіть мені, як ви це

робите? Як ви утримуєте такий порядок, та-
ку мовчанку?» — звернувся англійський мі-
ністер до Дон Боско. — «Пане мініstre, —
відповів Дон Боско — засоби, які ми вжи-
ваємо, для вас не є доступні.» — «Чому? Які
це засоби?» — настоював високий гість. —
«Це йде про таємниці, що тільки ми, като-
лики, маємо до свого розпорядження.» —
«Які це таємниці?» — «Часта св. Сповідь, ча-
сте св. Причастя і щоденна участь у Службі
Божій» — пояснив Дон Боско. — «Ваша ра-
ція, — сказав міністер — цих засобів ми не
маємо. Але чи не можна замінити їх інши-
ми?» — «Коли не спрости виховання на релі-
гійних основах, тоді треба шукати допомоги
в гроздах і палиці.» — «Ви зовсім праві. Я
цілком з вами погоджується. Релігія або па-
лиця. Я перекажу це в Лондоні» — закінчив
розмову лорд Палмерстон.

У своїй великій скромності Дон Боско не
зрадив англійському політикові найбільшого
секрету успішності своєї виховної системи.
Він не сказав, що основна й головна таємни-
ця надзвичайних результатів виховання в
Ораторії лежить в ньому самому.

Тут доходимо до суті педагогіки Дон Бо-
ска: до містерії його особистості.

Провидіння, що покликало Свого виранця
на відповідальний пост першого вихователя
синів міської бідноти і передвісника нових пе-
дагогічних метод, обдарувало його щедро та-
ємничими силами, що предестинували його

до цього завдання. Призначений Богом бути батьком безбатченків, він отримав, разом з дорученням згори, владу над серцями хлопців, якої не мав ніколи, ні перед ним, ні після нього, жаден інший вихователь.

Деякі виховні прикмети, що ними відзначався Дон Боско, можна натрапити й в інших педагогів, хоч не в такій досконалій формі. Але більшість властивостей цього праведника годі пояснити в розумовий спосіб: вони переходять за межі природного, за межі людського. Їх можна розглядати тільки як божественні дари, як таємницю Господнього діяння в цій святій людині. Харисматичні ласки променіли з нього немов таємничий флюїд. Якийсь своєрідний чар, якась невловима привабливість і водночас безапеляційний авторитет полонювали всіх і вся, але особливо заворожували молодь. Вистачало йому зблизитись до юнака, щоб оволодіти його серцем. Жаден інший вихователь не був ніколи предметом такої гарячої адорації, такої беззастережної відданості, такої глибокої пошани, такого безмежного подиву збоку молоді.

Вже в першому пророчому сні була об'явлена 9-річному Івасеві таємниця виховної методи: «Не вживай насильства! Старайся лагідністю добути їх приязнь і любов'ю добути їх любов!» Ласкавим дотиком руки він підкоряв собі навіть найбільш бунтарські характеристи. Подія з трьома сотнями молодих арештантів, які мов покірні вівці вернулися до-

брювільно до в'язниці, щоб не робити прикрустисті Дон Боскові, не була спорадичним випадком. Бувало протягом короткої розмови він навертав бандитів, які приступали до нього ввечорі на відлюдних периферіях Торіна з наміром обікрасти його, а розставалися з ним як приятелі, ще і просили, щоб їх висповідав.

Яке фасцинуюче враження справляє Дон Боско, нехай свідчить наступний інцидент, що виглядає на анекdotу, дарма що є автентичною подією. Одного дня відвідав Дон Боска відомий в Торіні рабин і мав з ним довшу розмову. Після деякого часу рабин залишив до Ораторії вдруге. Після цієї другої візити він сказав: — «Двічі я був у Дон Боска, але третій раз до нього не піду. Бо коли б я пішов до нього ще раз, я не міг би опертися спокусі, щоб не залишитись у нього назавжди.»

Відома річ, який вплив на формування молодих характерів має живий приклад. Жадне моралізування, жадні засади, жадні повчання не можуть вдіяти того, що наочний приклад вихователя. Вихованці Дон Боска бачили в ньому зразок досконалої людини. Хлопців захоплювали прикмети його характеру і душі. Вони мали змогу спостерігати щодня його добровільну убогість, його самовладання і посунений до героїзму альтруїзм. Вся поява Дон Боска, включно з його фізичною зручністю, дотепом і завжди погідною вдачею,

імпонувала юнакам. Але найбільше враження спровадляла на молодь святість Дон Боска: його побожність і покора, його моральна незаплямованість і непорочність. Етичні й релігійні засади, що їх Дон Боско проповідував, не були теорією: вони знаходили підтвердження в його особі і в його житті. Тому то ці засади трапляли на такий податливий ґрунт в душах молоді, бо молодь бачила перед собою того, хто їх втілював і сам жив згідно з ними.

Опір фасцинуєчої, сугестивної сили, Прovidіння вивінювало Дон Боска невичерпними скарбами найблагородніших і найніжніших почувань до молоді. Його серце було вщерть повне любові до прибраних дітей. Якщо можна любов аналізувати і розщепити на складові частини, то треба сказати, що любов Дон Боска була чулістю і доброю, була співчуттям і милосердям, була бажанням поетішати, підтримувати і спішити на поміч, була готовістю до жертв і безнастancoю журбою, була жагучим прагненням зробити ці молоді істоти щасливими, — щасливими і тут на землі, і передусім там — у вічності. Завдяки цим скарбам почувань Дон Боско став найуспішнішим вихователем, якого знало людство.

Але щоб зрозуміти суть педагогіки Дон Боска, треба пам'ятати, що її джерела лежали не у сфері емоціонального життя, ані не у сфері інтелектуальних здібностей, навіть

не у сфері етики. Його педагогіка зродилася в сфері релігії. Педагогічної системи Дон Боска і його виховних успіхів не пояснює факт, що він був — як читаемо в підручниках історії виховання — «зnamенитим педагогом», або що був «надзвичайно доброю і премилою людиною». Ключем до розв'язки проблеми є те, що Дон Боско був святою людиною. Лише постійний найтісніший зв'язок душі Божого слуги з Богом, лише багатство й інтенсивність її надприродного життя і Господні ласки, що в ній діяли, пояснюють феномен, якому на ім'я: Дон Боско-вихователь.

З малих розсипаних фрагментів ми старався відтворити суцільну доктрину виховання і накреслити духовість її автора. Залишається ще відповісти на питання: з яких праджерел бере початок педагогіка великого Божого Угодника? Хто був для нього первовзором учителя? Кого наслідував він у своїй виховній діяльності?

Навіть якби ми не мали в цій справі ясної заяви самого Дон Боска, не тяжко було б доказати, Хто навчив його любити і прощати, нікого не засуджувати і нікого не відштовхувати, нести свій хрест і чинити волю Отця Небесного. Коли прислухатись уважно до діл і думок Дон Боска, як вони проявляються в його ненаписаній педагогічній теорії і в його виховній практиці, в кожному з його правил почути можна слова Божественного Учителя: «Оце Моя заповідь: любіть один одного,

як Я вас любив» (Ів. 15, 12) і «Що ви чините одному з Моїх найменших братів, те чините Мені» (Мат. 25, 40).

В листі-заповіті, писаному в Римі дня 10 травня 1884 року, Дон Боско нагадував своїм співробітникам: «Христос знижується до людей і ніс наше слабосилля. Він є мистцем виховання у дусі справжньої любові. Він очертини надломленої не ламав і гнота тліючого не гасив. Ісус Христос нехай буде нашим первовзором».

Вся педагогіка Дон Боска — це Євангеліє пристосоване до виховання. В цьому запорука її досконалости, її універсальности та її довговічности.

РОЗДІЛ V

СВЯТИЙ

ранцузький католицький письменник Франсуа Моріяк зауважує в своїх «Нарисах релігійної психології», що «видумувати й описувати фіктивні постаті багато легше, ніж вірно змальовувати портрети осіб, які дійсно жили».

Якщо справді завдання біографа історичних постатей тяжче за завдання повістяра, то що ж тоді казати про величезні труднощі, що стоять перед автором, який бере на себе сміливість писати про святого! Нелегко людині проникнути в душу другої людини, нелегко їй зрозуміти складні психічні процеси, що відбуваються в недосяжному для ока внутрішньому світі іншого індивідуума. Але наскільки тяжче зрозуміти життя душі святого! Та, взагалі, чи можливо звичайному смертникові вдуматися хоч би на мить в містерії святості? Чи звичайна людина спроможна збагнути переживання Божих обранців, які силою своєї віри стали учасниками особливих благодатей, що дозволили їм уже за життя переступити межі людського? І друга трудність: чи можна повсякденною мовою писати про речі святі, що їх треба б хіба

оспіувати поетичними строфами релігійних гімнів? Де знайти слова, що були б достойні величі найдосконаліших синів і дочок людського роду? Як підійти до тих зовсім виняткових одиниць, що до них не стосуються закони і мірила цього світу?

Гагіографія минулих століть переходила до порядку над вищезазначеними труднощами, описуючи життя святих у формі легенд. Усіх святих вона змальовувала більш-менш за одним шаблоном. Всі вони, мовляв, відзначалися всіма християнськими чеснотами, життєписи всіх були один до одного подібні, як їх зображення на середньовічних іконах і мозаїках. На золотистому фоні, з величезними авреолями святости, з таємничими надхненними обличчями, вони не мали індивідуальних рис, зате символізували світ інший від земного: потойбічний світ вічного життя, вічного блаженства.

Інакше підходить до проблеми святости модерна гагіографія. За вихідний пункт вона приймає факт, що кожен святий відзначається своєрідною духовістю, кожен є неповторною індивідуальністю, святість кожного має якісь характеристичні властивості, кожен був покликаний Господом до якогось особливого завдання. Ось що говорить про це відомий американський письменник, монах трапіст, Тома Мертон, у своїй автобіографії «Гора сімох ступенів»: «В кожному з святих прославлений є Бог, але в кожному інак-

ше. Жаден святий не є подібний до іншого, але всі вони є подібні до Господа, кожен на свій лад. Кожен служить новим могутнім доказом величності і досконалості Бога, кожен сяє своєю власною, особливою святістю, що була йому призначена від споконвіку, як найдосконаліше, незрівнянне, надприродне завершення його людської особовости.»

Сучасна гагіографія вважає за велику помилку, що минулі віки змальовували всіх святих на один лад, як трафаретні постаті. Вона твердить, що різниці між поодинокими святыми — більші, ніж різниці між звичайними людьми. Відома ж бо річ, що чим людина видатніша, тим марканіші риси її духової фізіономії. Служно називаємо пересічних людей, або людей нижче середньої міри, «сірими», бо в них усе буденне, звичайне, таке як у інших: в сірості одностайної маси вони не відрізняються нічим характеристичним. Зате люди великого формату не-подібні до інших: кожен з них є оригінальним зразком з виразними, тільки йому притаманними властивостями.

Тим більше стосується це твердження до таких зовсім виняткових постатей, обдарованих небуденним багатством духового життя, як святі. Отже коли ми хочемо пізнати якогось святого, ми повинні старатися збагнути особливі притаманні його духовості. Автор, що пише про святого, повинен вважати за своє основне завдання дати читачам не тіль-

ки картину його життя, але він має уможливити зрозуміння душі святого і дати таким чином ключ до розгадки феномену його святости.

Незважаючи на маркантні індивідуальні різниці, всі святі, все ж, мають деякі спільні риси. Всі вони — люди надприродної глибокої віри. Всі прагнули досяканості і невтомною працею над собою підіймалися на недосяжні для нас, звичайних людей, етичні й духовні вершини. Цілим жаром душі вони шукали Бога і досягали містичного відчуття Його близькості. Таємнича глибінь релігійного життя — це основна риса святости, що відрізняє світ святих від світу звичайних смертників.

Історія Церкви знає таких святих, що вже від раннього дитинства відзначалися винятково піднесеною релігійністю і побожністю. Про них можна б сказати, що вони отримали святість, як дарунок ласкавого Провидіння, вже, так би мовити, в колисці. Але були між святыми великі грішники, що тільки згодом навернулися до Бога. Навернення деяких сталося таємничим, чудесним способом, як, наприклад, навернення св. Апостола Павла, що з жорстокого переслідувача Христової віри став її найбільшим подвижником. Інші навернулися внаслідок довгого, наполегливого шукання Істини, як св. Августин. Але абстрагуючи від того, яким шляхом святий ішов до святости, кожен переходив релігійно-душев-

ний процес самовдосконалення і духовного росту.

У світі святих діються дивні, нечувані події, що їх не можна пояснити природним способом. Нема такого святого, в житті якого не траплялися чудесні явища. В обличчі цих явищ людський розум стойть безпорадний і розгублений. «Кожен святий носить в собі силу Бога. Це є одинока сила святого» — каже Тома Мертон. Таємниця діяння Божої благодаті в цих людях наповнює нас подивом і острахом.

Святі — це велетні любови близнього: жертвою власного життя вони злагоднювали моральну й матеріальну нужду у світі та рятували безсмертні душі від вічної загибелі. Найтяжчі життєві хрести несли терпеливо і без найменшого нарікання. Життя кожного святого — це наслідування Христа; кожен старався своїм життям і діяльністю здійснювати Євангеліє.

Витончене відчуття сути всього земного і спрямованість душі до трансцендентного — це також спільна всім святым особливість. Не слід забувати, що святі — це також люди. Їхне життя від колиски аж до домовини проходить тут, на землі. А проте, своїм лицем вони звернені до потойбічного, загробного світу і їх зір задивлений у вічність. Всі святі мають задушевну настанову до духовних і надприродних цінностей. Вони обдаровані немов шостим змислом, що скоплює марність

дочасного і разом з тим бачить інший світ, іншу дійсність, невмирущу й нетлінну. Для святих туземна путь — це немов сон-мара, зате посмертне життя — справжня і вічна реальність, що різничається від туземної, як ява різничається від сну.

В протиставленні до давньої гагіографії, що вважала за своє завдання «підфарбовувати» життя і характер святих, новочасні дослідники релігійних постатей стараються підійти до них якомога реалістично та змальовувати їх такими, якими вони справді були за свого життя. Новочасні біографи святих не бояться вказувати на їх слабкі місця. Навіть з своїми вадами й помилками святі є незрівнянними зразками досконалості, а їхні слабості й блукання роблять їх в наших очах більш «людськими», бо подібними до нас, і тим самим близчими нам і дорожчими. Постаті святих фасцинують і полоняють нас саме тому, що вони подібні до нас, але разом з тим — зовсім інші. Вони були людьми з крові і кости: гріхом первородним і людським слабосиллям обтяженні, доступні спокусам, інколи з вродженими злими нахилами. Героїчним зусиллям волі вони перемагали в собі те, що в людині низьке й погане. Відраза до гріха і покірлива свідомість власних вад і гріхів прикметні всім святым.

Нема більше захоплюючої лектури, як добре життєписи святих. Вони нас повчують, збагачують, викликають наш подив і осто-

піння. Хто раз розсмакував у гагіографії, той не спроневіриться їй до кінця свого життя. Особливо для сучасного покоління, що переживає глибоку духову кризу, знайомство зі світом святих може стати цілющим лікарством. Життя людини, внаслідок страждань і різного роду моральних потрясень, зазнало в останніх десятиліттях жахливого заломання. Люди загубили віру в безсмертя душі та в Боже милосердя, і разом з тим, мов масова пошкість, поширилося почуття безсенсності життя. Нігілістичний потоп заливає сучасний світ. В такий момент катастрофи і безнадії святі спроможні відкрити людям очі на Істину і принести хворому людству рятунок. Один з найвидатніших гагіографів сучасності, швайцарець Вальтер Ніг, у своєму творі «Великі Святі» пише: «Святих можна порівняти до гомону дзвонів. Кожен дзвін має свій своєрідний звук, але щойно всі разом являють собою повноту скалі. До цієї музики вічності слід прислухуватися в нашу добу, коли люди щораз очевидніше відвертуються від Євангелія. Серед темряви ночі, що нею є саморозклад Заходу, християнство святих означатиме світло, що світитиме кожному на його шляху і пробудить в людині невгамовану тугу за новою святістю.» Тут Вальтер Ніг цитує «пророчі слова» одного з старших німецьких теологів: «Бувають епохи, де говорене і писане слово не є спроможне зробити загальнозрозумілими основні правди. В такий час діла і страждання святих мусять створи-

ти нову азбуку, щоб люди відкрили наново таємницю Правди. Саме тепер переживаємо таку добу.»

Але повернімося до питання, що його ми поставили на початку цього уступу. Чи можливо продертися до ядра душі святого? Чи можливо зрозуміти наскрізь його душевні процеси і вірно змалювати його портрет?

Теологи і гагіографи відповідають, що останньої таємниці святої ніколи не зуміємо збагнути. Те, що діється в глибинних покладах душі святого, залишиться для нас навжди нерозгаданою містерією. Кардинал Ньюмен пише в «Історичних нарисах»: «Замість обманювати себе ілюзією, що ми можемо розуміти святих, ми повинні прийняти за річ певну, що вони нас розуміють і нас опікою своєю оточують. Ми повинні вважати їх за далеких, недосяжних, незагнаних, таємничих — так, що в найкращому випадку ми можемо висловлювати про них тільки здогади, але не твердження, бо феномен святої можна в кожному окремому випадку в різний спосіб інтерпретувати, і ми не можемо знати, котре пояснення правильне.»

Слід, даліше, пам'ятати, що ключем до бодай частинного зрозуміння таємниці душі святого є не наш розум, а наше серце. Тільки тоді, коли ми любимо якогось святого, він дозволяє нам заглянути в свій внутрішній світ. За любов він нам відплачує любов'ю. «Святі стають нашими приятелями, відповідають при-

язню на нашу приязнь і обдаровують нас безсумнівними ознаками своєї любові, а саме благодатями, що їх ми отримуємо завдяки їх посередництву» (Тома Мертон).

Про всі ці застереження треба пам'ятати, коли ми осмілюємося змалювати портрет Дон Боска, як святого. Не забуваймо ні на хвилину, що візерунок нами зроблений може бути тільки недосконалою підробкою оригіналу. Підійдімо ж до нашого Святого з любов'ю і покорою, з пошаною і страхом, прижмурюючи очі перед осліплючим сяйвом його святости, і просім його, щоб відкрив нам бодай маленький крайчик своєї таємниці.

лях, яким Дон Боско прямував до святости, наводить на думку стежку, що підводиться рівномірно вгору. Нема на цій стежці жадних зупинок, жадних вибоїн, ні закрутів. Спокійною, безперервною лінією вона простує щораз вище і вище. На перший погляд могло б здаватися, що гора не така то висока та що стежка незабаром досягне вершини. Але зі шпиллю гори відкривається вид на вищу гору, і з цієї вищої на ще вищу. Стежці немає кінця.

В релігійному житті нашого Святого нема блукань ні затримок: с тільки постійний і безушилний підйом все вгору та вгору. Не знайдемо в його життєвій мандрівці ні одного епізоду, що вказував би на внутрішню боротьбу зі сумнівами, на заломання, вагання і непевність. Ані нема в його житті нічого, що можна б назвати наверненням. Йому не треба було навертатися, бо від раннього дитинства аж до смерти віра його була тверда мов скеля. Без передишок і відставання, без ухилюв убік Святий піднімається на щораз вищі вершини. Ціль його паломництва тікає в недосяжну для ока висоту, що губиться в небесах.

Релігійне життя Дон Боска можна порівняти також до широченої ріки, що пливе рівною, спокійною течією. Здалека ріка робить враження не дуже то глибокої. Але коли піддійти до неї близче і нахилитися над нею, під спокійним плесом води бачимо темну загадкову безодню. Не слід формулювати твердження про внутрішнє життя Дон Боска на основі поверхових спостережень. В дійсності він багато глибший і складніший, ніж можна би думати на перший погляд. В його житті трапляються раз-у-раз нечувані містерії, а його внутрішні переживання відзначаються таємничию глибінню.

Від юних літ Дон Боско працює з величезною напругою над своїм удосконаленням. Двома основними засобами самовдосконалення, що ними він прямує до святості, є молитва і праця. В розумінні Святого праця є також молитвою, бо вона є виконуванням волі Того, Хто його послав. Прагнення досконалості спостерігаємо в нього протягом усього життя. Вже після закінчення середньої школи підпорядковує себе суворій дисципліні і з героїчним зусиллям формує свій характер. Безнастінно старається перемогти себе, ставить перед собою щораз вищі цілі. Не задовольняється ніколи добутими досягненнями, але вважає їх тільки за етап на шляху до своєї мети.

Скільки благородних намірів, скільки прекрасних постанов у житті кожного з нас не

виходять ніколи поза першу фазу плянування! Як багато розпочатих діл залишаються невиконані через наше слабоволля, брак витривалості і вигідництво! В житті Святого Дон Боска нічого подібного не могло трапитися. Коли раз приймає якесь рішення, що вимагає від нього певного зусилля чи самовідречення, зафіксовує його на папері, і воно зобов'язує його, як обіт. Всі постанови, що відносяться до аскези щоденного життя, до поглиблення побожності та до активної любові близнього виконує з найбільшою акуратністю. Гострим самокритицизмом викриває в собі навіть найменші недоліки і викорінює їх з залишою послідовністю. Також тоді, коли підіймається на головокружні вершини духовного життя, ще не вважає їх за остаточне закінчення свого походу вгору. Його душу наповнює якась невгласима спрага ідеалу.

Данський письменник Ергенсен, славнозвісний дослідник життя св. Франціска з Ассізі, написав також біографічний нарис про нашого Святого. В ньому він пише: «Дон Боско належить без сумніву до найдосконаліших людей, що їх бачила земля. Майже всі постаті, що їх Церква відзначила авреолею святости, виказують деякі людські недомагання. Але в житті Дон Боска нема недоліків. В нього все є світлом без тіні; з мистецької точки погляду ця обставина справляє трудність, коли креслити його портрет. Бо його портрет

треба би малювати в сяючому блиску, світло поруч світла, ясність поруч ясності.»

Що спонукувало Святого до цього невтомного походу на вершини досконалості? Яка сила наказувала йому безнастанино працювати над собою, безнастанино напружуватися, прагнути до щораз вищої мети? Цією силою була його упевненість, що він має виконати на цій землі Богом йому доручене завдання. Не якась людська інстанція покликала його на службу, але покликав його Всемогутній Творець, що в означеній історичній годині призначив його для важливої історичної місії. Дон Боско мав непохитне святе переконання, що з волі Провидіння судилося йому стати батьком неzählених поколінь обездолених юнаків, — і саме це переконання про отримане від Бога доручення наказувало йому ставити до себе якнайвищі вимоги.

Від дев'ятого року життя Святий раз-у-раз діставав з Небес накази і вказівки. У сновидіннях, у візіях, шляхом інспірації Провидіння сповіщало його про Свою волю і вказувало йому дальший шлях. Слідком за кожним новим дорученням, за кожним новим покликом, ішло нове душевне зосередження, нове зусилля, новий підйом вгору.

Візьмім як приклад справу, реалізація якої натрапляла на величезні труднощі, а саме зачинування Товариства Салезіян. Святий Дон Боско, як усі святі основоположники великих монастих орденів, відчував на собі історичну

відповіальність за заснування нової релігійної родини священиків-вихователів, що він вважав за виконання волі Небес. Нема найменшого сумніву, що він діяв з надхненням Духа Святого, і вважав створену ним релігійну спільноту за діло Божої волі і Божої благодаті. Доказом того, що не помилявся, служить надзвичайно швидке поширення Товариства Салезіян та грандіозні успіхи його діяльності, що їх годі пояснити природним способом. Аналогічно виглядала справа з іншими великими починами й ділами його життя, напр., з Ораторією, будівництвом церков, заокеанським місіонерством, тощо. Всі ці ідеї зродилися з надхнення, всі вимагали від Дон Боска величезного душевного напруження, доожної з цих справ він підходив, як до даного йому Богом завдання.

Авторитет Святого, що спонтанно всім накидувався, був результатом його свідомості великої місії і постійної концентрації духовних сил. Також динамізм Дон Боска, що, мов буревій, втягав усіх і все з його оточення в свій круговорот, стояв у безпосередньому причиновому зв'язку з його змаганням до досконалості і внутрішнім зосередженням.

Але може хто подумає, що на дні цієї невиспушої напруги було честолюбство? Бажання бути першим, бути кращим за інших? Може ненаситний голод досконалости був амбіціонерством, а піднесене самопочуття з приводу важливої місії було формою гордо-

сти і зарозумілости? Хто таке подумає, той не знає Дон Боска. Він був уосібленням скромності, простоти і покори, був найпокірливішим слугою Божим. Не для власної слави, не для признання від людей, а для Божої слави і спасіння душ людських прагнув досягти вершини. Саме покора, поруч туги за досконалістю, належить до найважливіших джерел його святості. Святий Дон Боско вважав себе лише за знаряддя Божих рук. Успіхи своєї діяльності приписував не собі, не своїм здібностям і прикметам, не своїй не-втомній працьовитості, а виключно тільки безмежній Божій ласкавості. Чим більше поглиблював своє внутрішнє життя, чим більше зближався до Бога, тим болючіші усвідомлював свою власну недосконалість. Уболівав над тим, що вважав за свої недоліки й помилки, і не вагався признаватися до них прилюдно. Ніколи не вважав себе за неомильного й непогрішного. Радо приймав від своїх співробітників поради й зауваження, і сам просив їх, щоб звертали йому увагу, коли не має рациї. Його вимогливість до себе була дуже велика, — ніколи не був з себе зовсім задоволений.

Про безмежну покору Святого нехай свідчить наступна приказка, яку він залюбки повторяв: «Коли Бог у Своєму милосердю хоче вчинити людям якесь добродійство, як Він дає пізнати, що добро походить від Нього? Він вживає тоді найнужденішого знаряддя.

І саме так мається справа зо мною.» Ця приказка наводить на пам'ять одну подію з життя іншого великого святого, а саме Франціска з Ассізі. Один з франціканських братчиків спитав одного разу св. Франціска: — «Скажи мені, чому саме тебе Господь вибрав з-поміж інших? Чому саме за тобою ходять люди? Чому кожен тебе хоче бачити й чути, чому всі тебе слухаються?» Святий Франціск відповів: — «Чи хочеш знати, для чого саме мене вибрал Всемогутній? Бо Його святе око не знайшло між грішниками нікого, хто був би нуждениший, нездатніший і більш грішний за мене. Він не знайшов на землі жалюгіднішого створіння. Тому Він вибрав мене, щоб засоромити людей з їх гордістю і силою, їх красою і мудрістю. Щоб люди зрозуміли, що вся сила, і все добро походять з Його рук та що ніхто не повинен хвалити себе, але треба хвалити Господа, бо в Ньому вся сила, і слава, і вічність.»

Людина, що від юности літ вважає себе за послану Богом для великого завдання; людина, що до цього завдання підготовляється безнастальною молитвою, невспущою працею, аскезою, святобливим життям; людина, що жагуче прагне досконалости і вперто працює над собою, щоб стати достойною, щораз достойнішою Божої благодаті; людина, що у глибокій покорі вважає себе за ніщо більше, як за негідне знаряддя Божих замислів

— оце праведник Божий, Дон Боско, на шляху до святості.

З іншими характеристичними особливостями Святого познайомимося, розглядаючи його відношення до людей та його відношення до Бога.

З попередніх розділів, де була мова про Дон Боска, як людину і як педагога, відомо, що в центрі його відношення до людей стояла любов.

Підходячи до людини він відкликується в першу чергу до її серця, бо серце вважає за найважливіший орган. Серце є осідком життя; воно є джерелом руху, тепла й чинності; воно підсилює кров'ю мозок і зовнішні частини тіла. В ньому душа і тіло вз'язані в нерозлучну цілість. Тут скупчуються всі переживання людського життя. В серці відзывається туга людини за любов'ю, за щастям, за добром.

Святий знає всю безодню людського серця: його радісні надії і чорний відчай. Розуміє всю заплутаність людських почувань і прagnень, відгадує всю шарпанину людини між добром і злом. Він має винятковий дар читати в серцях людей, що робить його душпастирем з Божої ласки і зокрема знаменитим сповідником. Люди горнуться до нього, бо кожен інтуїтивно відчуває, що знайде в нього співчуття, потіху і нову відвагу до життя.

Не відступаючи ні на волосинку від вічних законів правди і справедливості, він ніколи не засуджує людину. Від нікого не відвертається з погордою і відразою. Не може засуджувати близьких той, хто наскрізь просякнутий духом покори. Внутрішній голос не дозволяє йому говорити зло про людей, відштовхувати їх і ображати. В кожній людині він бачить брата, в добрі інтенції якого він апріорно вірить. Прижмурює очі на слабкі місця людини, зате апелює завжди до добрих сторінок її натури. Навіть коли хто завів його надії, не докоряє йому, бо вірить, що причиною провини були нещасливі обставини, а не зла воля. Найбільшого грішника обдаровує співчуттям і любов'ю, бо чує плач грішного серця і бачить страждання, що йдуть слідком за гріхом. Чужі гріхи болять його немов його власні. Він знає людську ма лість і слабоволля, тому він піdbадьорює грішну людину, щоб вона не втратила віру в себе і в Боже милосердя.

Інстинктова реакція Святого на чуже нещасти — це подати людині помічну руку. Він співчуває всім, що страждають, поділяє турботи тих, що опинилися під колесами долі, плаче з тим, хто стоїть над могилою когось з своїх найближчих. Дон Боско відчуває всю самотність і безпорадність людини в її недолі, в горю, в усяких трагічних ситуаціях. Дружне зацікавлення долею кожного близнього, тепла сердечність і увага до кожного —

таке було ставлення Дон Боска до людей. Його доброчесливість до людей — це щиро-серда любов батька, що бажає дитині добра і глядить на неї, залежно від обставин, чи то з вдоволенням і гордістю, чи з турботою і співчуттям. Сердечний і милосердний захисник усіх, хто потребує моральної чи матеріальної помочі — таким був наш Святий для людей.

Тільки в світлі Євангелія можна правильно оцінити безмежну доброту Дон Боска. Його всерозуміюча і всепрощаюча любов не мала нічого спільногого з якоюсь ляїцистичною гуманістю: вона походила з надприродних джерел Христової віри. Це було наслідування Спасителя в Його любові до людей. Найясніше виявляється це в підході Святого до проблем пробачення кривд і любови до ворогів. Він каже: тим, що заподіяли нам кривду, треба прощати без застережень. Треба прощати їм сімдесят разів по сім. Треба прощати навіть речі непростимі, бо через прошення непростимого найбільше уподоблюємося до любові Божественного Учителя.

А оце приклад, як розумів Святий любов до ворогів. Один італійський священик, Алоїс де Санктіс, відступив від Церкви і співпрацював з одною пошиrenoю тоді в П'емонті сектою. Він заподіяв багато шкоди Церкві, а Дон Боскові робив усякі пакості і прилюдно його атакував. Згодом цей колишній свя-

щеник попав у конфлікт з проводом секти й опинився в безвихідній ситуації: всі від нього відвернулися і він залишився без засобів до життя.

В такий момент Дон Боско, незважаючи на те, що це був відступник, незважаючи на за-знані особисті образи, пише до нього такого листа: «Від давшого часу збираюся вам написати. А саме я бажав вам сказати, що я дуже прагну прийти вам з поміччю, як це водиться між добрими приятелями. Я читав ваші книжки і відчув у них щирій неспокій душі. Вже тоді я мав бажання познайомитися з вами. А тепер довідується з газет про вашу тяжку ситуацію. Чи можу вас просити, якщо ваша ласка, зайти до мене? Ви певне скажете: що ж я буду робити в Ораторії? Ви не будете робити нічого іншого, як лише те, до чого вас спонукає Господь. З приемністю віддам до вашого розпорядження кімнату і прошу вас ділити зо мною мою скромну їжу. Будете мати змогу, без будь-яких коштів, віддатися вашим студіям. Побачите, що мої приятельські почуття до вас походять з глибини серця. А коли переконаєтесь, як широко я до вас ставлюся, тоді приймете мою пропозицію, або бодай пробачите мені, що я до вас звернувся.»

Де Санктіс відписав: «Ви не можете собі уявити, яке враження зробив на мене ваш приязній лист. Я ніколи не був би повірив, що мій найбільший ворог виявить мені стіль-

ки любови. Саме тепер, коли на мене впали важкі удари, ви даете мені докази вашої братерської любови і витягаєте до мене руку! Це є справжня християнська любов! Ваш слуга і приятель, Де Сантіс.»

Дон Боско негайно відгукнувся другим листом: «Радію, що мої слова потрапили до вас. Як ви самі натякаєте, вас зустріло нещастя. Тому від усього серця бажаю собі, щоб ви прийняли мою скромну, але ширу приятельську послугу. Також прошу вас: дозвольте мені принести вам моральну поміч. Я був би радий познайомитися з вами. Чи дозволите мені відвідати вас, або чи волієте зустрітися зо мною в місті? Ви зробили б мені найбільшу радість, якби були ласкаві зайти до мене. Вірю, що разом ми знайшли б задовільну розв'язку вашої проблеми. Запевняю вас, що це вас до нічого не зобов'язувало б.»

Так розумів Дон Боско слова Спасителя: «Любіть ворогів своїх. Бо коли ви любите тих, які вас люблять, то яку заслугу ви маєте? Хіба і митники не роблять те саме?» (Матвій 5, 44-46).

Наслідування Христа становить невід'ємну частину змагання Дон Боска до святості. Не тільки своєю любов'ю до близького він старається іти слідами Христа, але й своїм добровільним убожеством, своєю непорочною чистотою, своїм підходом до дітвори, своєю

готовістю переносити страждання і, перш за все, цілковитою підпорядкованістю своєї волі — волі Божій.

Рушійною силою діяльності Дон Боска було бажання відкрити людям ворота до Царства Небесного. Підготувати людей до життя вічного — оце була головна ціль його турбот за людей. За кожну душу він був готовий іти в хрестовий похід, бо, на його думку, кожна душа варта трудів апостольської праці. Апостольський дух — це одна з дуже маркантних особливостей святості Дон Боска, що проявилась уже в його дитячих роках. Малим хлопчиною він «навертав» своїх однолітків і старших за себе товаришів забав. Вже тоді горів бажанням спричинитись до спасіння душ. Призвести людей до того, щоб вони своїм земним життям будували собі вічне життя в Господньому домі — оце змісл його душпастирської діяльності. Найвищим підсумком апостоляту його життя була висилка членів Салезіянської Родини на місіонерську працю між відсталими індіанськими племенами в Південній Америці. Треба пам'ятати, що проблема християнізації і цивілізації півдикіх поган була в ті часи зрозумілою тільки найсвітлішим умам людства.

Була вже мова про те, що, на думку нашого Святого, існує тісне взаємовідношення між релігійним життям людини і погодою її душі. Він сам був не тільки веселою і бадью-

рою людиною, але, як святий, репрезентує тип усміхненої, добрячої, радісної святості. Його християнство — це радісна новина про безмежне Боже милосердя і Боже царство на землі.

Коли говоримо про Дон Боска як про погідного, радісного святого, маємо на думці не хвилевий мінливий настрій, що залежить від усіляких зовнішніх обставин. Маємо на думці факт, що постійною атмосферою життя нашого Святого було блаженне піднесення душі. Вже підлітком він сам прагне радості і хоче обдаровувати втікою інших. Як юнак, незважаючи на важкі злидні свого життя, він є душою веселого гурту товаришів. Згодом, коли вибирає шлях духівника, його мучать сумніви, чи можна поєднати службу Богові з веселою настанововою духа. Був такий момент, коли молодий студент богослов'я відрікається від улюбленого циркового штукарства, від дотепів і сміху, бо йому здається, що веселощі суперечать вимогам святоблизького життя. Проблема взаємовідношення між основним настроєм людини і її побожністю довший час не дає молодому Дон Боскові спокою. Вкінці він розв'язує цю проблему в сенсі органічного поєднання релігійності з веселістю. Доходить до висновку, що саме радість є тією формою людського життя, що найбільше подобається Богу. Очевидна річ, не радість гулящого життя, а радість, що походить з непорочного серця і постійного

молитовного настрою душі. Чисте серце і сполука з Богом шляхом молитви — оце джерела незаколоченого спокою і щастя.

Малий Івась сполучує свої циркові пописи з молитвою. Юнак Іван зобов'язує членів учнівського гуртка бути веселими й побожними. Вихователь Дон Боско оточує молодь атмосферою, в якій радість і релігійність сплелися водно. «Чорт боїться веселої людини» — оце одна з улюблених приказок Святого. Чортові і його слугам личить бути сумним, зате дітям Божим личить душевна радість. Текст жартібливої пісеньки, що він її часто співає з своїми хлопцями та що стала немов гімном Ораторії, звучить: «Слід бути веселим і добро чинити, а горобці нехай собі свищуть . . . ». В радості наш Святий служить Богові, в радості любить близжніх, в радості виховує молодь, насолодою наповнює його праця, християнською радістю перемагає всі удари долі і весь трагізм земної екзистенції людини. Погода душі витискає печать щастя на його зовнішності, особливо на його обличчі, так що він є немов уосібленням правди, що християнська радість — це дар Духа Святого. Його блаженна радість розвіює будь-які сумні думки і пригнічення серед його оточення та спонтанно уділяється іншим. Люди прагнуть перебувати в його товаристві, бо почивають себе з ним веселими і щасливими.

Дон Боско, як «веселий святий», не є відокремленим явищем. Гагіографія знає ще й інших святих, що відзначалися погідною вдачею і гріли своїх сучасників теплом соняшного гумору. Назвім для прикладу Франціска з Ассізі, Пилипа Нері і Франціска де Салес. Кожен з них репрезентує інший стиль християнської радості, але всіх їх споріднює те, що почуття блаженного щастя вони черпали з релігійних джерел, а саме з почуття містичної близькості Бога. Радість голубиного серця св. Франціска з Ассізі, дотепність жартуна св. Пилипа Нері, шляхетна гармонія св. Франціска де Салес, привітна, щиросерда бадьюрість св. Дон Боска — які вони незрозумілі в наших часах пессимізму і розгубленості! Мимоволі тиснеться заувага: сучасні люди не знають християнської радості; вони знають тільки гірку безнадію або нервову псевдовеселість, що нею стараються заглушити порожнечу свого життя . . .

Характеризуючи Дон Боска як людину, ми відзначили, що він мав тонке зrozуміння новітніх ідей, новітніх течій. Він знов, що кожна історична доба ставить на порядок денний нові проблеми, перед якими не слід людині ховатися. Його витончену сприйнятливість на все нове можна порівняти з прецизним сейсмографом, що реагує на далекі землетруси. Дон Боско скоплює негайно вимоги і завдання часу. Коротко кажучи, він був «модерною» людиною, — модерною в тому

значенні, що мав відкриті очі й уші на все, що діялося довкола, і розумів духа часу.

Виринає питання, як виявляється ця «модерність» Дон Боска в його святості? Отож можна сміло сказати, що наш Святий — новітній і модерний святий. Він новітній, по-перше, в тому значенні, що життя його випало на новітні часи. Він же дитина ХІХ. століття. Сто років тому був у розквіті сил. Сімдесят'ять років тому ще ступав по цій землі. Ще живуть останні з його учнів. Біографи Дон Боска не мають потреби спиралися на переказах, бо кожна подія з його життя записана і засвідчена безсумнівними очевидцями.

Ще більше: про Дон Боска можна сказати, що він не тільки новітній святий, він також «модерний святий». Щоправда, прикметник «модерний» не дуже підходить до окреслення святості, бо модерність — щось нестійке, що міняється з поточним моментом і духом часу, а святість — це вічність. Проте цей прикметник найкраще віддає деякі властивості нашого Святого, що про них слід згадати.

Називаючи Дон Боска модерним святым, маємо на увазі факт, що він репрезентує новий тип святості, різний від святості минулих віків. Уже зовнішня поява Дон Боска відступає від традиційних норм святості. Він такий доступний і приемний, такий жвавий і

веселій! Кожен з нас мав би сміливість зближитися до нього і забалакати, навіть зажартувати! А традиційних святих ми уявляємо здебільшого, як суворі, таємничі постаті, що їх можна подивляти тільки на відстані. Своїм новітнім стилем Дон Боско різиться не тільки від святих, життя яких губиться в темряві старовини. Він також зовсім інший, як інші святі XIX. століття, наприклад, тихий французький святий Отець Віянней, або значно від нього молодша, ангельська Тереза з Лізіє, що обидвое світом своїх думок і відчувань були дуже далекі від модерного життя.

Дон Боско не тільки розуміє проблеми свого часу, але й схоплює негайно небезпеки, що грозять людству від деяких нових течій і псевдонаукових теорій. А що вміє пророчим зором заглядати в майбутність, передбачає, з яким розгоном і сліпотою новітній дух жежеться над берег безодні, якщо його не загнуздати і не підкорити Богу. Завдання і небезпеки своєї доби він розуміє краще, ніж тодішні політики, соціологи і філософи. І не тільки їх розуміє, але й реагує на них своєю публіцистичною, душпастирською і виховною діяльністю. Нагадаймо, який болючий відгомін викликує в його серці соціальна нужда міського пролетаріату та яку відповідь він дав на неї свою грандіозною виховно-суспільною акцією.

Коли мова про відношення Святого Дон Боска до людей і до проблем цього світу, насувається питання, в чому полягав той фасцинуючий флюїд, що променів з нього і полонював кожного, хто до нього зблизився. Сучасники Святого, що мали щастя з ним зустрітися, за свідчують, що якась таємнича сила притягала людей до нього та їх очаровувала. Його популярність між населенням Торіна переходила межі нормального. Загально вважали Дон Боска за людину надзвичайно добру і святобливу. Бувало, коли з'являвся на вулиці, прохожі шепотіли: «Оце святий!». Дон Боско отримував щотижня сотні листів від незнайомих, що просили його про молитву, про благословення, про пораду. Люди вірили, що навіть предмети, що їх Святий торкнувся, набралися від нього святості і чародійної сили. Коли Дон Боско знайшовся в натовпі, люди тайкома відрізували з його сутани чи плаща кусники сукна; були навіть спроби відрізати космок його волосся. В 1871 році трапився такий інцидент. Якась жінка, зустрівши нашого Святого на вулиці, скрикнула: — «Ох, Боже, мені так на душі, немов би я побачила Господа нашого Ісуса Христа!» Дон Боско збентежився, почервонів і слози виступили на його очах. Він сказав: — «Моліться за мене і за мою грішну душу.» Він рішуче протестував, коли в його присутності роблено натяки на його святобливе життя. — «Я не є жаден святий, я така сама слаба, грізна людина, як інші» — казав. На його думку, святість — це

властивість Творця, що нею Він може обдарувати Своїх обранців, але її досягнення не залежить від людини.

Притягальну силу Святого Дон Боска на людей годі пояснити в раціональний спосіб. Не розв'язують цієї загадки такі його прикмети, як привітність, приемні маніри, тощо. Навіть його виняткова доброта, яку виявляв усім, не пояснює цього явища без решти. Нема сумніву, що джерелом сугестивної сили Дон Боска була його святість. Надприродне життя його душі витворювало довкола нього атмосферу, що була прямо наладована Божественими силами. Якийсь незображенний чар, що ніхто не міг йому ставити опір, отортав усіх. В його присутності кожен відчував, що зустрівся з людиною, яка самою своєю близькістю, самою присутністю ублагороджує і ущається.

Дон Боско є запереченням твердження, буцим то «святі перевелися». З уст різного роду скептиків можна чути опінію, мовляв, «сьогодні нема святих». Дон Боско доказує собою, що святість не зникла з лиця землі: також у новітніх часах Божественні сили діють в Божих обранцях, як діяли протягом усієї історії людства.

Говорити про відношення людини до Бога — річ надзвичайно трудна й відповідальна. Розмова людини з Творцем — це ж найінтимніша сфера її життя, що її не слід підглядати, підслухувати, аналізувати. Тим більшу пошану треба мати перед життям душі святого. Ті святі, що залишили на письмі релігійні твори автобіографічного характеру, мовчать здебільшого про своє молитовне життя, або висловлюються про нього дуже стримано. Якщо все таки осмілюємося кинути на папір кілька думок про релігійне життя Святого Дон Боско, то робимо це не з браку пошани перед його Святою Святих, а в надії, що може таким чином відкриємо читачам шлях до країного його розуміння і разом з тим до більшої пошани й любови до нього.

У присутності Папи Пія XI висловлено раз сумнів, як і коли міг Дон Боско, при своїй перевантаженості десятками обов'язків, знайти час на молитву. На це Папа відмітив: — «Не слід питати, коли Дон Боско молився. Натомість треба питати, коли він не молився.» Цим зауваженням Папа хотів, ясна річ, ска-

зати, що Дон Боско безнастанино молився. За понтифікату Папи Пія XI відбувся беатифікаційний і канонізаційний процес Дон Боска. Отже опінія Папи про молитовне життя нашого Святого для нас надзвичайно цінна, бож можна бути певним, що Папа був докладно ознайомлений з усією документацією, що становила підставу беатифікації і канонізації.

Як розуміти вислів Папи Пія XI про постійну молитву Дон Боска? Адже він не був анахоретом, не був монахом контемпляційного ордену, члени якого весь час проводять на молитві. Він був людиною, день якої від світанку до пізньої ночі був виповнений різними ділами. Коли така людина постійно молиться, то це значить, що вона поєднує працю з молитвою і молитву з працею. Її душа, навіть серед занять, що вповні абсорбуєть її увагу, піднесена до Бога. Щонебудь така людина не робила б, вона знаходиться у підвищенному молитовному настрої. Вона — так молити — живе постійно перед лицем Бога.

Молитва, зокрема медитація, є осередком і вершинним пунктом релігійного життя. Вона кружляє довкола Бога: людина старається наблизитися до Нього та Його відчути. Безнастанною молитвою Святий досягав містичної сполучки з Богом. Саме це була кінцева мета довголітнього процесу самовдосконалення. Жар молитви підіймав його на небесні висоти. Очима своєї душі він оглядав світ вічних,

незнищених цінностей, і з нього черпав надхнення і силу. Лише коли прийняти містичний зв'язок Святого Дон Боска з Творцем, зрозумілими стають такі явища, як його певність післанництва, його блаженна радість і таємничий вплив на людей. Без містицизму годі знайти пояснення для його візіонерства та інших надприродних явищ. Іх так багато в його житті, і про них буде ще мова. Коротко кажучи, якщо відкинути з духовного життя нашого Святого містицизм, тоді незагненою містерією була б його особовість.

Хто тільки поверхово знає Дон Боска, того може здивувати твердження, що він був містиком. Декого можуть здезорієнтувати такі властивості Святого, як жвавий темперамент і весела вдача, що ніби незгідні з містицизмом. Деякто міг би сказати, що його невисипуща активність, яка буцім то не залишала йому часу на молитовне зосередження, не погоджується з містицизмом. Непоінформовані могли б замітити, що Дон Боскові чужі були стани екстази, такі характеристичні для містиків. Всі ці заміти є безосновні. Істотою містицизму є не такі чи інші побічні явища, а інтенсивність молитовного піднесення, що, при Божій ласці, дає людині можливість душевної зустрічі з Богом. Зрештою, візії і екстатичні стани дуже часто траплялися у Дон Боска, а щодо взаємовідношення між містицизмом і радістю слід ствердити, що саме містична сполука з

Богом викликує у святих постійний радісний настрій і почуття неземного блаженства.

А втім, не можна заперечити, що містицизм Святого Дон Боска — зовсім своєрідний. Ця своєрідність полягає в тому, що він тісно пов'язаний з активним життям. Релігійність Святого черпала соки з трудящого життя, і навпаки: його активність походила з релігійності, як овоч з кореня. Його просто невгамовна працьовитість не тільки не перешкоджала молитовному засередженню, але ще йому пособляла. Таємниця неповторної індивідуальності Святого полягає у взаємному зв'язку обидвох головних функцій його життя: молитви і чину, безнастанного піднесення душі до Бога і безнастанної праці. Сповідник і приятель Дон Боска, який знав його краще, ніж хтонебудь інший, висловився: «Дон Боско живе в постійній контемплляції. Він працює на землі, але його дух перебуває в Небі.» Дон Боско вмів поєднати надприродне життя душі з повсякденним працьовитим і дуже рухливим життям і, з другого боку, вмів перетворити свої злободенні турботи й зайняття у високовартісні духовні вартості. Назовні — вулкан динамізму, в душі — містична близькість до Бога і блаженний спокій.

Святий Дон Боско вірив твердо в успішність молитви. Він казав: «Одинока сила, на яку ми можемо покладатися, це молитва». Мав безсумнівні докази, що Господь вислухував його молитви. Переконався, і то не раз,

а десятки разів, що Провидіння так керувало ходом подій, що обдаровувало його, незважаючи на початкові труднощі, кінцевим успіхом. Але молитва не є швидким і легким шляхом до осягнення бажаних результатів. Вона мусить бути довготривала і терпелива: треба просити, шукати, стукати, не зневірятися відмовою і — вірити, беззастережно вірити.

Таким було молитовне життя Святого. Спробуймо тепер схарактеризувати коротко, якою була його віра.

Перша ії прикмета — це непохитність. Будь-які сумніви, непевності, мудрування не мали доступу до його серця. Друга, ще більш характеристична властивість віри Святого, — це її конкретність. Всі релігійні почуття Дон Боска відзначаються винятковою живучістю і безпосередністю. Чи його розуміння все-видючості Господа, чи його довір'я до Божого милосердя і спіки, чи його обожання Творця — це були зовсім реальні переживання. Бога він сприймає, як реальну Істоту, не як абстрактність. Треба пам'ятати, що перше релігійне виховання Дон Боско дістав від матері, глибоко релігійної, неписьменної селянки, і ці перші релігійні переживання з дитячих років залишили на все його життя незатерті сліди в його душі. На оформлення релігійного світогляду Святого величезний вплив мала віра «мами Маргарити». Не мен-

ше значення для всього напряму його релігійного життя мав також його перший пророчий сон. Дев'ятирічний Івась бачив у сні-візії Ісуса і Пречисту Діву, чув їх голос, розмовляв з Ними. Спогад цього сну задав тон і коловориг усюому відношенню Святого до надприродного світу: Божественні речі були конкретні, реальні, небесно-чарівні, — саме вони були справжньою дійсністю, порівнюючи з якою справи цього світу були лише хиткою тінню.

Коли хочемо уявити собі інтенсивність і конкретність віри Святого Дон Боска, порівняймо її на кількох прикладах з релігійністю пересічної людини. Наприклад, кожен християнин знає з науки катехизису правду віри про всюдисущість і всевидющість Творця. Але як мало людей дійсно вірить, дійсно і конкретно уявляє і відчуває, що Бог бачить їх у кожному моменті! Ще менше таких людей, що пристосовують своє життя до цієї правди віри! Чи те все, що говорять і що роблять шанобливі люди, так звані порядні люди, вони говорили б і робили б, якби вірили, що Бог, хоч Сам невидимий, усе чує, що вони говорять, і бачить усе, що вони роблять? Ми знаємо, що Бог є на Небесах, але забуваємо, що Він є також і на землі. А щодо великих грішників, зайво про це й говорити. Чи не завагалась би рука брата, піднесена на брата, чи не завагалась би рука злодія, рука вбивника, якби вони справді ві-

рили, що на них в даний момент спочиває око Судді? Люди не є всилі зрозуміти й конкретно собі усвідомити, що Бог справді є присутній скрізь і завжди та все спостерігає. Хоч жадна віруюча людина цієї правди віри не заперечує, але для людського розуму вона така незбагненна, така далека і нереальна . . .

А як сприймав цю правду віри наш Святий? Коли замислитися над усім його життям, то стане ясним, що він жив у постійній присутності Бога. Малим хлопчиною він повторяв за мамою: «Бог мене бачить». Для малого Івася це не були пусті слова: він зовсім конкретно уявляв і відчував всюдисущість і всевидющість Бога. Такою самою міцною і глибокою, конкретною і безпосередньою, живою і широзердою залишилася віра Божого обранця на все його життя. Він зовсім конкретно, зовсім дослівно розумів і відчував, що в кожному моменті його життя Бог є при ньому і керує його долею. Він мав інтуїтивне відчуття постійної присутності Бога, — Бог був для нього найреальнішою дійсністю.

Візьмім інший приклад. Скільки мільйонів людей шепочуть кожного дня слова Господньої молитви: «... нехай буде воля Твоя . . .»? Але як мало людей готові прийняти без жадного спротиву волю Вітця Небесного, коли справи в їхньому житті йдуть інакше, як думалося, інакше, як бажалося! Чи не бороняться люди проти хреста, що Го-

сподь ним обтяжує їхні плечі? Чи руки людини не підіймаються до Небес зі скаргою і протестом, коли доводиться їй перенести тяжкий удар? І навіть малі неприємності викликають наші незадоволення і нарікання.

А яка була реакція Дон Боска на життєві труднощі та удари долі? Він ніколи не нарікав, ніколи не скаржився. Де було треба протиставити нещастю рішучі постанови й діла, — напр., коли епідемія холери косила населення, або коли будівельні катастрофи руйнували споруджені ним будинки, — там негайно брався до праці. Пакості від людей переносиув спокійно й терпеливо, бо і тих людей вважав за знаряддя в руках Божих. Його безумовна, довірлива відданість Богу дозволяла йому зберігати внутрішній спокій також серед дошкульних турбот і прикроостей. Один з його співробітників пише: «Як це нас скріпляло на дусі, коли ми бачили його спокійним і усміхненим серед шайбільших труднощів, гірких понижень і найтяжчої втоми! Він залишався завжди однаковим — також у тих моментах, коли Бог заслав на нього несподівані випробування».

Дон Боско вживав часто такого порівняння: «Коли Бог хоче покласти на нас тягар, треба піддатися і підставити свої плечі. В міру того, як людина йде вперед, тягар осідає, і ви його не чуете». Або казав, що «турботи не страшні, бо їх треба скинути на Бога», себто передати всі справи на волю Божу. При тому

цитував з Першого Листа св. Апостола Петра: «Скиньте на Нього всю вашу журбу, бо Він вами опікується!» (1 Петр. 5, 7). Тяжкі хвороби, фізичні й моральні страждання, смерть дорогих осіб, цілковита руїна екзистенції — все, на його думку, має свою ціль і оправдане місце в премудрому пляні Творця, дарма що людський розум не може збагнути, навіщо ці випробування потрібні, для чого ми страждаємо. В усьому він бачив волю Божу і завжди їй підкорявся, одобрюючи заздалегідь усі незрозумілі для нас таємниці Божого Провидіння.

Саме віра в Провидіння становила немов наріжний камінь релігійного мислення Святого Дон Боска та його життєвої філософії. Перш ніж з'ясувати, як розумів Святий ро-лю Провидіння в житті людини, зупинімся на питанні, як розуміє цю ролю пересічна сучасна людина. При чому ми не маємо на думці атеїстів, ні нещасних «вільнодумців», роздертих сумнівами, які самі не знають: вірять вони, чи не вірять та в що саме вірять. Маємо на думці пересічну освічену віруючу людину.

Церква вчить нас, що Боже Провидіння думає і дбає за всіх людей, дбає за кожного з нас. Освічений загал мислить цю правду віри здебільшого в той спосіб, що Провидіння виявляється в законах природи, які діють у усьому космосі. Бог, мовляв, створив

світ і завів у ньому лад, себто установив закони, які нормують усі явища природи, включно з життям людини. Люди уявляють собі Творця як годинникаря, що збудував механізм годинника і пустив його в рух, а далі вже не цікавиться ним. Мало хто з сучасних людей розуміє Провидіння в той спосіб, що безмежна Божа доброта піклується про кожного з нас зокрема, в кожному конкретному випадку, кожної хвилини. Сучасна людина звикла до механістично-причинового способу думання; вона здебільшого загубила віру в Боже Провидіння, як особисту думку Милостивого Вітця про кожного з нас, як Його особисте заінтересування кожним з нас та Його особисту опіку над кожним з нас. Буває, коли людину зустріне велике горе, напр., коли вона нагло опиниться в небезпеці життя, або коли загрожене життя когось з її найдорожчих, коли все її щастя висить на волосинці, в таких критичних хвилинах, буває, сучасна маловірна людина відчуває, що все — в руках Божих. З її стривоженого серця виривається тоді крик розpacу: «Господи, зглянься на мене, рятуй!...» Але це тільки виняткові хвилини. Згодом, коли життя вертається до норми, місце Провидіння в розумінні пересічної людини займає знов абстрактний порядок у системі природи.

Інакша була постава Святого Дон Боска. Він брав у буквальному розумінні слова Пса-

ломника: «А я, о Господи, покладаю надію на Тебе. В Твою руку кладу мою долю» (Пс. 30, 15-16), або слова св. Августина, що «Бог дбає про кожного з нас так, немов би він був тільки один; і про всіх так, як про одного». Уявім собі стосунок люблячого сина до люблячого батька, до доброго і розумного батька, що має спромогу помогти синові. Чи може син сумніватися, що батько допоможе йому в тяжкій ситуації? Саме так живо і безпосередньо відчував Дон Боско опіку Провидіння. Його відданість Богу не мала меж, і не мала меж його певність, що великородність Божа не залишить його в потребі.

Коли Дон Боско починав якесь підприємство, що вимагало великих матеріальних засобів, коли він, наприклад, починав будову нового виховного закладу або нової церкви, і його співробітники турбувалися, звідкіля їхній провідник візьме гроши, Дон Боско казав: «В цьому ділі я є лише скромним знаряддям; будівничим є Бог. За необхідні засоби, щоб діло продовжувати і довести до кінця, мусить подбати будівничий, а не знаряддя.» Він ніколи не хвилювався, бо його довір'я в Божу добруту не допускало найменших сумнівів. Навпаки, великі труднощі з боку людей чи несприятливі обставини він вважав за знак, що Бог поблагословить його зусилля. Ніколи не сумнівався у висліді початого підприємства, ніколи не зневірявся.

Коли Святий прощався на ложі смерти з приятелями і вони дякували йому за працю його життя, він відповів: «Дон Боско був би міг більше зробити, якби був мав більше довір'я до Бога». Дивні це слова в устах умираючого чудотворця! Ними Святий посередньо визнав, що всі успіхи своєї діяльності вважає за результат віри і лише віри, і подруге, що його безмежна віра в Божу поміч ще не була досконаловою, ще не досягла найвищої вершини.

Годі говорити про відношення Святого до Бога і не згадати про його любов. Власне ка-жучи, від цього треба було почати, бож з любови до Бога плила його жертовна любов до близжніх. Серце Святого горіло полум'яною любов'ю до Всемогутнього. Головну заповідь любови, «Люби Господа Бога твого понад усе», Дон Боско розумів і виконував дослівно: любив Його «всім ссрцем своїм, всією своею душою і всім мисленням своїм». Вдячність за раз-у-раз отримувані ласки підсилювала цю любов. Обожательна відданість Творцеві неба і землі й безнастанна молитва давали йому передсмак майбутнього блаженства. Часто він мав враження, що від вічності ділить його вже тільки тоненька стіна, з-поза якої він чув божественну музику гармонії сфер.

Не без значення для характеру релігійності Дон Боска був факт, що в його першому

чудесному сновидінні явилися йому Христос і Богородиця. Вісником Небес був не ангел чи якийсь інший посоланець, а сам Спаситель і Його Мати зійшли з висот, щоб повідомити Івася про його завдання на землі. Тому не диво, що Христос і Марія займають у вірі Дон Боска зовсім особливе місце. Спаситель — як центр життя і шлях до Вітця, і Його Мати, як наша помічниця і посередниця до Сина. Величезне обожання Матері Божої Дон Боском спиралося на досвідах з власного життя Святого. Вона з'являється йому раз-у-раз, найчастіше у сновидіннях, але іноді й на яві у візіях, повідомляє його про чергові завдання і допомагає їх виконати. Дон Боско глибоко вірив, що Богородиця супроводить його на кожному кроці його життя. Чудові ласки, вимолені від Бога й одержані за заступництвом Марії, були в житті Дон Боска такі численні, що його безмежна віра в допомогу Пречистої і безмежна віданість Їй — зовсім зрозумілі.

Безнастяне піднесення душі до Бога, піднесення не тільки на самоті і в тиші, але й під час праці, серед гамору і метушливості; містична сполука з Богом; непохитна віра в Божу доброту і милосердя, — віра, що перевсуває гори; небувала конкретність релігійних переживань; обожательна любов до Бога і нескінченна вдячність за отримані ласки; Христос і Богородиця в центрі релігійного культу — оце головні елементи відношення Свя-

того Дон Боска до Бога. Наймаркантнішими з них є поєднання містики з активним життям і безмежне довір'я до премудрості і милосердності Провидіння, що керує його діялью.

Як святий, Дон Боско не репрезентує жодного теологічно-філософічного напрямку. Його покликанням була не теологія, а релігія, себто не теоретична наука про Бога, а стосунок людини до Бога. Будь-які абстрактні міркування не відповідали його вдачі, ні його уподобанням. Він був «практиком Бога». Його заінтересування ішли в напрямі проблеми «Бог в житті людини», конкретної людини, — людини, що шукає Бога і потребує Його помочі, зокрема в напрямі молоді. Вважав себе не за теолога, а за душпастиря, що має допомогти людині досягти вічного спасіння.

Своїм новітнім стилем святості Дон Боско освятив повсякденну працю, повсякденну радість, освятив буденщину. Таким чином вказав нам шлях, як поєднати активне життя в модерному світі з християнськими ідеалами Євангелія: треба любити цей світ і людей, любити їх у Бозі. Він переміг напружене відношення між поцейбічним і потойбічним світом, перекинувши між ними міст.

Кардинал Ньюмен так висловився про свого улюблена святого, Пилипа Нері: «Існують святі, післанництво яких полягає в тому, щоб прокласти межу між світом і правдою; але існують інші святі, яких післанництвом

є допровадити до поєднання між світом і правдою. Пилип належав до цієї другої категорії». Точнісінько те саме можна сказати і про нашого Святого. Йому судилося не розмежовувати грішний світ і вічну правду, але перекинути між ними міст. І в цьому його величезне значення для сучасної людини.

Нема сумніву, що Святий Дон Боско належить до найшляхетніших і найсимпатичніших людей, що ступали по нашій землі. Наша натура надто слаба й недосконала, щоб вважати його за приклад чи зразок до наслідування. Можна думати про нього лише, як про недосяжний ідеал. Святий огонь, що горить на шилі гори, вказуючи мандрівникам шлях і підштовхуючи їх до дальнього походу . . .

«Нема більш живої істоти, як мертвий святий» — пише американський релігійний письменник, епископ Шін. Святий, що відійшов у вічність, животворніший за всіх живих людей, — ніхто з живих не може вдіяти так багато, як він.

Святий Дон Боско діє дальше не тільки ділами свого життя. Він діє через своїх синів, ОО. Салезіян. Він опікується кожною дитиною, що виховується в Салезіанських інститутах. Він може стати приятелем кожного з нас — взамін за нашу приязнь і відданість. Треба тільки його любити і . . . вірити. Святий Дон Боско — захисник молоді, особ-

ливо захисник загрожених небезпекою юнаків. Він бачить їх сміх і слози, і бажав би неба їм прихилити. Він любить однаково хлопців усіх рас, усіх континентів, усіх народів. Хто, з таких чи інших причин, затурбований дорогою йому дитиною, нехай відасть її з довір'ям під опіку Святого.

дин з кардиналів, що був постулатом беатифікаційного процесу Дон Боска, простудівавши всю величезну документацію його святобливого життя, заявив, що він ще ніколи не досліджував справи з такою великою кількістю чудесних явищ. Ще ядерніше підкреслив роль чудесного елементу в житті нашого Святого Папа Пія XI. Він висловився, що «в житті Дон Боска надзвичайне стало звичайним і надприродне — природним».

І справді: надзвичайне й надприродне було в нього повсякденнициною. Нечувані містерії трапляються йому протягом усього його життя. І він сам діє предивні чуда-дива, що для них нема природного пояснення. Сліпі про-зривають, паралітики ходять, хліби множать-ся, померлі дають про себе знати... Його навіщують чудесні сновидіння і візії на яві, він бачить на віддалі, пророчить майбутність, читає чужі думки... Немов до нашого Святого не стосуються закони цієї землі... Немов затерлася межа між світом реальним, світом змислів, що його спостеріга-ємо, і світом невидимим, існування якого

тільки передчуваємо... Коли читаемо опис цих загадкових явищ, маємо враження, що твердий ґрунт усувається нам з-під ніг, і ми стоїмо оставлі, онімілі перед лицем таємниць, що їх не вмімо розв'язати.

Що ж думати про ці події, які перевищують усяку наукову інтерпретацію?

Перш за все треба ствердити їх безсумнівну автентичність. Це не є легенди, де правда перемішана з поезією; це не є містифікації, спряті на зручному штукарстві, сугестії та омані змислів. Це факти. Відомості про чудесні явища, що трапилися в житті Святого Дон Боска, записані ним самим, або абсолютно вірогідними людьми з його найближчого оточення. Ми знаємо дату і докладний перебіг кожної з цих незбагнених подій. Знаємо місце й обставини дій та прізвища її свідків. Сумніватися в правдивості надприродного елементу в житті Дон Боска, зокрема чудес, що він їх діяв, — це те саме, що ставити під знак запиту сам історичний факт його земного існування. Незаперечним фактом є, що Дон Боско жив на цій землі; і таким самим незаперечним фактом є, що все його життя переплетене ділами й подіями, супроти яких безпорадним є людський розум.

Виникає питання, як сприймав ці надприродні явища сам Святий та як їх пояснював. Тут треба відрізняти чудеса, що він їх творив, від надприродних явищ, що находили на

нього без його волі, як, наприклад, сни й візії. Отож щодо цих останніх, Дон Боско вірив беззастережно, що вони походять від Бога. Вірив, що шляхом видіння на яві або шляхом сновидіння Небеса сповіщають його про Свою волю та відкривають йому таємницю майбутнього. Ніколи не вважав їх за облудну гру змислів, але приписував їм об'єктивну вартість і давав їм віру. Він мав таке довір'я до того, що оглядав очима своєї душі у сні або візії, що не починав жадної важливої справи, поки не дістав її підтвердження шляхом надприродного об'явлення.

Щождо чудес, що їх Святий творив, він давав таку саму відповідь, якою пояснював усю свою діяльність: «Я є лише знаряддям в руках Бога». Заперечував категорично, немов би він діяв чудеса власною силою: — «Я не є жаден чудотворець, не я творю чудеса, а творить їх Бог». Ще частіше приписував своє чудодійство, зокрема чудесні оздоровлення, заступництву Богородиці: — «Я тільки молюся. Це Мати Божа зробила чудо, не я. Це Марія Помічниця Християн тебе оздоровила». Оце була його відповідь на всі подяки. І справді: він «лише» молився. Падав при ліжку хворого навколошки, складав руки й свою просьбу за посередництвом Марії заносив до стіп Господа... Яка ж це була молитва, який її жар, якою міцною була його віра, що його просьба негайно досягала Небес і була вислухана!...

Не Дон Боско творив чудеса, а Всемогутність Господня виявлялася в його ділах і переживаннях. Надприродні явища в житті Дон Боска можна зрозуміти лише, як діяння Божественної сили в цій святобливій людині. Його сполука з Богом була така тісна, його воля така слухняно підлегла волі Божій, сила його віри була така непохитна, його душа така глибока й чиста, вся його істота так безпосередньо й щиро, так живо й конкретно сприймала вічні правди, що Провидіння вибрало саме його на знаряддя Своїх ласк і чудес. Саме цього віруючого й відданого собі слугу Господь неба й землі обдавував такими випадковими благодатями, що чинять з нього найбільшого чудотворця ХІХ. століття. Немов це мав бути виклик, кинутий у столітті Дарвіна й Маркса матеріалістичному світоглядові; виклик людям, які думають, що поступ природничих і технічних наук розв'язує всі проблеми, всі таємниці буття. Саме в Італії, яку в той час заливала повінь воюючого антиклерикалізму, скромний трудолюбний панотець творив нечувані діла, що супроти них уся наука і раціоналістичний спосіб думання стоять безпорадні.

Ніщо так не виводить з рівноваги невіруючих, як факт надприродних явищ. Бо ці явища не тільки не вміщаються в їх образі світу, але й перевертають його догори дном. Люди, що не зазнали ніколи глибокого релігійного переживання, не в силі зрозуміти то-

Преосвящений Єпископ Кир Андрій Сапеляк,
перший український Владика Салезіянин.

го, що зродилося в таємничих глибинах віри. Колись чудеса притягали людей до Церкви й поселяли побожності й культові святых. Сьогодні вони є «каменем преткновення» для модерної людини, бо вона не може погодити їх з своїм однобічним механістично-причиновим мисленням. «Чудо, раніше головний доказ вірогідності Християнства, стало сьогодні головною перешкодою» — пише Ігнатій Лелл у творі «Від Маркса до Христа».

Надприродні явища в житті Дон Боска свідчать зайвий раз, що природа й історія не є машиною чи системою машин та що світ не є автоматичним годинником, пущеним колись у рух рукою годинникаря. Вони доказують, що в природі і в людському житті діє постійно Божа рука. Один з найвидатніших сучасних філософів релігії, професор мюнхенського університету, Романо Гуардіні, пише у праці «Чудо і знак», що «ніколи не можна заздалегідь сказати, де лежить межа можливого й неможливого для віруючої людини, душа якої сяє ясністю Божественного світла». Про надприродні явища він висловлюється: «Чудеса — це межові явища, що мають звернути увагу на дійсність, яка „не є з цього світу“». В матеріалістичному світі нагло Живий Бог дає про Себе знати. У світі, а не над ним, чи поруч нього: Святий і Дійсний у нашому природно-дійсному світі. Помітним стає зв'язок між Його волею і Його ласкою, зв'язок Його цінностей і порядків —

усе те, що становить Царство Боже, провід і долю цього Царства. І стає помітним факт, що людина може зрозуміти своє життя і керувати ним в розумний спосіб тільки тоді, коли приймає цей зв'язок.»

В багатотомних біографічних записках про Святого Дон Боска, зібраних і упорядкованих його головним життєписцем, знаходимо опис надприродних фактів з життя Святого. Їх безліч: не десятки і не сотки, а тисячі таємничих подій. Від лектури цих звідомлень годі відірватися, — така вона інтересна й просто сенсаційна. Ми не маємо, на жаль, зможи переказувати поодинокі надприродні явища; мусимо обмежитися тільки на перелічення різних їх категорій, — якщо такі чудесні явища взагалі можна класифікувати.

Почнімо з пророчих снів, про що вже були згадки в попередніх розділах. Чудесні сновидіння для нашого Святого найбільш типічні і їх так багато, що треба їх вважати за майже буденне, чи, точніше кажучи, щонічне явище. У сновидіннях Святий бачив свою майбутність, свої чергові завдання, розвиток Салезіанського Товариства, розвиток заснованих ним виховних інститутів. У сні діставав накази взятися до такої чи іншої справи, наприклад, заснувати виховне заведення в такій то місцевості. У сні діставав перестороги перед небезпеками. Інколи його сни мали символічний характер, інколи вони були до такої міри реалістичними, що Дон Боско

бачив усі подробиці предметів і ситуацій, яких він не знов і не міг знати, але які згодом виявлялися дійсними.

Нічний спочинок Дон Боска не тривав ніколи довше як п'ять годин. Але протягом цих кількох коротких годин він бачив дивні дива. Часто сам не зновав: чи приснився йому сон, чи мав візію на яві. Але зновав напевно одне: що Небеса розсунули занавісу і дозволили йому заглянути на одну мить у надприродний світ. Завжди мав абсолютну певність, що шляхом сновидінь і візій дістає доручення з Небес, і ніколи не трапилося, щоб пророчі сни його обманули. Часом бачив у сні Матір Божу; цим снам, зрозуміла річ, приписував особливе значення. Предметом снів була не тільки його діяльність і доля створених ним установ. Часто вони стосувалися до його вихованців, його приятелів, навіть до політичних подій.

Споріднені зі сновидіннями були візії на яві. Наш Святий мав небувалий візіонерський дар і несамовиту ясновидючість. Бачив і зновав речі, про які не міг дізнатися природним способом. Наприклад, бачив те, що діялося в далеких місцевостях, або те, що мало статися колись пізніше, бачив також події з минулого, що про них не був ніким поінформований. Міг сидіти спокійно у своїй кімнаті в Торіні, і нагло бачив те, що діялося в одному з виховних Салезіанських закладів, віддаленому від Торіна кількасот кілометрів.

Коли задумав заснувати в Марселі виховний Інститут і його співробітники не могли знайти відповідного приміщення, побачив у своїй уяві конкретний дім, оглядав розподілення його кімнат і коридорів, бачив довкола дому садок і город, — а після приїзду до Марсель фактично знайшов той будинок, точнісінько той самий, що з'явився йому в ясновидінні.

Дар ясновидіння в'язався з пророцтвом майбутніх подій. Наприклад, він знов заздалегідь, коли влада буде робити в Ораторії обшуки. Докладно передбачав розвиток своїх закладів. Передвіщав смерть своїх хлопців. Читав їх думки, напр., при Словіді підповідав їм, коли забули визнати якийсь гріх. Відчував, котрий з вихованців потребує його помочі, бо знаходиться в небезпеці для тіла або для душі.

З оставлінням читаємо описи про контакти Святого з потойбічним світом померлих. Він мав візії покійників і говорив з ними. Зокрема з'являлися йому його улюблені померлі вихованці. Слід ще раз підкреслити, що візії нашого Святого не були суб'єктивною облудою змислів, і він сам ніколи їх за оману не вважав. Це ласка Божа обдаровувала його душу об'явленнями, недоступними для звичайного смертника.

Ясновидець перемінювався в чудотворця, коли мав перед собою людину, що потребувала помочі, особливо хворого. Чудесні оздоровлення, себто оздоровлення, що їх науково

не дастися пояснити, були в Дон Боска дуже часті, особливо в останніх роках його життя. Маємо автентичні відомості, що в кількох випадках Святий вилікував сліпоту. Раз-у-раз оздоровлював калік і хворих. Він лікував не сутєстю, не наказами, зверненими до хворих, а молитвою і закликом до Марії. Оздоровлення наступало моментально, під час або негайно після молитви. Дуже характеристична річ, що сучасники Дон Боска, приявні при його чудесах, сприймали їх за річ зрозумілу. Всі відчували, що зв'язок нашого Святого з Богом і його духовна сила роблять неможливе — можливим.

Оце один приклад з довгого ряду чудес, що їх не може збагнути природне світло розуму.

Було це 1860 року. Одного ранку в Ораторії між вихователями і старшими учнями, що розподіляли єжу, панувало велике збентеження. Хлопці сідали вже до сніданку, а в цілому домі не було хліба. В касі не було ні сотика, а пекар рішуче відмовився дати хліб на борт, бо рахунок Ораторії за хліб від кількох місяців був незаплачений. Дон Боска ще не було в їdalyni: він був у церкві, у сповіdalyni. Коли до нього підійшов один з його співробітників з запитом, що робити, Дон Боско відповів: — «Позбирайте кожну крихту, що знайдете в кухні. Я зараз прийду і сам розподілю хліб». В кухні знайдено всього-на-всього п'ятнадцять малих хлібин

і покладено їх у великий кіш. П'ятнадцять малих хлібин, себто п'ятнадцять нормальних пайок, а накормити ними треба було триста хлопців! Дон Боско станув коло коша, хлопці по черзі підходили до нього, кожен по свою пайку. Святий схилявся до коша. Обличчя в нього було зосереджене, злегка усміхнене, немов надихнене. Всі хлопці дістали по хлібині і в коші залишилося ще п'ятнадцять хлібин.

В матеріалах про життя Дон Боска ця подія докладно описана. Вона була заподана під присягою свідком, що весь час стояв за плечима Дон Боска і дослівно дивився йому в пальці. Можна не вірити, можна від здивовання розкрити уста, можна собі глузувати, але це не змінить факту і не пояснить містерії.

Небеса обсипували Свого слугу незліченними благодатями, але й пекельні сили не спали. Хто з такою жагою прагне до світла і хто досяг такої міри досконалості, як наш Святий, тому протиставиться сатана і намагається своїми диявольськими герцями стримати його похід вгору. Майже всі святі мусіли зводити тяжкі бої з демонами, — не був звільнений від цих жахливих переживань і наш Святий. Особливо протягом двох років свого життя, від 1862 до 1864, він був жертвою тяжких атак збоку нечистого.

Вночі, коли вся Ораторія спала сном блаженних, в кімнаті Дон Боска починалися несамовиті чортячі герці. Пекельний гамір не давав йому заснути. Часом це був дикий рев, часом пронизливі свистіння, інколи тупіт ко-пит. В певному моменті зчинявся в кімнаті сильний буревій, що розкидав з писального стола всі папери. Іншим разом чорт стягав з ліжка на підлогу постелю Дон Боска, трусив його плечима, або сідав на його грудь. Часом з'являвся під виглядом диких звірів або огидних потвор. Бували тижні, де Святий не мав дослівно ні хвилині нічного спочинку.

Відома річ, що невіруюча модерна людина не хоче й чути про чорта. Вона не тільки не вірить, що диявол провадить боротьбу за душу людини, але саму думку про його існування вважає за смішну й абсурдну. Може саме тому нечистий має під сучасну пору таку владу над людьми і грає таку видатну роль в житті народів та в подіях історії, що в нього не вірять ...

вень 30 січня 1888 року.

Дон Боско, напів-спаралізований, лежить у смертельній постелі. Важка недуга, літа, не-посильна праця звалили його з ніг уже кілька тижнів тому. Лікарі втратили надію, щоб можна було врятувати його життя.

Довкола ліжка хворого Батька, в його убогій кімнаті, зібрається гурт синів, найближчих його співробітників. На їх обличчях смуток і розгубленість; деякі з них не можуть стримати сліз. — «Дон Боско, не залишайте нас. Як нам без Вас бути?.. Моліться до Мадонни, щоб зберегла Вас ще на землі. Ви тут потрібні.» Вони знають, що лише його молитва до Богородиці могла би вдіяти чудо. Але Дон Боско не хоче задовольнити їх просьбу. Кожного разу, коли вони прооказують короткі молитовні заклики в наміренні його видужання і просять, щоб повторяв їх за ними, він заперечує кивком голови і, замість молитися за своє здоров'я, шепоче: «Нехай буде воля Твоя!»

«Нехай буде воля Твоя!» Чи не це була провідна думка його життя, його діяльності? Чи

не має він права сказати про себе: «Пожива моя — чинити волю Того, Хто послав мене, і довершувати Його діло» (Ів. 4, 34)? Тепер же, коли виконав доручення, пора йому відійти. Для чого вони плачуть? Невже не розуміють, що він утомився? Жити — це значить працювати. А його тіло хворе, знеможене, нездібне до праці, — навіщо дальше жити? І чи це старе, недолуге тіло, цей старий глиняний посуд, не є одинокою перешкодою, що ділить його від Отця Небесного? «Бо знаємо ми, що коли розпадеться наше земне шатро-житло, то дістанемо помешкання від Бога, нерукотворний і вічний дім у Небесах» (2 Кор. 5, 1). Чому вони хочуть його затримати?

Все своє життя він підготовлявся на цей момент остаточного завершення. Тужив за ним, чекав його, кожним своїм кроком наблизався до нього. Тепер цей момент завершення надійшов, і він вітає його, як довгожданого дорогого гостя. Бо тільки через смерть веде шлях до Життя.

Треба поспішати, — вже залишається мало часу. Хвилини прощання, біль розстання... Дорогі сини, як вони ридають, цілуючи востаннє його руки... Розлука з ними і з дітьми — це одинока жертва, що її треба принести взамін за спочинок і блаженство. Ще останні доручення, остання пригадка того, чого навчав їх завжди прикладом свого життя: — «Працуйте, прадуйте! Старайтесь спасти

якнайбільше душ! Любіть один одного! І не тратьте часу на жалобні поминки! Всі люди вмирають, вмирає і Дон Боско.» Він притомний і зовсім-зовсім спокійний. Навіть у цій останній годині не думає про себе, а про те, щоб благословити, радити, потішати. Ще одне важливе доручення: — «Перетрусять добре мої кишени. Може знайдете який гріш, то вийміть і передайте до каси. Тоді з чистою совістю скажете, що Дон Боско помер, не маючи ні сотика при душі.» Павловими словами міг би сказати: «Ні срібла, ні золота, ні одежі я від нікого не жадав. Завжди і скрізь я вам показував, що так працюючи треба нести поміч слабим, пам'ятаючи слова Господа Ісуса, який Сам сказав: „Більше блаженство давати, як брати“». (Дії Ап. 20, 33-35).

Останні його слова летять до молоді: — «Любіть їх і робіть все так, щоб вони вас любили! Скажіть усім дітям, що чекатиму їх у раю. Наполягайте на тому, щоб часто приступали до Причастя та покладалися на Богородицю.»

Праця і любов, Евхаристія і покровительство Марії — чотири стовпи його життя.

Дон Боско замовк. Всі думають, що він дрімає, або що попав у памороки. Ні, він не спить і його голова ясна до останку. Під прижмуреними повіками пересуваються картини минулого. Дистинство в батьківській хатині в

Беккі — перший віщий сон — роки шкільної науки — роки піонерської праці й боротьби, коли ніхто не розумів, чого він хоче — перший учень, що його він навчив хреститися — перший бездомний хлопчина, що його прийняв на нічліг — недільні сходини мандрівної Ораторії — перші сини, перші члени Салезіянського Товариства — розбудова величавого юнацького міста — будова храмів — книжки, часописи, друкарня — подорожі до Риму — переговори для наладнання взаємин між Церквою і державною владою — остання тріумфальна гостина в Парижі, що вітав його, як «чудотворця з Торіна» — остання авдіенція у Папи — висилка Салезіянських місіонерів до далекої Патагонії... Яке багате життя, яке інтересне життя!...

Нічого не хотів для себе, пам'ятаючи, що «солодше давати, ніж брати». Нічого не хотів, крім одного. Його погляд паде на напис над писальним столом: «*Da mihi animas!*»... «Дай мені душі, Господи!» Бог дав йому те, чого хотів: владу над душами.

Всі рахунки з життям покінчені. Оп'ять Павловими словами міг би сказати: «Я боровся чесним боем, свій біг закінчив, віру непорушну зберіг; підготовленим чекає на мене вінець перемоги, якого мені в той день дастъ Господъ, Суддя справедливий.» (2 Тим. 4, 7-8).

* * *

Наступного світанку, 31 січня 1888 року, Дон Боско закінчив життя.

Коли вістка про його смерть рознеслася по Торіні, глибока жалоба вкрила ціле місто. Непроглядні маси народу взяли участь у похоронних урочистостях. Люди не молилися за нього, а молилися до нього, — такою загальною була опінія, що оце відійшов у вічність великий Святий.

«Смерте, де твоя перемога? Де твоє жало, смерте?» (1 Кор. 15, 55).

* * *

В червні 1907 року Священна Конгрегація Обрядів почала процес у справі проголошення Дон Боска Блаженним. Акти справи обіймали 34 томів, кожен по 1.000 сторін. 2 червня 1929 року Церква проголосила його Блаженним, а 1 квітня 1934 року — Святым.

Нев'янучий вінець перемоги завінчав чоло Апостола молоді, батька безбатченків, другаля бездомних юнаків.

У св. Літургії в день Святого Дон Боска, що припадає на 31 січня, говориться про нього: «Він проти надії у надію повірив, що стане батьком багатьох родів, як це йому було заповіджено.»

ДОДАТОК

ПЛОДИ ПРАЦІ

В оточенні святих розkvітає святість у душах близьких їм людей, особливо ж у душах їх учнів. Дон Боско бувало казав: — «Я сам — скромний священик, але в мене є багато святобливих юнаків. Їм Ораторія завдячує прихильність людей та Боже благословення.» І справді — вже в перших роках існування Ораторії між вихованцями Дон Боска було багато прекрасних хлопців, що відзначалися добрим характером і глибокою релігійністю.

Але жаден з них не може рівнятися з Доменіком Савіо. Дон Боско називав його «найкращим юнаком Ораторії». Біографи Дон Боска говорять про Доменіка, що це «педагогічний архітвір Дон Боска». Геніяльним мистцем виховання був наш Святий, але й матеріял, що з нього він вирізьбив свій архітвір, був першокласної вартості. Юнак з задатками святості мав щастя попасті під виховний вплив святого, і під його проводом сам став святым.

В 1854 році примандрував до Торіна дванадцятирічний хлопчина і зголосився до Дон Боска. Око досвідченого педагога з першого погляду пізнало небуденні прикмети Доменіка. Він був прийнятий до Ораторії і завоював незабаром симпатії учителів і товарищів. Дон Боско полюбив його ширим серцем. Може Доменік нагадував йому його власне дитинство? Бо новий вихованець був родом з тих самих сторін, що Дон Боско, і так само, як він, походив з бідного дому.

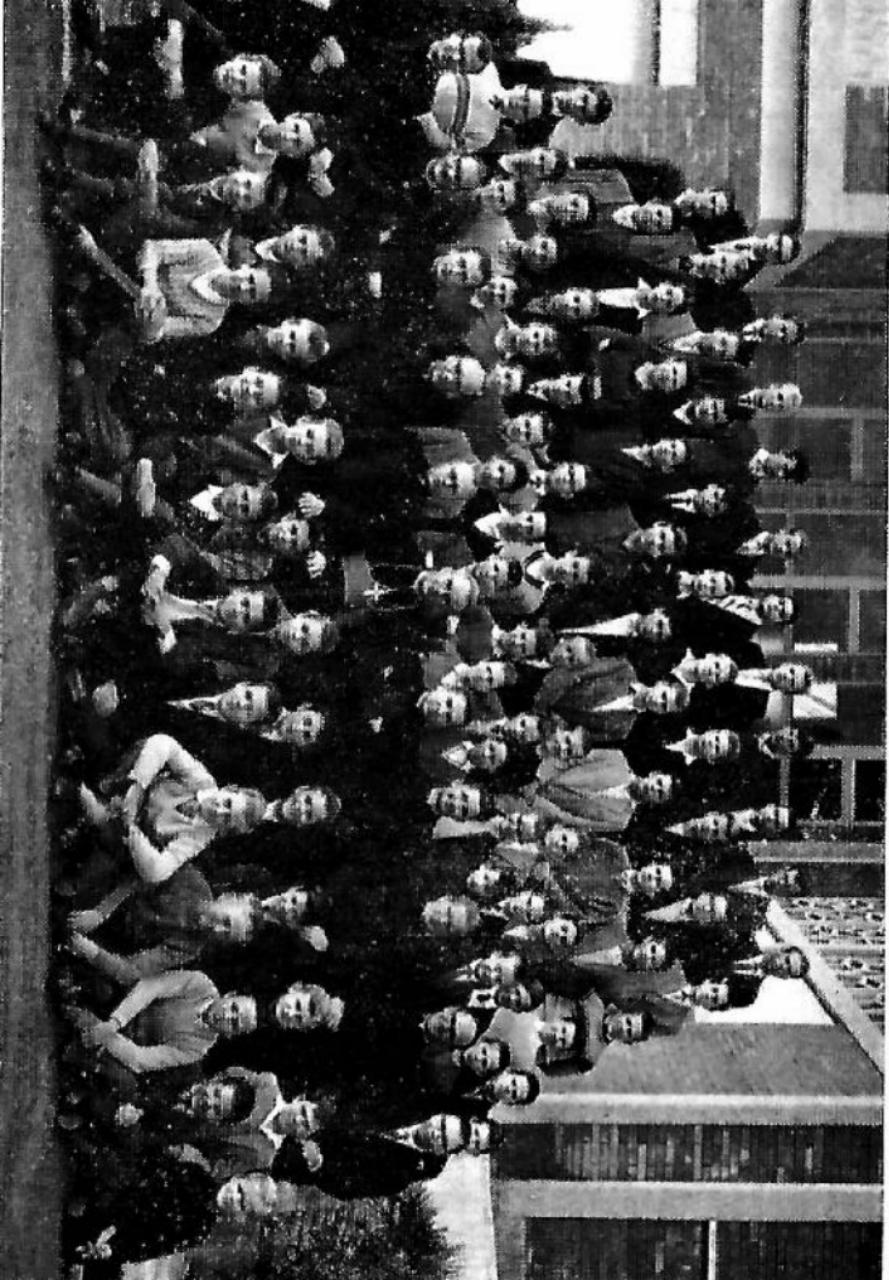
Народився Доменік Савіо 2 квітня 1842 року в малій п'емонтській оселі Ріва ді Кієрі, недалеко Торіна; його батько був ковалем, мати — сільською кравчихою. Закінчив початкову школу в сусідньому містечку. Дитина від народження була слабкого здоров'я, але умово дуже розвинена. Лагідної, привітної вдачі, ангельської доброти, дуже вдумливий, з певним відтінком смутку й меланхолії, він робив враження дитини «не з цього світу». Від раннього дитинства кидалась у вічі зовсім виняткова релігійність. Це не була побожність у звичайному значенні слова, яка часто трапляється у дітей, але якась містична туга за святістю, жагуче прагнення до Бога і незвичайний у малого хлопця нахил до самопожертви. Зовсім небуденним було також його тонке відчуття добра і зла.

Доменік перебував під виховним керівництвом Апостола молоді несповна три роки. Він часто занепадав здоров'ям, а на весні 1857 року його стан так погіршав, що лікарі радили відіслати хворого на лікування до батьків на село. Не було вже сумнівів, що хлопець має туберкульозу. З важким серцем розлучався Дон Боско з дорогим юнаком. Прощаючись, обидва знали, що на цьому світі вже не побачаться. Зокрема Доменік від довшого часу готовився до смерті і вичікував її без страху, навіть з тugoю. Кілька днів після приїзду до батьківського дому Доменік помер. Сталося це 9 березня 1857 року, перед закінченням п'ятнадцятого року його життя.

Дон Боско написав і видав друком біографію свого улюбленого учня. В ній описані не тільки роки перебування Доменіка в Ораторії, але також його дитинство, а саме на основі перевірених Дон Боском інформацій, що він їх дістав про перші роки життя померлого від його батьків, учителів і товаришів.

Українські сини Донбаска, Отці Салезіянського. Посередній Владислав Андрій Сапєльник. Фото зроблене в Римі дні 15 жовтня 1961 р. з нагоди архиєрейських свяченів Кир Андрія.

Мала Семінарія є Румі з своїми педагогами, Огієм Савезянами, та з своїм першим ректором Кир Андрієм, перед їого від'їздом на нове місце діяльності. Тут виховуються українські чоловіки в дусі засад і методів Дон Боска. (Осінь 1961).

Ось кілька епізодів з короткого життя Доменіка, що кидають світло на святість цього неземного хлопця.

Доменікові п'ять років. До його батьків заїшов раз випадково якийсь подорожній. Мама накрила стіл і подала їжу. Коли всі сіли за стіл, гість ухопив ложку і почав їсти. Малий Доменік, нічого не кажучи, встав від столу та пішов у кутик. Батько лає його, що він нечесний. Доменік відповідає: — «Тату, я не можу сидіти за столом з тим планом. Він, як нерозумна тварина, почав їсти, не помолившися.»

Зима. Малий Доменік зірвався ранісінько з ліжка і побіг до церкви. Але церква ще зачинена. Що робити? Чи вертатися додому? Він упав навколошки на снігу перед зачиненими ворітами і почав молитися. Так застав його священик, коли прийшов відправити Службу Божу.

Доменікові сім років. Він дістав дозвіл приступити до Першого Причастя. В цей день невправною рукою записує в молитовнику: «Моїми приятелями будуть Ісус і Марія. Волю змерти, ніж согрішити.»

Доменік ходить уже до початкової школи. Школа віддалена від батьківського дому п'ять кілометрів. Його питают, чи не боїться іти сам так далеко. — «Сам? Я ніколи не йду сам. Мене завжди супроводить мій Ангел Хоронитель.»

У школі трапився прикрай інцидент. Один з однокласників Доменіка провинився грубо проти шкільної дисципліни і, щоб уникнути кари, звалив свою провину на Доменіка. Учитель робить Доменікові тяжкі докори; він мовчить, — не борониться. Але кілька днів пізніше правда вийшла наверх. Учителеві прикро, що безпідставно зляв Доменіка: — «Чому ж ти мовчав? Чо-

му не сказав, що не ти це зробив?» Доменік: — «Я боявся, що моого товариша може зустріти тяжка кара, що його можуть прогнати зі школи, бо він уже кілька разів був караний. А я ще ніколи не дістав догани, тож надіявся, що мені вибачать. Крім цього, я думав про Спасителя. Його також неслушно обвинувачували і Він не боронився.»

Доменік уже вихованець Ораторії. Одного дня, ідучи вулицею, чує, як якийсь прохожий, старший чоловік, тяжко проклинає і блузить. Доменіка це страшенно болить і обурює. Як забалакати до цього незнайомого і зробити йому уваження? Доменік підходить і дуже члено пише: — «Дорогий добродію, чи можете мені сказати, де є виховний заклад Дон Боска?» — «Ні, я цього не знаю і, на жаль, не можу тобі сказати.» — «Це нічого. Але в мене до вас інша просьба і, якщо ваша ласка, ви мотли б віддати мені велику прислугу.» — «Яку саме? Скажи, хлопче!» — «Я дуже вас прошу, щоб ви не проклинали і не ображали Господа, коли ви розгнівані.»

Одного дня зайшов до Ораторії якийсь студент і підійшов до турту юнаків на подвір'ї. Показує їм журнал з непристойними ілюстраціями. Хлопці дивляться і хихочуть. Доменік вириває журнал з рук студента, дре його на кусні і каже: — «Як вам не соромно! Господь дав нам очі, щоб ми подивляли красу Його творів, а ви вживаєте очей, щоб оглядати непристойні образки. Чи ви забули, що сказав Христос: краще вийняти око і кинути його від себе, коли воно є причиною гріха, ніж з двома очима йти до пекла.»

На майдані Ораторії розсварилися два хлопці. Почалося від сварки і лайлівих слів, скінчилося бійкою. Спершу б'ються кулаками, зго-

дом обкидають один одного камінням. Доменік старається їх умовити: просить, переконує, — нічого не помагає. Шкільний дзвінок примушує розсварених півників припинити бій, але обидва грозять: після науки я тобі голову розіб'ю. Доменік рішуче протестує; каже, що повідомить учителя. — «Дозволю вам битися тільки під одною умовою.» — «Якою?» — «Скажу вам це на майдані, але обіцяйте мені, що її приймете.» — «Згода!» Після науки обидва противники й Доменік ідуть на поле бою. Доменік каже товаришам станути у певній віддалі. Сам стає посередині, виймає з кишені хрест, підіймає його вгору і каже: — «Тепер обидва кидайте в мене камінням і глядіть при тому на Розп'ятого!»

Доменік не може відірвати своїх думок від одного питання. Що таке святість? Як можна стати святым? Доменік мріє, щоб стати святым, — але як це вчинити?.. Дон Боско сказав, що святі були такими самими людьми, як ми: жили на землі, були веселі, мали всілякі труднощі, зводили внутрішню боротьбу з покусами, але перемагали себе, не грішили. А він досі думав, що, щоб стати святым, треба вмерти мученицькою смертю... Треба бути пошарпаним дикими звірюками, або бути живцем спаленим, або треба жити на пустині, як жили колись анахорети... Доменік іде до Дон Боска: — «Я прагну стати святым. Скажіть, як це зробити?» Дон Боско: «Перша річ, ти мусиш бути спокійний. Коли людина сквильована, вона не може чути у своєму серці голосу Господа. Отже не хвилюйся, не турбуйся, будь завжди доброї думки. Друга річ, ти мусиш бути завжди веселий, бо хто має Бога в серці, той не може бути сумний. Виконуй твої обов'язки, люби Бога і близькіх, бався з товаришами, не гріши — ось і все.» Доменік відідихнув з полегшеною: — «Невже так легко стати святым!»

Прощаючись з товаришами перед від'їздом з Ораторії, каже: — «До побачення! Ми зустрінемось у Бога, де є вічне життя.»

Вмирав притомний, з почуттям найбільшого счастья. Останні його слова до батька були: — «Тату, я бачу чудесні речі...»

Доменік Савіо був канонізований 12 червня 1954 року за pontифікату Папи Пія XII. Варто зачитувати вислови про Доменіка трьох великих Пап: Святого Пія X, Пія XI і Пія XII.

Святий Пій X: «Доменік Савіо — це справжній зразок для молоді наших часів. Юнак, що до ніс до могили невинність, яку мав при хрещенні, та який протягом коротких років свого життя не виявив жадного недоліку, є справді святым.»

Папа Пій XI: «Вертається до нас велика постать Дон Боска, немов проводжаючи за руку свого малого, а проте великого учня, Доменіка Савія, що був першим і найкращим плодом його праці, найкращим поміж першими і першим поміж найкращими.»

Папа Пій XII: «Ввижаетесь нам Доменік Савіо, тендітний юнак, кволий тілом, але міцний душою, та його любов до Христа, така самовіддана та ревна, і разом з тим суворенно стримана. Можна би думати, що в такого молодого юнака знайдемо тільки добре й милі нахили. Тим часом з оставлінням відкриваємо в нього чудесні надіннення, постійну й беззастережну прив'язаність до небесних справ, що їх його віра сприймала з рідкісною інтенсивністю. Під проводом свого духовного провідника, великого Святого Дон Боска, він зрозумів, яким могутнім засобом апостоляту є радість, що пливе зі служби Богові та з того, щоб інших навчити любити Його.»

РОЗВИТОК САЛЕЗІАНСЬКОЇ РОДИНИ В ЦИФРАХ

Американський єпископ Шін, широко відомий у Сполучених Штатах з своїх телевізійних виступів і релігійних писань, порівнює розвиток Салезіянської Родини з Христовим чудом множення хлібів і риб. Він пише: «Салезіяни нагадують мені чудесне множення хлібів і риб. Ріст Салезіянського Товариства треба вважати за справжнє чудо. Думаю, що його слід приписати особливому діянню Святого Духа та заступництву Дон Боска. Салезіяни зуміли знайти дуже зручну розв'язку сучасних проблем: вони працюють для бідних, підготовляють молодь до практичних професій і підтримують між юнаками веселий настрій. Якщо вони продовжуватимуть таку діяльність, то й чудо буде продовжуватися.»

Коли переглядаємо Салезіянський шематизм, приходимо до переконання, що єпископ Шін не помилляється: подана в шематизмі статистика підтверджує правдивість його слів про чудесне множення.

Наведемо тільки декілька порівняльних цифр, що ілюструють небувале темпо зростання основаних Дон Боском установ.

В момент, коли Дон Боско відійшов у вічність, себто в 1888 році, балинс його діяльности був таким: 768 Салезіян працювали в заснованих ним виховних, підопічних і шкільних закладах. Крім Італії, Салезіянські інститути різного роду (сирітські захисти, інтернати, ораторії для організації дозвілля в позашкільних годинах, загально-

освітні й професійні школи, тощо) існували тоді в південній Франції і Еспанії. В них виховувалося 130.000 молоді, а загальне число тих, що за життя Дон Боска перейшли через його інститути, виносило 400.000.

Сьогодні Салезіянське Товариство стойть щодо чисельності на третьому місці всіх мужеських релігійних орденів і конгрегацій. Кількість Салезіян виносить під сучасний момент 22.000. Таким чином вони залишили позаду інші ордени й конгрегації, — також такі, що мають довговікову традицію. Випереджують їх щодо кількості членів лише Єзуїти і Францісканці. За останні роки Салезіяни виявляють найбільший річний приріст, а саме пересічно 400 нових членів щороку. Члени Салезіянського Товариства провадять тепер діяльність у 71 країнах світу.

У ще скорішому, просто безприкладному в історії Церкви темпі розвивається жіноча вітка Салезіянської Родини, себто Дочки Марії Помічниці. В 1872 році п'ятнадцять селянських дівчат склали на руки Дон Боска обіти, як перші сестри заснованої ним жіночої конгрегації. В 1881 році кількість Дочек Марії Помічниці виносила 200. Сьогодні є їх 17.500. З усіх жіночих монастирів організацій вони стоять щодо чисельності на другому місці, випередивши десятки давніх жіночих монастирів чинів, що мають вікову історію.

Кількість виховних домів, що їх провадять Отці Салезіяни і Дочки Марії, виносить близько три тисячі. В них виховуються і вчаться сотні тисяч хлопців і дівчат; протягом останніх десятиліть мільйони молоді в усіх частинах світу перейшли через Салезіянські інститути й користувалися їх виховною опікою та добродійствами.

Кількість Салезіянських Співробітників виносила в рік смерти Дон Боска 80.000. Сьогодні є

їх більш як мільйон. Їхній місячний журнал «Салезіанський Бюлєтень» друкується в 28 виданнях.

В 1875 році вислав Дон Боско перший гурток десяткох Салезіян на місіонерську працю до Патагонії. Сьогодні кількість місіонерських осередків, де Салезіяни розгортають благотворну працю, виносить 262 і 116 осередків, які провадять Дочки Марії Помічниці. Вони розкидані по величезних просторах Південної Америки, Азії, Африки й Австралії.

З двома старими друкарськими машинами почав Дон Боско свою першу друкарню. Сьогодні кількість Салезіанських друкарень виносить 153, і вони мають найmodерніше технічне устаткування. Без перебільшення можна сказати, що в усіх Салезіанських осередках по всьому світу існують друкарні, палітурні, книгарні й фахові друкарські школи.

Кількість Салезіанських єреїв виносить під сучасну пору 39 єпископів і 9 архієпископів, в тому числі один кардинал.

Французький поет, член Французької Академії, Поль Кльодель писав: «Матеріальний хліб меншає, коли його споживати, але духовний розмножується. Таке трапилося з ділом Дон Боска, що протягом коротких років поширилося в чудесний спосіб по всьому світу...» Звертаючися до Салезіян, поет каже: «Дорогі приятелі, як сини й послідовники Дон Боска, розмножуйтесь разом з його духом. Працюйте так, щоб люди могли пізнати вас по ваших ділах і могли про вас сказати: Оце син, оце приятель Дон Боска.»

Невеличкими гуртами виїздили у тридцятих роках українські юнаки з Західної України до Торіна. Були це здебільшого учні перемиської гімназії, хлопці у віці 14-17 років. Перша група у складі десятьох хлопців вирушила в дорогу 1932 року; наступні — в 1937, 1938 і 1939 роках. Разом виїхало тоді приблизно тридцять юнаків.

Метою їх подорожі було, як згадано, місто Торіно, колиска і столиця Салезіянського Товариства. Ідучи у чужину, мабуть не всі хлопці усвідомлювали, що вибрали нелегкий шлях. Жаден з них не знов мови, ні звичаїв країни, куди їхали; жаден не мав там родичів, ні знайомих. Але молоді подорожники були доброї думки. Важила їх далечінь, ще більше притягала надія, що покінчати в Італії середню школу, згодом вищі студії, що стануть священиками й педагогами та будуть працювати для добра української незаможної молоді. Мабуть, мало хто з них розумів, що стати Дон-Босковим сином не так легко: щоб досягти тієї цілі, треба довгих років педагогічних і богословських студій, треба відбути кількарічну практику в Салезіянських інститутах та — головне — відповідати високим інтелектуальним і моральним вимогам, що їх Салезіянські провідники ставлять молодим адептам.

Хто спрямував юнаків із західніх окраїн українських земель на цей незвичний шлях?

Ідея виховати певну кількість українських Салезіян і таким чином перешепити виховні ідеї

Святого Дон Боска на український ґрунт зродилася в голові єпископа Миколи Чарнецького. Перебуваючи в Римі в початку тридцятих років, він переговорив цю справу з керівними особами Салезіянського Товариства і приеднав їх для своєї ідеї: вони погодилися прийняти на студії до італійських Салезіянських інститутів українських юнаків. Самозрозуміло передумовою висилки української молоді до Торіна було, що юнаки залишаться при східному обряді та що згодом, коли стануть Салезіянами, повернуться на Україну працювати між рідним народом.

В історії українських Салезіян, крім єпископа Чарнецького, записані імена о. каноніка Григорія і тодішнього катехита перемиської гімназії о. Голинського. Ім припало завдання вибрати з-поміж гімназіальних учнів відповідних кандидатів і вирядити хлопців у далеку дорогу. При чому треба було усунути перешкоди, що їх ставила польська шкільна та адміністративна влада.

З отих перемиських юнаків, що виїхали в тридцятих роках з Рідного Краю до Торіна, виросли кадри українських Салезіян. В 1945 році перший український Салезіянин стає священиком: це теперішній ректор Малої Семінарії в Римі, о. Стефан Чміль. Слідом за ним кінчують теологічні студії і отримують санення інші українці-Салезіяни. З тридцятьох молодців, що перед війною приїхали до Торіна, двадцятьох стали Салезіянами, — з них шістнадцятьох священиків і чотирьох братчиків.

Кадри українських Салезіян були вишколені і готові станути до праці на рідній ниві, але, в силу політичних обставин, ця рідна нива була для них недоступною. Повертатися на Рідну Землю вони не мали спромоги, бо вся Україна опинилася під советською окупацією. Могло здаватися, що українські Салезіяни не можуть ви-

конати основного завдання, що до нього вони підготувалися протягом довгих років, бо не було можливості віддатися справі виховання українських юнаків.

Однак несподівано відкрилося перед Отцями Салезіянами широке поле діяльності на чужині. З почину і стараннями Архиєпископа Кир Івана Бучка та при щедрій допомозі Східньої Конгрегації постала в 1952 році українська середня школа на еміграції. Спершу вона була сільсько-гospодарською, згодом перетворено її на Малу Семінарію. Першим місцем осідку Малої Семінарії була місцевість Люрі у Франції, другим — Кастельгандолфо коло Риму, вкінці, від осені 1959 р., Мала Семінарія міститься у власному будинку на західніх периферіях Риму. До речі, будинок відповідає найвибагливішим вимогам модерної архітектури.

Отож у Вічному Місті судилося українським синам Дон Боска працювати, згідно з заповітом свого великого Батька, «для слави Господньої і спасіння душ». Тут, у столиці християнського світу, вони виховують сотню українських юнаків по думці педагогічних ідей і метод Дон Боска. Щасливі хлопці, що виростають під їх проводом! Мала Семінарія в Римі — це одинока у світі українська школа, де молодь дихає атмосферою любові й радости, що її тільки Салезіяни вміють створити. І разом з тим це одинока середня школа у вільному світі з українською мовою навчання та ведена в рідному українському дусі. Добавмо ще, що Мала Семінарія — це своєрідна «соборна Україна» в мініятюрі, бо тут зустрілися хлопці, що свої дитячі роки провели в різних частинах світу і в різних країнах: в Англії, Франції, Німеччині, Австрії, Сполучених Штатах і Австралії. За вимогою Східньої Конгрегації школа є Малою Семінарією, себто вона подумана

як підбудова під Папську Семінарію ім. св. Йо-
сафата в Римі, але — самозрозуміла річ — і
педагоги й учні знають, що першою передумовою,
щоб бути добрым священиком, є покликання,
тож жадного натиску щодо вибору майбутнього
звання ніхто на учнів не робить.

Історія Малої Семінарії, від перших її тяжких
початків, аж до теперішнього розквіту, зв'язана
нерозривно з іменем її першого й довголітнього
ректора. Був ним о. Андрій Сапеляк. Йому Мала
Семінарія завдячує свій розвиток і досягнення,
— він був її душою, мозком і серцем. В серпні
1961 р. о. Андрій Сапеляк був іменований Єпи-
скопом і призначений Апостольським Візитатором
на Аргентину. З великим жалем прощала
Мала Семінарія свого дотеперішнього ректора. А
втім, почуття смутку присутніх при проща-
льних урочистостях Салезіян спліталися з радістю
і гордістю: оце перший з-поміж українських си-
нів Дон Боска став Владикою!

Миможіть насувається на думку аналогія між
Преосвященим Кир Андрієм і першим Салезі-
янським епископом, Дон Калієром. Аналогія не
тільки в тому, що Дон Калієро був першим Са-
лезіянським епископом, а Владика Андрій є пер-
шим українським Салезіянським еписко-
пом. Аналогія також у тому, що обидвом їм суди-
лося працювати в далекій Аргентині. Дон Калієро
належав до того першого гурту Салезіян, що їх
Дон Боско вирядив у 1875 році на місіонерську
працю до Патагонії, себто до сьогоднішньої Ар-
гентини. Праця Дон Калієра була така успішна
й благотворна, що згодом він став кардиналом і
добув прізвисько «Апостола Патагонії». Може і
виїзд Кир Андрія до Аргентини започаткує но-
вий розділ в історії українських синів Дон Боска
та відкриє перед ними нові перспективи праці . . .

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

Дон Боско в силі віку	на обкладинці
	після сторінки
Хатина, де народився Дон Боско	16
Кімната, в якій жив Дон Боско, коли був наймитом на фармі	16
Мати Дон Боска	32
Дон Боско на старості літ	176
Дон Боско в останньому році свого життя	176
Св. Доменік Савіо, улюблений учень Дон Боска	192
Церква Марії Помічниці Християн у Торіні	224
Пам'ятник Дон Боскові в Торіні	224
Юнацьке місто (Ораторія) в Торіні	240
Епископ Кир Андрій Сапеляк, перший український Владика Салезіянин	304
Українські Сини Дон Боска	320
Українська Мала Семінарія в Римі	320
Статуя Дон Боска в Соборі св. Петра в Римі	на звороті обкладинки

ІЛЮСТРАЦІЇ НА ОБКЛАДИНЦІ ТА НА Й ЗВОРОТІ:

Дон Боско у розквіті фізичних і духових сил: йому було тоді 46 років. З обличчя про-меніє енергія і непогантина віра у своє покли-кання. Зокрема вражає пронизливий погляд очей.

В соборі св. Петра в Римі, над статуюю Князя Апостолів і над таблицею на честь Папи Пія IX, знаходиться статуя св. Івана Боска. У стоячій поставі, він пригортає лю-бовним рухом двоє дітей.

З М И С Т

Розділ I

ПІДГОТОВКА

Дитячі роки	9
Інший як інші	13
Віщий сон	16
Початкова наука	19
Малий штукар	25
Мати	28
Покликання	32
Гімназист	36
Богословські студії	43
Смерть приятеля	49

Розділ II

СІВБА

Розлоге поле діяльності	57
Місце й обставини дії	63
Малі початки великого діла	71
Праця розгортається	78
Співробітники й послідовники	89
«Монахи для Церкви, вільні громадяни для світу»	95
Покровитель установ Дон Боска	102
Тричленна Салезіянська Родина	111
Публіцист і видавець	120
Будівничий Божих храмів	127
Політик і дипломат	134
Візії далеких екзотичних країн	142
Терня і квіти	147

Розділ III

ЛЮДИНА

Мова старих портретів	165
Соматичні властивості; спосіб життя і звички	168
Інтелектуальні й мистецькі здібності	174
Властивості характеру	177

Розділ IV

ПЕДАГОГ

«Робіть так, як Дон Боско!»	193
Превентивна система виховання	196
«Без почування нема довір'я, а без довір'я нема виховання»	201
Виховна система любови	207
Вихідна точка виховання — індивідуальність дитини	213
Виховне значення дозвілля	217
Виховна атмосфера	221
Карти нагороди	226
«Для Божої слави і для спасіння душ...»	234

Розділ V

СВЯТИЙ

Таємничий світ святих	255
Шлях до святости	264
Святий і люди	272
Святий і Бог	285
«Надприродне стало природним»	301
Вінець	312

Додаток

ПЛОДИ ПРАЦІ

Найкращий юнак Ораторії	319
Розвиток Салезіанської Родини в цифрах	325
Українські Сини Дон Боска	328
Список ілюстрацій	333

QVODCVN

PIUS IX. PONT. MAX.
ANNO VIII. ANNVS
1863.